

Görüş:

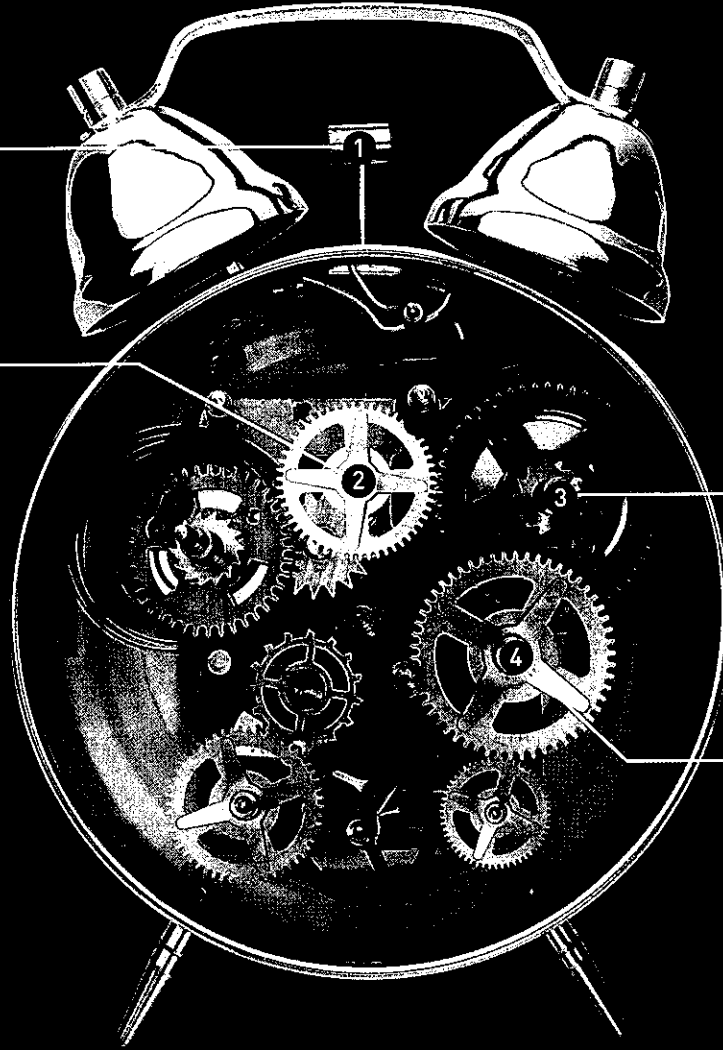
Nasıl Çalışıyor Trik-Trak?

Ödemenin
vadesi geldiğinde
biz.card sistemi
otomatik olarak çalışır.

Hesap bakiyesi
sistem tarafından
kontrol edilir.

Bakiye yeterliyse
ödeme otomatik
olarak gerçekleşir.

Bakiye yeterli değilse
"biz.card Tedarik Kredisini"
devreye girer ve
ödeme gerçekleştirilir.

Yeni bir sistem biz.card: Tedarikçiyle bayiler arasında
trik-trak çalışarak çek-senet sisteminin sıkıntılarına son veriyor.
Sıksız çek yok, nakit sıkıntısı yok, öğlen 12'ye kadar ödeme yetiştirmek yok.
Telik biz.card işlemlerinizin arkası yazılmaz!

Akbank "Şirketim"

AKBANK

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Türkiye'nin tarihteki rolü tekerrür mü ediyor?

Eskiden iki kutuplu dünyada "kötü" (düşman) çok büyüktü ve ormanda saklanamıyordu, ne yaptığını kolaylıkla izliyorduk. Soğuk Savaş dönemi sona erip Sovyetler Birliği parçalanınca, ormanda yüzlerce, binlerce küçük "kötü" saklandığını ve bunları izlemenin ne kadar zor olduğunu gördük. Teknolojinin bugün eriştiği noktada, herkes her olanağı kullanıyor. Bu yüzden de dünya artık eskisinden çok daha tehlikeli... 11 Eylül olayı, bu tehlikenin hangi boyutta olabileceğini dünyaya açıkça gösterdi.

Türkiye, iki kutuplu dünyada zafiyet noktalarını kolaylıkla gizliyeabiliyor, bunlarla ilgili bir reform ihtiyacı da duymuyordu. İki kutuplu yapı içinde bir sürü kapı Türkiye'nin önüne kendiliğinden açılıyordu. Ama çok kutuplu yeni düzen, Türkiye'nin de zayıf noktalarını tek tek ortaya çıkardı. Dış ilişkilerde, ekonomide, siyasi ve sosyal yapıda büyümeyle ilgili sağlamlar politikaların bulunmadığı, bütün işlerin gelip geçici günlük çözümlerle idare edilmeye çalışıldığı görüldü.

Bu tehlikeli dünyada yalnız kalmak en büyük tehlike. Her ülke birlikte olabileceği, ilişkilerinden güç alabileceği birlikler arıyor. Türkiye de bu nedenle AB üyeliğini çok önemsiyor. 15 Avrupa ülkesinin siyasi ve ekonomik birliğe doğru yürüyüşü, Türkiye'nin de içinde bulunmak istediği bir oluşum. Türkiye tarihinde, Avrupa'nın şekillenmesinde rol oynamış bir ülke olarak AB'ye aday. Tarihteki rolünü bir kez daha oynayabilmesi için üyeliği zorunlu. Bu birliğe entegre olması, iki kutuplu dünyada üzerine yapışan zayıflıklarını çözmesini, canlanıp demokratik ve ekonomik gelişme yolunda ilerlemesini sağlayacak.

Bütün bu nedenlerle, AB'nin 2004 Aralık ayında vereceği karar, Türkiye açısından gerçek bir dönüm noktası olacak. Bu toplantıya herhangi bir AB zirvesi diye bakmak bu açıdan mümkün değil. Türkiye, ev ödevini kusursuz ve zamanında yaparsa, üyeliğin önündeki engeller kalkacak ve AB platformuna sığrayacak.

Görüş'ün 55. sayısını, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede ve dünyada değişime ayırdık.

Dünya ve Türkiye nereye doğru gidiyor, Türkiye Ortadoğu için bir model olabilir mi, Ortadoğu'nun geleceği bugünden nasıl gözüküyor, AB'de Türkiye'yi bekleyen olasılıklar, ABD'nin dış politikasında Türkiye'nin değişen yüzü... gibi başlıklar kapak konumuzun ana sorularını oluşturuyor.

Geçtiğimiz ay uluslararası bir toplantı ile tartışılan "Türkiye'de yoksulluk" konusu ise, dosya konumuz. Doç.Dr. Oğuz Işık ve Doç.Dr. M.Melih Pınarcıoğlu, yoksulluğun değişen yüzü olarak "kuralsız yoksulluk" kavramını anlatıyor. Yeşil Kart ve Fak-Fun-Fon uygulamasında geline nokta ise Doç.Dr. Songul Sallan Gül'ün makale konusu. Yoksulların krize karşı nasıl mücadele ettiklerinin verileri ise Doç. Dr. Murat Güvenç ve Prof.Dr. Tansı Şenyapılı'nın makalesinde yer alıyor.

AB çatısı altında Kıbrıs sorununun nasıl çözüleceği ve gençliğin gelecek beklentileri ise gündem sayfalarımızın başlıkları. Bir kez daha, Görüş'ün geleceğe bakabilme özelliğini sayfalarımıza taşıdığımızı umuyoruz. İyi okumalar...

HAZİRAN - TEMMUZ 2003

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeni'nin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

Yılın geri kalanına yönelik olarak, TL'nin değerlendirilmesi ve cari açığın genişlemesi endişelere yol açsa da, birinci çeyrek itibarıyla henüz ekonominin potansiyel çıktı seviyesine ulaşamamış olması, talep baskısını ortadan kaldırıyor. Mali disiplin ve hükümetin IMF ile yapacağı gözden geçirmelerin tamamlanması ise temel belirleyici olarak gözüküyor.

GÖRÜŞ AÇISI 6-7

Tuncay Özilhan, Türkiye'nin yabancı sermayeye hayati derecede ihtiyaç duyulduğunun önemini belirtirken, bunu iki ana nedene bağlıyor. Bunlardan birincisi büyüme, ikincisi ise, yabancı sermaye girişi ile elde edilecek verimlilik artışı.

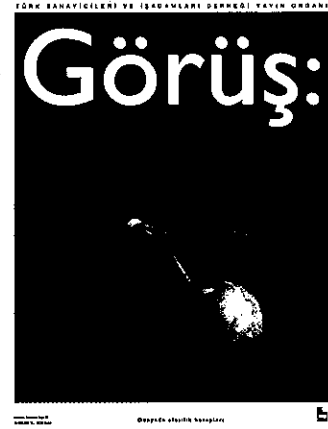
KAPAK: DÜNYA VE TÜRKİYE 8-43

Türkiye'den Yöntem Araştırma şirketi ve Kanada'dan Environics International'ın işbirliğinde gerçekleştirilen ve genel olarak dünyanın gidişatını irdeleyen araştırmanın verilerini, Araştırmacılar Derneği Başkanı Bülent Gündoğmuş değerlendiriyor. Geleceğe bakış, güven bunalımı, terörizmin kaynakları ve güvenlik önlemlerine ilişkin yapılan değerlendirmelerde, dünyada işlerin pek de iyi gitmediği sonucu ortaya çıkıyor.

Yeditepe Üniversitesi öğretim üyesi Yard.Doç.Dr. Gamze Güngörmüş Kona, Ortadoğu'nun yeni sınırlarını tartıştığı makalesinde, Türkiye'nin Ortadoğu devletleri için neden bir model olamayacağını nedenleriyle aktarıyor.

ABD'nin Irak operasyonu ile başlayan ve sonrasında da büyük değişimler yaşayan Türkiye-ABD ilişkilerinin bugün geldiği noktayı ve bundan sonrasının nasıl seyredeceğini, kısaca; Türkiye'nin değişen vizyonunu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi Doç.Dr. Çağrı Erhan değerlendiriyor.

TÜSİAD Ankara temsilciliği başkan yardımcısı Derya Sevinç'in genişleme sürecinde Türkiye'nin AB'deki geleceğini değerlendirdiği makalesinde, AB'nin karar alma süreçlerinde Türkiye'nin nasıl bir rol oynayabileceği ve potansiyel avantajları ve ekonomik durumun bu sürece katkısı ele alınıyor.

Görüş: Haziran-Temmuz 2003

Kapak: Tan Oral
İllüstrasyon: Erol Güneş

Yönetim:

TÜSİAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSİAD Adına Sahibi: Tuncay Özilhan

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Gül Türlen

• Yayın Kurulu: Tuncay Özilhan, Sinan Tara, Haluk Tükel, Necla Zarakol, Gül Türlen

Görüş; TÜSİAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü yansıtmaz. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece söz konusu yazarların düşüncelerini ifade eder.

44-59 DOSYA: YOKSULLUK

44-48 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinde farklı toplumsal katmanların, krizle ve doğal olarak yoksullukla nasıl mücadele ettiklerini ODTÜ'den Doç.Dr. Murat Güvenç ve Prof.Dr. Tansı Şenyapılı değerlendiriyor.

50-53 Daha önce yaptıkları yoksulluk konulu araştırmaları ile tanınan ve "nöbetleşe yoksulluk" kavramını geliştiren ODTÜ öğretim üyeleri Doç.Dr. Oğuz Işık ve Doç.Dr. M. Melih Pınarcıoğlu, yoksulluğun değişen yüzünü anlattıkları makalelerinde, Türkiye'nin yoksulluk tipolojisinin ve haritasının kökten değişime sahne olduğunu söylüyor ve "kuralsız yoksulluk" olarak kavramlaştırdıkları yeni bir yoksulluk olgusunu anlatıyor.

54-59 1992 yılında uygulanmaya başlanan Yeşil Kart ve 1976 yılında yoksullara yardım amaçlı oluşturulan Fak-Fun-Fon'un ilk günden bu yana nasıl kullanıldığı ve gelinen noktayı Süleyman Demirel Üniversitesi'nden Doç.Dr. Songül Sallan Gül aktarıyor. Doç. Gül, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hak mahrumiyetlerinin önündeki engellerin kaldırılması için uzun vadeli toplumsal hedef ve programların önemini altını da çiziyor.

GÜNDEM

60-63 Gazi Üniversitesi tarafından Dr. Erdinç Yazıcı'nın koordinatörlüğünde 58 üniversitede, 37.680 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen "Türk üniversite gençliği araştırması"nda gençlerin % 43,7'si Türkiye'nin zorlu adaylık sürecinden sonra AB'ye üye olacağı görüşünü paylaşıyor.

64-71 AB sürecinin en önemli maddesi haline gelen Kıbrıs sorununun, AB çatısı altında ne kadar ve nasıl çözüleceğine ilişkin ipuçları, olasılıklar ve senaryolar Selçuk Üniversitesi'nden Doç.Dr. Şaban H. Çalış'ın makalesinde yer alıyor. Doç. Çalış, tarafların her şeyden önce birbirlerini olduğu gibi benimseme ve kabul etme ilkelerinin yerleştirilmesi gerektiğini belirtiyor.

72-73 KİTAP

TÜSİAD'ın yayınladığı ve konularında uzman akademisyenler ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Coğrafya, Felsefe ve Tarih kitapları farklı bakış açıları sunuyor.

75-76 SARI SAYFA

4 Temmuz 2003 tarihinde kaybettiğimiz ünlü yazar Tomris Uyar'ı "Yaz Suyu" öyküsüyle anıyoruz.

Yayın:

- Yazı Kurulu: Necla Zarakol, Hülya Demir Görsel Yönetmen: Kayahan Karaoğlu
- Prodüksiyon: Zarakol İletişim Hizmetleri Tel: (0212) 217 29 99 (Pbx) Faks: (0212) 217 31 40 e-mail: gorus@zarakol.com.tr.
- Basım: Ege Basım Ltd.Şti. (0216) 472 84 01 Faks: (0216) 472 84 05
- Reklam ve Halkla İlişkiler: P.M. Reklamcılık Ltd.Şti. Genel Müdür: Gülbün Erduran, Genel Müdür Yardımcısı: Sevda Çoban Tel: (0212) 513 84 60-61/Faks: (0212) 513 84 63
- Abone başvuruları: ABONET Tel: (0212) 222 72 06 Faks: (0212) 222 27 10 e-mail: abonetw@abonet.net, www.abonet.net Abone Dağıtım: Aktif Dağıtım

Yapısal reformlar, dış şoklar ve Türkiye ekonomisi

Irak savaşı ve buna bağlı olarak ABD ile ikili ilişkilerde yaşanan dalgalanmalar yılın ilk çeyreğinde finansal piyasalar üzerinde baskı oluşturmuştur. Ancak, uygulanan ekonomik programda öngörüldüğü şekliyle, yapısal reformların ve mali piyasalar başta olmak üzere sektörel düzenlemelerin ekonominin dışsal şoklara karşı dayanıklılığını artırdığı gözlenmiştir. Sonuç olarak, dış konjonktürdeki tüm belirsizlik ve olumsuzluklara rağmen yılın ilk çeyreğinde Türkiye ekonomisi %8.1 büyümeyi başarmıştır.

Irak savaşının beklenenden önce sona ermesi ve hükümetin dördüncü gözden geçirmeyi tamamlayarak tekrar ekonomik programın uygulamasına odaklanması sonucunda ekonomide güven ortamı yeniden tesis edilmiştir. Savaş sonrasında Amerikan dolarının uluslararası piyasalarda hızla değer kaybetmesinin de etkisiyle, Türk Lirası, Nisan ayı başından Haziran sonuna kadar olan dönemde %17 oranında değer kazanmıştır. Anılan dönemde, TL'ye olan güvenin bir göstergesi olarak ters para ikamesi gözlenmiş, döviz tevdiat hesaplarının M2Y içindeki payı Ocak ayındaki %54.3 seviyesinden Haziran ayı itibariyle %48.2'ye kadar gerilemiştir. Döviz kurları ve petrol fiyatlarındaki gerilemeye paralel olarak enflasyonda da düşme eğilimi devam etmiş, hükümetin program doğrultusunda sağladığı bütçe disiplini genel fiyat seviyesine olumlu yansımıştır. Haziran ayında TÜFE ve TEFEE'nin sırasıyla %0.2 ve %1.9 gerilemesiyle, iki endeksin tarihsel olarak ilk defa beraber düştüğüne tanık olunmuştur. Yıllık artışlar ise sırasıyla %29.6 ve %29.8 olarak gerçekleşmiştir.

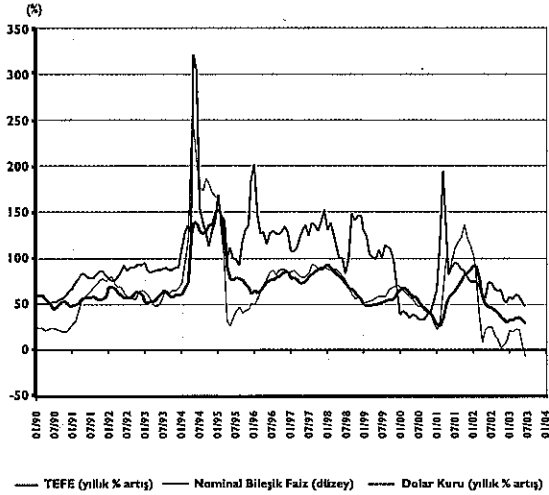
2003 yılının ilk beş ayında artışını sürdüren ihracat ve ithalat verileri de ekonomideki canlılığa işaret eden bir diğer gösterge olmuştur. Yılın ilk beş ayında ihracat %30.1, ithalat da %31.3 oranında büyümüştür. Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık yarısının AB ile ve Euro cinsinden yapılması nedeniyle, Euro/\$ çapraz kurundaki hızlı artış dolar bazında açıklanan dış ticaret rakamlarını yukarıya çekmiştir. İthalatın, ihracata kıyasla daha fazla artması sonucu dış ticaret dengesinde bozulma yaşanmıştır. Dış ticaret denge-

sinin bozulması ise cari açığın ilk dört ay itibariyle hükümetin yıl sonu hedefinin yaklaşık yarısına denk düşen 3 milyar dolara ulaşmasına neden olmuştur.

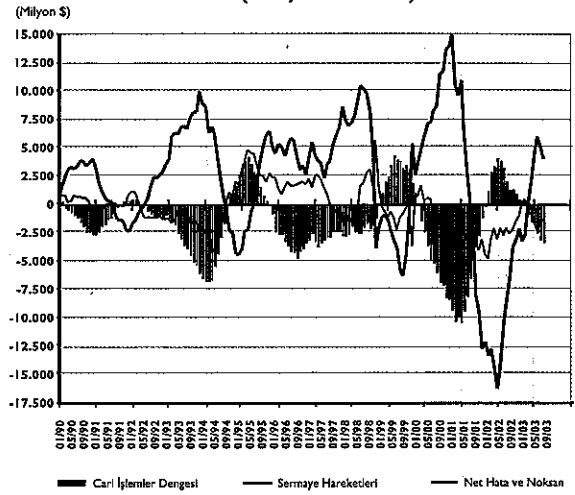
Temel makroekonomik göstergelerdeki olumlu gelişmeler büyüme trendinin devamı ve yıl sonu enflasyon hedeflerine yaklaşılmasına yönelik beklentileri güçlendirmektedir. Hükümetin Nisan ayından bu yana, vergi, yabancı yatırımlar, özelleştirme uygulamaları ve sosyal güvenlik alanlarında programın gerektirdiği reformları gerçekleştirmiş olmasının piyasalarda güven artırıcı etkisi, diğer gözden geçirmeler için önkoşul olan reformların hayata geçirilmesinin önemine işaret etmektedir. 5. gözden geçirme için verilen taahhütlerin zamanında yerine getirilememesi, Haziran ve Temmuz aylarındaki yapısal adımların da gündeme gelmesine neden olmuştur. 6. gözden geçirme için önkoşul ve performans kriteri niteliği taşıyan KİT'lerdeki atıl istihdamın tasfiye edilmesi, doğrudan vergilerin düzenlenmesi, İcra-İflas Kanunu'nun çıkarılması, kamuda şeffaflığı getirecek olan KİT Mali Yönetim Yasası gibi reformların henüz gerçekleştirilememesinin piyasaları tedirgin etmesi hükümetin programa bağlı kalmasının ekonomik dengeler açısından hayati olduğunun bir diğer kanıtı olmuştur.

Yılın geri kalanına yönelik olarak, TL'nin değerlendirilmesi ve cari açığın genişlemesi endişelere yol açsa da, birinci çeyrek itibariyle henüz ekonominin potansiyel çıktı seviyesine ulaşamamış olması talep baskısını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca ihracatın halen yüksek seyretmesi ve ithalatın üretim artışına paralel olarak ara mallarında yoğunlaştığı göz önünde bulundurulmalıdır. Mali disiplin ve hükümetin IMF ile yapacağı gözden geçirmelerin tamamlanması ise temel belirleyici olacaktır. Türkiye ekonomisinin birikmiş stok problemleri göz önünde bulundurulduğunda, mali disiplinin sadece %6.5'lik bir faiz dışı fazla taahhütü değil, enflasyonla mücadele, büyüme, borç dinamikleri ve reel kur üzerinde kritik öneme haiz bir temel değişken olarak algılanması gerekmektedir.

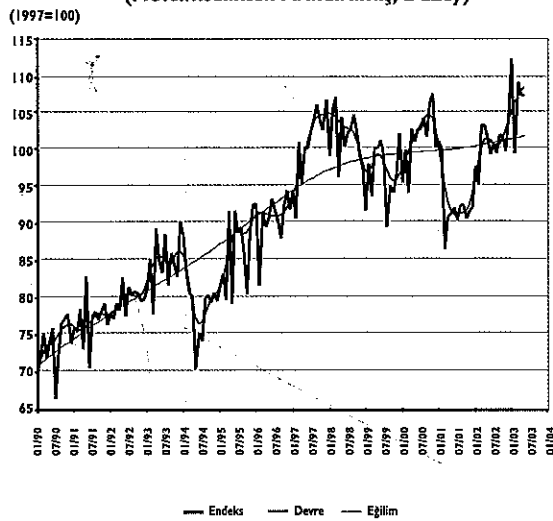
ENFLASYON, NÖMİNAL FAİZ ORANLARI VE DÖLAR KURU

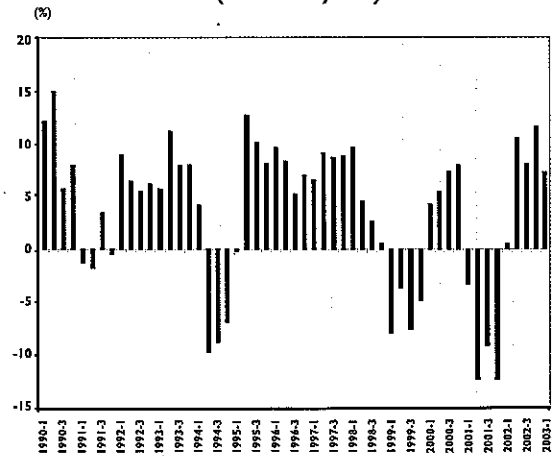
ÖDEMELER DENGESİ (12 Aylık Kümülatif)

SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ (Mevsimseliktan Arındırılmış, Düzey)

GSMH (Yıllık % Büyüme)

Zorunlu ihtiyaç:

Yabancı sermaye

Tuncay Özilhan

Türkiye yabancı sermayeye hayati derecede ihtiyaç duymaktadır. Yabancı sermayenin ülkemiz için bu derece büyük önem arz etmesinin iki nedeni vardır. Birinci neden büyüme konusudur. Türkiye ekonomisi son yirmi yıldır, potansiyel büyüme kapasitesinin çok altında bir büyüme performansı sergilemiş; ortalama büyüme, büyüme potansiyelimizin neredeyse yarısı düzeyinde gerçekleşmiştir.

Büyüme performansının düşüklüğünün ana nedeni, Türkiye'nin sıklıkla ortaya koyulan ancak kısa dönemli siyasi çıkarlara feda edilen programlar için sürekli iç tasarruflarını zorlamış olmasıdır. Bu süreçte vergi paketleri, ek vergi paketleri, ek uyum paketleri derken; ne yapısal problemler aşılabilmiş, ne de makul bir büyüme düzeyi elde edilmiştir. Ancak bütün bunlara karşın, tedirgin, güvensiz, mali tasarrufları çar-çur edilmiş, yatırım perspektifini büyük ölçüde yitirmiş bir hane halkı ve girişimci profili ortaya çıkmıştır. Verimli kullanılması durumunda, potansiyel büyümeyi yüzde 6-7 seviyesine çıkartabilecek iç kaynaklar, kısa soluklu büyümelere neden olan, verimsiz yatırım alanlarına harcanmıştır. Bugün gelinen noktada iç tasarruflar artık, uzun dönemli yüksek bir büyüme sürecini finanse edebilmekten çok uzaktadır. İç tasarruflar ve Türkiye'nin geleneksel dış tasarruf düzeyleri ile elde edebileceğimiz büyüme oranı maalesef yüzde 4'leri geçemeyecektir.

Bu noktada bir başka önemli gerçeğe de dikkat çekmek gerekiyor. TÜSİAD'ın "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik" raporu, işgücü piyasasına, her yıl 700 bin iş arayanın gireceğine, yani işgücü arzının her yıl 700 bin artacağına işaret etmektedir. Sadece bu marjinal işgücü arzını emmek, yani işsizlik oranının bugünkü nispeten

yüksek seviyesini korumak için bile, Türkiye ekonomisinin ortalama yüzde 7 büyümeye gerekmektedir. İç tasarrufların yetersizliği ortadayken, yüzde 7 civarında sürekli büyümeyi, -bütçe dengesini ve ödemeler dengesini kötüleştirmeden- elde etmenin tek yolu, artan düzeylerde girmesi zorunlu olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. İşte, yabancı sermaye ihtiyacının Türkiye ekonomisi açısından en önemli boyutu budur.

Yabancı sermaye olgusunun Türkiye açısından ikinci önemli boyutu ise yabancı sermaye girişi ile elde edilecek verimlilik artışıdır. Verimlilik artışının büyümeye katkısı Türkiye ekonomisinde yüzde 15'ler düzeyindedir. Bu oran, AB ülkelerinde ve ABD'de yüzde 60'lar, Güneydoğu Asya ülkelerinde ise yüzde 50'ler düzeyindedir. Yabancı sermaye girişi, elde edilecek teknolojik transfer ve sağlayacağı yüksek rekabet ortamı yoluyla, toplam faktör verimliliğine çok önemli katkılar getirmektedir. Yani yabancı sermaye, büyümenin, daha çok verimlilik yoluyla elde edilmesini sağlayacağından, büyümenin sürdürülebilir bir yapıda oluşmasına katkıda bulunacaktır. Kısacası, yabancı sermayeye olan ihtiyacımız bir politika seçeneği değil, Türkiye'nin sağlıklı büyüme trendi için bir zorunluluktur.

Bugün, dünyada, sermayenin uluslararası hareketliliği, hem yatırımı yapan hem de yatırımın yapıldığı ülke açısından olumlu bir olgudur. Sermaye en verimli olduğu alana, ülke sınırı tanımaksızın hızla akmaktadır. Yabancı sermaye yatırımı, yatırımın yapıldığı ülke için ek istihdam ve tasarruf sağlarken, yatırımı yapan ülke için de ek kar transferi ve potansiyel ticaret alanı yaratmaktadır. Bu sürece, bir yatırım çekme yarışı olarak bakılmalıdır ve yarışta makul bir yer alabilmek için, öncelikle ülkemizde varolan yabancı sermaye zih-

niyetini toptan değiştirmemiz gerekmektedir. Yatırım, yerli olsun yabancı olsun, yatırım ortamının şartlarına bağlı bir olgudur. Hangi ortam daha uygun ise, yatırım o ortamda yapılacaktır.

Türkiye'nin, bugüne kadar yabancı sermaye çekmede gösterdiği başarısızlığın en temel nedeni, yazımın başında da ifade etmeye çalıştığım, orta-uzun dönemli makro istikrar ile kısa dönemli politik çıkarlar arasında oluşmuş sağlıklı sarmaldır. Bu çelişki, sürekli bozulmaya müsait, temelleri olmayan bir makro ekonomik yapıyı işaret ettiğinden, uzun soluklu yabancı sermaye girişini engellemiştir. Süreç kendi kendini beslemiş ve iç tasarruflara aşırı yüklenmek durumunda kalan ve yarıda kesilen makro uyum programları, Türkiye ekonomisinin temel karakteristiği haline gelmiştir.

Diğer yandan, yönetim eksikliği, hantal bürokrasi, kamu kurumları arasındaki koordinasyonsuzluk, mevzuat düzenlemelerindeki eksiklik, hem yerli hem de yabancı sermayenin gelişmesini engelleyen diğer unsurlardır. Türkiye, mevcut hantal ve verimsiz bürokratik yapısıyla bırakın yatırım yapmayı, yatırımı caydırıcı bir ülke görüntüsü vermektedir. Türkiye, hukuk altyapısı olarak da, yabancı sermaye açısından cazip bir ülke konumunda değildir; bazı uluslararası yabancı sermaye girişimlerinin, geriye dönük farklı uygulamalara tabi olması, yabancı sermaye için güvensiz bir ortam yaratmaktadır.

Türkiye, uluslararası potansiyel yatırımcıları ve yabancı sermayeyi doğrudan yıpratıcı ve caydırıcı bir sorun alanı olmasına rağmen, enflasyon muhasebesini de içeren bütüncül bir vergi reformunu yapmakta önemli derecede gecikmiştir. Genel anlamda özelleştirme sürecinde yaşanan kesintiler, özellikle uluslararası enerji yatırımlarında ve telekom sektöründe sürekli model değişikliği ve geriye dönük uygulama farklılıkları da yabancı sermaye girişimini caydırıcı unsurlardır. Özelleştirme süreci, iyi yönetilmesi durumunda, yabancı sermaye girişi için çok önemli bir araç olabilecek yabancı sermayeyi caydırıcı bir uygulama alanına dönüşmüştür.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, şimdi, 5 yıllık bir perspektife sahip tek partili bir hükümet iş başındadır. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz makro uyum prog-

ramının başarıyla uygulanması ve uzun dönemli istikrarın unsurlarının oluşması için önemli bir fırsat ele geçmiştir. Türkiye, artık uzun soluklu bir sanayi ve yatırım stratejisi oluşturabilecek perspektife sahiptir ve oluşturmalıdır. Şüphesiz, yerli – yabancı yatırım hareketi bu bütüncül stratejinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu sanayi ve yatırım stratejisi, rekabet politikalarını uluslararası normlarda düzenlemeli ve kısmi, amacı belli olmayan, konjoktürel teşvik politikalarından ziyade, kaynakların verimlilik ve rekabet temelinde kullanılabilirdiği bir modeli önermelidir.

Son günlerde şekillenmeye başlayan ve girişimcinin rekabet gücünü doğrudan etkileyebilecek "devlet yardımlarının yeniden yapılandırılması" konusunun da uluslararası normlarda ve bütüncül bir sanayi stratejisi ile örtüşebilecek şekilde ele alınması sağlamalıdır. Sanayi stratejisinin, son zamanlarda örneklerini gösterdiğimiz gibi, yine özel sektör ve kamu sektörünün biraraya geldiği esnek ve yapıcı bir ortamda oluşturulabilmesi temennilerimizi de bu önerimize, eklemek istiyorum.

Son olarak yabancı sermayenin bir başka boyutuna, Türkiye'nin AB üyelik sürecine, dikkat çekmek istiyorum. AB üyelik perspektifinin netleşmesi ve 2005 yılı itibarıyla tam üyelik müzakerelerine başlayacak olmamız ve nihayetinde AB üyeliği, Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye girişini hızla yukarı çekecek en temel süreçtir.

AB üyelik perspektifi, Türkiye'ye girmeyi planlayan ülke yabancı sermayenin önünü hızla açacak, yatırım ortamının AB normlarına yaklaşması, tüm ülkelerden yabancı sermaye girişinde belirgin bir artışa neden olacaktır. Bunun da en iyi örneği tam üye olduğu 1986 yılından itibaren önemli meblağlarda doğrudan yatırımlar için sermaye girişi gerçekleşen İspanya'dır. Hatta bu sürecin Türkiye örneğinde daha hızlı olması muhtemeldir, çünkü Türkiye diğer adaylardan farklı olarak Gümrük Birliği sürecini tamamlamıştır ve piyasa ekonomisinin kurumlarını, ağır aksak da olsa, uzunca bir süredir işletmektedir. Bu noktada, 59. Hükümet'in, AB perspektifini her geçen gün biraz daha pekiştirmekte olması ve üyelik sürecini başarıyla daha somut aşamalara taşıması da umut vericidir.

DÜNYADA İŞLER YOLUNDA GİTMİYOR

Bülent Gündoğmuş

Dünya sorunlarını büyüterek dönüyor

Sosyal bilimcinin amacı, dünyada olup bitenleri anlamaktır. Çünkü dünya olup bitendir. Dünya şeylerin değil, olguların toplamıdır. Dünya olgular yoluyla belirlenir.⁽¹⁾ Peki, dünya olup biten olarak sürekli devinim

halinde olduğuna göre, dünyada neler olup bitiyor?

Dünyamızda, son 30 yıldan beri, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda köklü bir değişim yaşanmaktadır. Felsefede pragmatizmin keşfi, tarihte süreksizlik ve farklılığa aşırı vurgu, matematikte belirle-

nemezlik, kaos ve fraktal geometri, etik politika ve antropolojide ise öteki kavramlarının öne çıkması, haleti ruhiyede yaygın derin bir değişime işaret eder.⁽²⁾ Herşeyin, hem de aynı zamanda, ekonomik, politik, estetik, sportif, cinsel vb. anlam kazandığı, yani türlerin karıştığı⁽³⁾ böyle bir dönemde toplumların üç temel değişkeni olan ekonomik, politik ve sosyal düzeylerin üç tezahüründen söz edebiliriz. Ekonomik düzeyde, Fordizm'den esnek uzmanlaşmaya, sosyal ve kültürel düzeyde modernizmden postmodernizme, politik ve idari düzeyde ise merkezleşmeden ağ tipi örgütlenmeye geçişin ortak noktası ve en temel argümanı katılık ve esneklik arasındaki diyalektik ilişkidir.

Modernizmi ve postmodernizmi kesin hatlarıyla birbirinden ayırmak zordur; postmodernizm bazen modernizmin bozulması anlamına gelebiliyor, bazen de modernizmden bir kopuş. Ama şu gerçektir ki, daha uzunca bir süre modernizmin ve postmodernizmin tezahürleri bir arada yaşayacaklar ve içinde yaşadığımız dünya sistemine damgalarını vuracaklar. Çünkü tarihte hiç birşey tamamen bitmez, hiçbir proje tamamlanmaz, bitirilmez. Çağlar arasındaki kesin sınırlar, bizim, ayıramayamı ayırma ve akışkan düzenleme doğrultusundaki bitmeyen gayretimizin yansımalarından başka birşey değildir.⁽⁴⁾

Müphemlik, insanoğlu için rahatsızlık verici bir şeydir; mutlaka bir düzenleme gerektirir ve modernizm düzenleme güdüsünü kendine bir ödev telakki etmiştir. Oysa, olgular yoluyla olup biten düzenleme faaliyeti, yepyeni kaos alanları yaratır. Kaos teorisyen-

lerine göre ilerleme, herşeyden önce dünkü çözümlerin rafa kalkmasını içerir. Başlangıçtaki sorunlar ne denli kapsamlı bir biçimde çözülürse, bundan doğan sorunlar da o denli çözülmez olur. Termodinamiğin ikinci yasası olan Entropi yasasına göre, evrendeki herşey bir yapı ve değer ile başlar ve değiştirilemez biçimde rastgele kaos ve tükenmeye doğru gider.⁽⁵⁾

Bu yasaya göre, evren ya da dünya üzerinde herhangi bir yönde bir düzen yaratıldığında, bu, onu kuşatan çevrede daha büyük bir düzensizliğe sebebiyet verme pahasına yapılır. Yani, düzen, kaosu, kaos ise düzeni yaratır. Olup biten olarak tanımladığımız dünya, düzen ve düzensizliğin işbirliğinin aynı düzleme gelmesiyle tanımlanan kaotik bir varlıktır.⁽⁶⁾ Öyleyse, dünyanın ilerleyişi, a'priori olarak, zaten doğrusal değildir ve dünyanın doğru yolda ilerleyip ilerlemediği sorusu bizatihi bir paradoksu ve ironiyi içerir. Paradoksu içerir; çünkü doğrusal olmayan ilerlemeye doğrusal bir anlam yükleriz; ironiyi içerir, çünkü buradaki doğru, hem doğrusal hem de iyi anlamına gelir. Ama biz, dünyayı anlamak için, bir çok faktörü soyutlayarak zaman ve mekana bazı kısıtlamalar getiririz. Aksi takdirde, özellikle, sorularımıza

ampirik olarak cevap bulma imkanımız ortadan kalkar.

Bu yazıda yararlandığımız ampirik kaynak, Türkiye halkasının Yöntem Araştırma Danışmanlık Ltd.'nin gerçekleştirdiği ve Kanada'dan Environics International yönetimince gerçekleştirilen "Küresel Trendler"⁽⁷⁾ araştırmasıdır.

Yazı, kamuoyunun gelecek beklentisi, geleceğin

**Yurt ve dünya
kamuoyunun önemli bir
kısımına göre dünya,
doğru yolda ilerlemiyor
ve bir çok insanın geleceği
kendi kontrolleri dışındaki
dış güçler tarafından
belirleniyor.
Bununla birlikte, yurt ve
dünya kamuoyu, gelecek
jenerasyonların yaşam
kalitelerinin bugüne kadar
daha iyi olacakları
hususunda ikiye
bölünmüş durumda.**

Tablo 1: Geleceğe Bakış		D ü n y a T ü r k i y e				
+ Katılıyorum - Katılmıyorum	+ -	Genel %	Kişi Başına Gelir			%
			Düşük	Orta	Yüksek	
Dünyanın doğru yolda ilerlediğini düşünüyorum	+	31	51	30	24	31
	-	63	45	62	71	63
Çocuklarımız ve torunlarımız gelecekte şu andakinden daha yüksek bir yaşam kalitesine sahip olacaklar	+	51	68	54	41	51
	-	40	24	34	52	40
Dünyadaki bir çok insanın geleceği kendi kontrolleri dışında çoğunlukla dış güçler tarafından belirlenmektedir	+	60	52	57	66	68
	-	30	40	26	29	22

biçimlenmesinde önemli katkıları olan liderlere karşı duyulan güven ve nihayet, geleceğe bakışımızdaki karamsarlığa neden olan terörizmin kaynakları üzerinde durmaktadır.

Gelecek beklentisi

Tablo 1'e göre, dünyanın doğru yolda ilerlediğini düşünenlerle, dünyadaki bir çok insanın geleceğinin kendi kontrolleri dışında ve çoğunlukla dış güçler tarafından belirlendiğini düşünenler arasında, oransal olarak ilginç bir korelasyon vardır. Yurt ve dünya kamuoyunun önemli bir kısmına göre dünya, doğru yönde ilerlememektedir ve bir çok insanın geleceği kendi kontrolleri dışındaki dış güçler tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte, yurt ve dünya kamuoyu, gelecek jenerasyonların yaşam kalitelerinin bugüne göre daha iyi olacakları hususunda ikiye bölünmüştür.

Yurt ve dünya kamuoyunun ancak üçte biri dünyanın doğru yolda ilerlediğini düşünmektedir. Bu oran kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde %51'e çıkar-ken, yüksek olduğu ülkelerde %24'e düşmekte, Çin'de ilginç biçimde %90, Almanya'da %13, İtalya'da %14, Fransa'da ise %15 olarak belirlenmektedir.

Gelecek jenerasyonun yaşam kalitesinin daha yüksek olacağına katılanlar yurt ve dünyada aynı oranla %51'lik bir kitleyi teşkil etmektedir. Bu düşünceye katılanlar, yine Çin'de %92'ye çıkarken, Fransa'da %16'ya, Almanya'da ise %22'ye düşmekte, kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde ortalamanın üzerinde, yüksek olduğu ülkelerde ise altında bir değer almaktadır.

Gelecek jenerasyonun yaşam kalitesinin daha yüksek olacağına katılanlar yurt ve dünyada aynı oranla %51'lik bir kitleyi teşkil etmektedir. Bu düşünceye katılanlar, yine Çin'de %92'ye çıkarken, Fransa'da %16'ya, Almanya'da ise %22'ye düşmekte, kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde ortalamanın üzerinde, yüksek olduğu ülkelerde ise altında bir değer almaktadır.

Tablo 2: Geleceğe Bakış, Trendler

Kesinlikle Katılıyorum + Katılıyorum	Dünya Türkiye	2001	2002	2003
Dünyanın doğru yolda ilerlediğini düşünüyorum	Dünya	37	32	31
	Türkiye	46	17	31
Çocuklarımız ve torunlarımız gelecekte şu andakinden daha yüksek bir yaşam kalitesine sahip olacaklar	Dünya	51	53	51
	Türkiye	49	24	51

ideal Kart

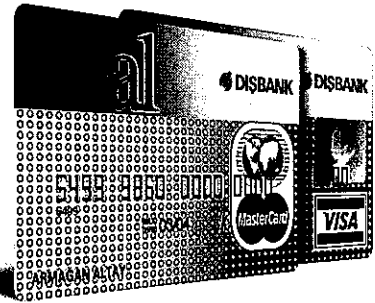
taksit ve indirim.

bedava alışveriş.

bol bol İdeal Puan.

bedava uçak bileti!

İdeal Kart'ınız varsa ve Dışbank ile çalışıyorsanız
bütün bu özelliklerden zaten yararlanıyorsunuz demektir.
İdeal Kart'ınız yoksa, hemen görüşelim...

ideal

DIŞBANK

Dünya kamuoyunun %60'ı, Türklerin ise %68'i, dünyadaki birçok insanın geleceklerinin kendi kontrolleri dışında ve genellikle dış güçler tarafından belirlendiğini düşünmekte ve kişi başına gelir arttıkça buna katılanların oranı da artmaktadır. Örneğin Fransa'da %78'e, İngiltere'de ise %75'e ulaşmaktadır.

Bu sonuçlara göre, dünyanın geleceğinden en pesimistler Fransızlar, en optimistler ise Çinlilerdir. Türkler, dünya kamuoyu ile paralel düşünmektedirler.

Tablo 2'ye göre, dünya kamuoyu, dünyanın doğru yolda ilerlediği hususunda giderek pesimist, gelecek nesillerin yaşam kalitelerinin bugünden daha iyi olacağı hususunda ise istikrarlı bir tutum sergilemektedir.

Türklerin gelecek beklentileri 2002 yılında kriz nedeniyle son derece olumsuz etkilenmiş, 2003'te dünya kamuoyu ile paralellik göstermiştir.

Güven bunalımı

Tablo 3, yurt ve dünya kamuoyunun çeşitli liderlere duyduğu güven ya da güvensizlik verilerini göstermektedir.

Tablo 3, Türkiye/ABD ve dünya/ABD ilişkilerinin durumunu göstermesi açısından ilginçtir. ABD liderliğinin bu tabloyu iyi okuması gerekmektedir. Kuşkusuz, Irak savaşının bunda etkisi büyüktür. Fransızların sadece %9'u, Arjantinlilerin ise %10'u ABD liderlerine güvenmektedir. ABD liderlerine en çok güvenenler Amerikalılar, Kanadalılar, Nijeryalılar ve Güney Afrikalılardır.

Dünya kamuoyu, yardım ve sivil toplum kuruluşları liderlerinden sonra en çok, ABD ve bazı köşe yazarlarının bittiğini söylediği Birleşmiş Milletler liderlerine güvenmektedir. Türklerin ise ikinci olarak kendi eko-

Tablo 3: Güven Bunalımı		D ü n y a				Türkiye
+ Güveniyorum - Güvenmiyorum	+	Genel %	Kişi Başına Gelir			%
			Düşük	Orta	Yüksek	
Yardım ve sivil toplum kuruluş liderleri	+	55	51	50	60	54
	-	39	43	41	36	39
Birleşmiş Milletler liderleri	+	46	42	32	57	27
	-	47	51	55	39	66
Ruhani ve dini liderler	+	41	56	40	37	32
	-	55	42	54	60	63
Türkiye ekonomisini yönetmekle sorumlu kişiler	+	39	43	31	45	44
	-	57	56	63	52	50
Batı Avrupa ülkeleri liderleri	+	38	28	29	48	25
	-	53	68	57	47	68
Küresel ekonomiyi yönetmekle sorumlu kişiler	+	37	45	31	40	33
	-	56	53	59	55	56
Çokuluslu şirketlerden sorumlu yöneticiler	+	32	42	29	33	33
	-	60	53	60	63	59
ABD liderleri	+	28	28	21	34	16
	-	67	68	71	64	78

Tablo 4: Terörizmin Kaynakları

		D ü n y a							Türkiye
	Genel %	Kişi Başına Gelir			Din		Kuzey/Güney		%
		Düşük	Orta	Yüksek	Hrist.	Müsl.	Kuzey	Güney	
Kültür ve din çatışması	38	37	27	48	40	32	43	31	32
Yoksulluk	18	24	17	16	16	23	15	22	32
Amerikan dış politikası	15	11	20	13	16	14	15	17	11
Demokrasi eksikliği	9	11	10	7	10	10	8	11	8
Bağımsızlık mücadelesi	8	4	12	5	8	7	7	9	12
Hepsi	6	7	5	8	4	7	7	5	3
Diğer/Cevap yok	6	7	8	4	6	5	5	7	2

nomilerini yönetenlere güvenmeleri, diğerlerine güvenmemeleri içe kapanıklığın bir göstergesi olabilir.

İlginç biçimde dini ve ruhani liderlere güvenenler dünyada %41 iken Türkiye'de %32'dir.

Dünya kamuoyu, kendi ülkelerinin ekonomilerini yöneten liderlere hemen hemen aynı oranda güvenmektedirler.

Avrupa Birliği ülkelerinin liderlerine en çok güvenenler Hollanda, Kanada, Güney Afrika ve ilginç biçimde Amerikalılardır. En az güvenenler ise Endonezyalılar olmuştur.

Küresel dünyayı yöneten liderlere gelince, bunlara en çok güvenenler Hintliler, Amerikalılar ve Hollandalılardır. Bunun nedeni özellikle Hintlilerin bilgisayarda

uzmanlaşmış olmaları, Hollandalıların bu tür şirketlerde oldukça önemli bir oranda yöneticiye sahip olmaları, Amerikalıların ise bu şirketlere sahip olmaları anılan sonuçlarla tutarlılık göstermektedir. Bu liderlere en az güvenenler Arjantinliler ve Meksikalılardır.

Çokuluslu şirketlerin yöneticileri daha çok Katarlı, Hintli, Endonezyalı ve Amerikalılar tarafından güvenilir bulunurken, Arjantinli, Fransız, İtalyan, Rus ve Meksikalılar tarafından güvenilir bulunmaktadırlar.

Uygarlıklar çatışması mı?

Yurt ve dünya kamuoyuna göre terörizmin en önemli nedeni maalesef kültür ve din çatışmasıdır. Türkiye'de buna yoksulluk eklenmektedir.

Tablo 5: Güvenlik önlemleri

Tablo 5: Güvenlik önlemleri	D ü n y a				Türkiye
	Genel %	Kişi Başına Gelir			%
		Düşük	Orta	Yüksek	
Katılıyorum	34	44	39	26	65
Katılmıyorum	56	47	44	70	26

Tablo 4'e göre, kültür ve din çatışmasını terörizmin birinci kaynağı görenler, daha çok kişi başına gelirin yüksek olduğu, dünyanın kuzeyinde bulunan Hristiyanlardır. Yoksulluk, kişi başına gelirin düşük olduğu ve dünyanın güneyinde bulunan Müslümanlarda öne çıkmaktadır. Öyle anlaşıyor ki, yerküremizde, tehlikeli bir biçimde kuzey/güney, zengin/yoksul ve malesef kültürel ve dinsel bir çatışma yaşanmaktadır. Zengin batı ya da kuzeye göre uygarlıklar çatışması terörizmin ana nedenidir ve bu bulgu, dünyanın hiç de iyi ya da doğru yolda gitmediğini göstermektedir.

Kültür ve din çatışmasının terörizmin ana kaynağı olarak görenler, Hollandalılar (%73), Britanyalılar (%59), Avusturyalılar (%53) ve Fransızlardır (%50). Yoksulluk, Hindistan ve Türkiye'de öne çıkmıştır. Terörizmin nedenini Amerikan dış politikasında bulanlar daha çok, Meksikalılar (%44), Güney Koreliler (%37) ve Kanadalılar (%21) olmuştur. Meksikalılar (%20), İspanyollar (%23), Ruslar (%14) ve Türkler (%12) için, bağımsızlık mücadeleleri terörizmin kaynağı olarak ortalamanın üstündedir. Yani ETA, Zapatistalar, Çeçenler ve PKK bulundukları ülkelerde terörizmin nedeni olarak öne çıkmaktadırlar.

Terörizm ve önlemler

"Güvenlik önlemleri terörizme karşı genişletilmelidir çünkü kişisel özgürlük ve mahremiyetimi ihlal ettiler" ifadesine katılanların dağılımı şöyledir:

Tablo 5 ilginçtir. Dünya kamuoyunun %56'sı öneriyi reddederken, Türkiye kamuoyunun %65'i desteklemektedir. Kişi başına gelirin yüksek olduğu ülkelerde öneri kabul görmemiştir.

Benzer biçimde dünyanın kuzeyinde yaşayan Hristiyanlar öneriye karşı çıkarken, güneyinde yaşayan Müslümanlar öneriyi en çok destekleyenlerdir. En az destekleyen iki ülke İtalya (%21) ve Hollanda'dır (%22).

Sorunlar büyüyor, bize ise çözmek düşünüyor

Yurt ve dünya kamuoyu, geleceklerinin kendi kontrolleri dışındaki dış güçler tarafından belirleniyor olmasından son derece rahatsız ve bu nedenle, bu belirlemede önemli bir rol oynayan Batılı liderlere ve

büyük şirket yöneticilerine güvenmemektedir. Öte yandan, özellikle dünyanın kuzeyinde oturan zengin Hristiyanların, güneyinde oturan yoksul Müslümanlara göre, daha yüksek bir oranda, terörizmin en önemli kaynağının uygarlık çatışmasının olduğunu öne sürmesi, öz ile görüntünün karışmasına neden olmakta ve insanı ister istemez her olan bitenin arkasında komplo aramaya sevk etmektedir. Sanki görünmez bir dış güç, hem senarist ve hem de yapımcı rolü üstlenmiştir. Eğer böyleyse, yurt ve dünya kamuoyu bunun farkındadır. Ancak, Türkler terörizmin ana kaynağını uygarlıklar çatışması kadar yoksullukta bulmakla beraber, terörizme karşı alınacak önlemler konusunda demokratik önlemlerden ziyade sertlik yanlısı bir tutum izlemeye devam etmektedirler.

Yurt ve dünya doğru yolda ilerlemiyor. Yerküremiz dönerken, sorunlarını büyütüyor. Bize ise çözmek düşünüyor.

Bülent Gündoğmuş
Araştırmacılar Derneği Başkanı

Dipnotlar

- 1- Wittgenstein, L., Tractatus, BFS Yayınları, 1985
- 2- Harvey, David, Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, 1997, İstanbul
- 3- Baudrillard, Jean, Kötülüğün Şeffaflığı, Ayrıntı Yayınları, 1995, İstanbul
- 4- Bauman, Zygmunt, Modernlik ve Müphemlik, Metis Yayınları, 2003, İstanbul
- 5- Rifkin J., Howard T., Entropi, Dünyaya Yeni Bir Bakış, İz Yayınları, 1993, İstanbul
- 6- Morin E., Kern, B.A., Dünya-Vatan, İletişim Yayınları, 2001, İstanbul
- 7- Küresel Trendler, Monitor 2003, Yöntem Araştırma ve Danışmanlık Ltd.

10 günde Tunus & Fas!

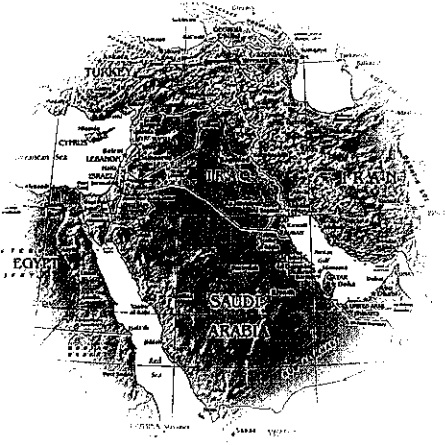

Lojistik sektörünün lider kuruluşu Sertrans ithalat ve ihracatçılara yepyeni bir hizmet daha sunuyor: Tunus & Fas. Üstelik sadece 10 günde.

Evet yanlış duymadınız, 10 günde Tunus&Fas!

Uzman kadrosu, dev araç filosu, yüksek teknolojisi ve ISO 9001:2000 belgeli üstün hizmet standartlarıyla Sertrans müşterileri için çözüm üretmeye devam ediyor. Teknolojiye yaptığı yatırımlarla en doğru bilgiye en kısa zamanda ulaşmanızı sağlarken, fiyat-maliyet optimizasyonu sunuyor. Taşımacılık ve gümrükleme hizmetlerine ek olarak Lojistik şemsiyesi altında, tedarik zinciri yönetiminden depo yönetimine, stok yönetiminden nakliye yönetimine ve danışmanlık hizmetlerine kadar bir çok mükemmel hizmeti bir arada sunarak, günümüzün rekabet ortamında, müşterilerine ana faaliyet alanlarına odaklanma özgürlüğü sağlıyor. Müşterilerinin isteklerini anlayan, sorunlarını derinlemesine irdeleyen ve çözüm üreten ekibiyle, gerçek bir 'Lojistik Üssü' olarak hizmet yelpazesini sürekli genişletiyor. Tüm bunların yanında uygun fiyat yapısıyla da çabanıza destek oluyor. Daha aزیyla yetinmeyin, Sertrans'a gelin.

sertrans®

Ortadoğu'nun yeni sınırları

Gamze Güngörmüş Kona

Oldukça tartışmalı olsa da, şunu dile getirmek isteriz ki bölgeler, haklarında yazılan kitap ve makalelerin sayısına göre gruplandığında, Ortadoğu bölgesi kesinlikle ilk sırayı alacaktır. Kısım, Ortadoğu devletlerinin toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel kırılmalı, kısmen de çok sayıda uluslararası gücü bölgeye çeken mevcut petrol rezervleri nedeniyle; Ortadoğu devletleri ve Ortadoğu bölgesi, uluslararası siyasal gündemin daima ilk sırasını işgal etmiştir ve etmeye de devam edecektir. Bu makale kapsamında, ABD'nin Irak'a düzenlediği operasyonun ardından, yine ABD'nin güdümünde şekillendirilmeye çalışılan Irak ve Ortadoğu bölgesi çerçevesinde, ABD'nin II. Dünya Savaşı'nı takiben bölgede izlediği politikalar, bölge devletlerinde demokrasinin geçerli olup olamayacağı, Türkiye'nin Ortadoğu devletlerine demokratik, laik ve seküler özellikleri ile bir model oluşturma kapasitesi ve bu modelin, bu devletlerce kabul edilebilirliği ve son olarak da Ortadoğu bölgesinin gelecekte olası görünümü gibi konular tartışılacaktır.

Terminolojideki Ortadoğu

Ortadoğu bölgesinin coğrafyası ve terminolojisi Ortadoğu bölgesi halkları tarafından değil de başka güçlerce oluşturulduğundan, bu iki kavram halen insanların kafalarında karışıklığa yol açmaktadır. Semitik halklara göre, bugünün Ortadoğusu dünyanın merkeziydi ve 'Ortadoğu' terimi

Avrupa merkezli kapitalistlerin sömürgeci zihniyetinin bir sonucu olarak ilk kez 17. yüzyılda ortaya çıkmıştı.⁽¹⁾ Bulut'a göre, 'Ortadoğu' terimini, İngiltere geliştirmiş ve bu kavramın içine Arap devletleriyle birlikte İsrail, Kıbrıs, Türkiye ve İran'ı da eklemiştir. Ancak, Amerikalılar tarafından geliştirilen 'Yakın Doğu' terimi yalnızca İsrail ve İsrail'e komşu Arap devletlerini ifade etmektedir.⁽²⁾

Terminolojinin haricinde, Ortadoğu bölgesinin sınırlarının belirlenmesi de daima zor olmuştur. Bölgede birkaç kez çizilen sınırlar öyle hızlı değişmiştir ki, bölgenin coğrafyasını tam olarak belirlemek asla mümkün olmamıştır. Kesin bir coğrafi tanımlamanın olmayışının temel nedeni, tarih boyunca bölgede nüfuz peşinde olan dış güçlerin varlığıdır.

Ortadoğu bölgesini, Ortadoğu devletlerinin ekonomik durumlarına göre "aktif" ve "pasif" Ortadoğu olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Ekonomi açısından bakıldığında, petrol zengini Körfez devletlerinin bulunduğu bölümü "aktif Ortadoğu" olarak kabul edebiliriz. Mevcut petrol rezervlerinin çıkarılması ve taşınması alanlarında uluslararası rekabete açık olduğundan bölgenin bu parçası "aktif" olarak adlandırılabilir. Yeni dünya düzeninde petrolün artan önemini dikkate aldığımızda bölgenin bu parçası, uluslararası güçler için çok şiddetli bir rekabet alanı özelliği sergilemektedir. Bir başka deyişle, Orta Asya bölgesinde oynanmakta olan büyük oyun, Ortadoğu bölgesindeki uluslararası güç rekabetinde Japonya gibi şimdiye kadar sessiz kal-

mayı tercih eden bazı uluslararası aktörlerin varlığı veya Hazar bölgesi ve Kafkaslardaki petrol rezervlerinde hak iddia eden Rusya Federasyonu'nun kuvvetten düşmesi gibi nedenlerle yakın bir gelecekte tek başına ABD tarafından oynanacaktır. Diğer taraftan, bölgenin petrol rezervleri az olan diğer parçası da "pasif" Ortadoğu olarak adlandırılabilir. Bize göre, bölgenin bu parçası bölgedeki ekonomik rekabet açısından bölgesel ve uluslararası aktörlerin ilgisinden uzakta kalmaya devam edecektir.

Bölgeyi, Ortadoğu devletlerinin sosyo-politik durumu açısından da yine "aktif" ve "pasif" Ortadoğu olmak üzere iki bölüme ayırabiliriz. Gelecekte nasıl bir şekil alacağı belli olmayan İran, halen belirsizliğini koruyan Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail ve Türkiye'yi "aktif Ortadoğu" kategorisine koyabiliriz, çünkü bu ülkeler, komşusu ülkeler ya da uluslararası aktörler için bir tehdit oluşturan sosyo-politik durumlarıyla yoğun çekişme içinde kalmaya devam edeceklerdir. Bu ülkelerin bazılarında antidemokratik, otoriter ve totaliter rejimler devam ettiği sürece, bölgenin bu bölümü uluslararası politika gündemini işgal etmeye de-

vam edecektir. Yukarıda söz edilenler dışındaki Ortadoğu devletleri "pasif Ortadoğu" devletleri olarak kabul edilebilir. "Pasif Ortadoğu" devletleri grubundaki devletlerin, karmaşaya yol açmayan sosyo-politik yapılarıyla problemlere sebebiyet vereceğini söylemek bir hayli zordur.

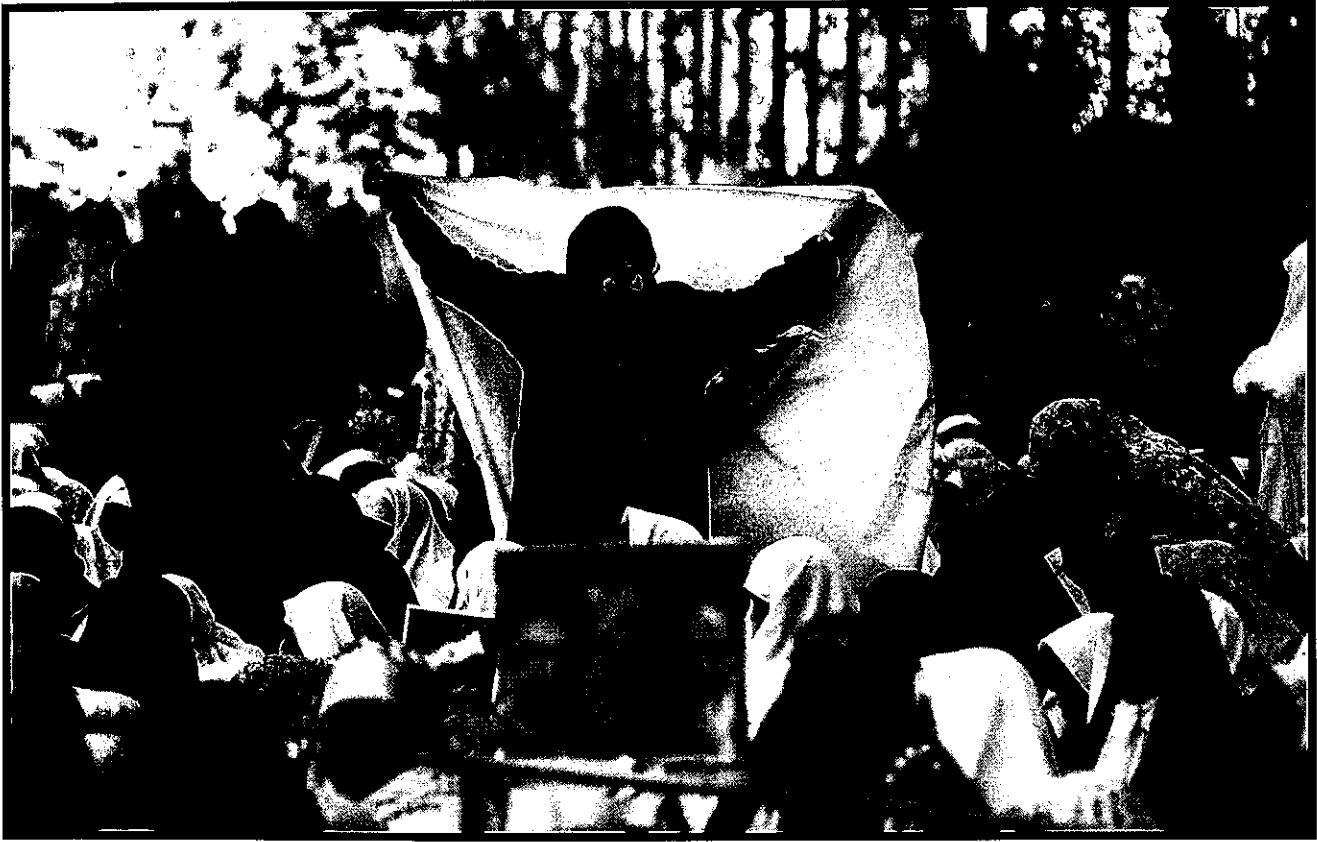
Bu kırılğan coğrafyada, Ortadoğu devletleri, özellikle Körfez devletleri, dış güçler için oldukça büyük bir stratejik önem ifade etmektedir. Genel anlamda, Ortadoğu'nun stratejik önemi Batı'nın çıkarlarına bağlı olarak belirlenmektedir.⁽³⁾ Ortadoğu bölgesi, Süveyş Kanalı'nın 1876'da açılması ve 20.yüzyılın başlarında petrol çıkarma ve yönetim imtiyazlarının dağıtılmasıyla birlikte olağanüstü önem kazanmıştır. Ortadoğu bölgesinde petrol rezervleri, Batı'nın dikkatini bölgeye çevirmesine neden olan en önemli faktördür.⁽⁴⁾ Ortadoğu devletleri, dünya petrol rezervinin %65'ini, dünya petrol üretiminin de %25'ini elinde tutmaktadır.⁽⁵⁾ Petrol rezervlerine sahip olmanın yanında, "bölge, endüstriyel ve tarımsal ürünler ve silah ticareti için önemli bir pazar olduğu kadar dünya ekonomisi için de başlıca enerji tedarikçisi olmaya devam etmektedir."⁽⁶⁾

ABD'nin Ortadoğu politikaları ve Irak'ın yeniden yapılandırılması

Birleşik Devletlerin, 2003 yılında Irak'a düzenlediği operasyon ve ardından bu devleti yeniden yapılandırma faaliyetleri, Ortadoğu'daki Amerikan etkinliği açısından bir ilk olarak kabul edilmemelidir. II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, Ortadoğu'da farklı dönemlerde belirgin ve sistemli politikalar benimsemiş ve uygulamaya başlamıştır. ABD'nin Ortadoğu'ya müdahalesi, "Truman Doktrini" ile başlamıştır. Başkan Truman, bu doktrinle birlikte bölgede-

Süveyş krizi, ABD'nin bu bölgeyle ilgili politikasına yeni bir boyut getirmiştir. Sovyetler'in bölgedeki nüfuzunun artması nedeniyle, İngiltere'nin önderliği ve ABD'nin desteği ile bir tür Ortadoğu Savunma Örgütü'nün kurulmasına ilişkin planlar hayata geçirilmiştir. Bunun yanı sıra, Başkan Eisenhower da, komünizmle yönetilen herhangi bir devlet tarafından saldırıya uğrayacak herhangi bir Ortadoğu devletinin, askeri güç kullanımı ve bu kapsamda, bölgedeki ülkelere verilebilecek askeri yardım da dahil olmak üzere her şekilde ABD tarafından savunulacağını beyan et-

ki Sovyet yayılmasını önlemek için "çevreleme politikasını" başlatmış ve böylelikle Ortadoğu bölgesinde İngiltere politikasının yerini ABD politikası almıştır. Bu çevrelemeyi yapmak için ABD, bölgedeki ülkelerle ilişkiler geliştirmiş ve Sovyetler Birliği'nin yayılmasına karşı, bölgenin savunulması için olağanüstü önem taşıyan güney kanadı ülkelere askeri, teknik ve mali yardımlarda bulunmuştur. 1949'da ABD, bölgeyi ne kadar ciddiye aldığını göstermek üzere bir "Ortadoğu gücü" kurmuştur.

miştir. "Eisenhower Doktrini" olarak adlandırılan politika 1970'lere kadar devam etti. 1969'da açıklanan ve "Nixon Doktrini" olarak bilinen yeni doktrin, ABD'nin bölgeye doğrudan müdahalesi yerine Ortadoğu ülkelerine artan şekilde askeri ve ekonomik yardım yapılması esasına dayanıyordu. Nixon Doktrini'ne göre ABD, Ortadoğu bölgesinin Sovyet tehdidine karşı savunulmasında önemli rol oynayacağı düşünülen İran ve Suudi Arabistan'a olağanüstü önem vermekteydi. Bu plan uyarınca ABD, bu devletlere 1979 yı-

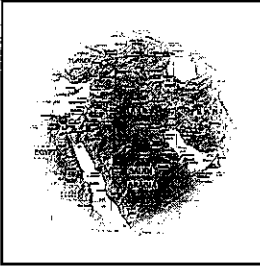
hna kadar daha fazla sayıda silah satmaya devam etti.⁽⁷⁾

1979 yılında İran'daki İslam devrimi ve aynı yıl Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, ABD'nin bölgeye daha fazla müdahale etmesini gerektirdi, çünkü bu iki gelişme, bölgedeki güç dengesini Sovyetler Birliği'nin lehine değiştiriyordu. Bunun ardından, ABD, bölgedeki politikasını değiştirdi ve 1980'de Carter Doktrini'ni benimsedi. Dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter, 23 Ocak 1980'de ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada ABD'nin bu yeni politikasını ayrıntılı olarak açıkladı. Konuşmasında herhangi bir yabancı gücün bölgede nüfuz kazanmak amacıyla yapacağı tüm girişimlerin ABD'nin stratejik çıkarlarına karşı tehdit sayılacağını, böyle bir durumda askeri güç kullanımı da dahil her türlü tedbiri alacaklarını ilan etti.⁽⁸⁾ ABD'nin Ortadoğu politikasının bir parçası olarak Hızlı İntikal Gücü (RDF-Rapid Deployment Force) kuruldu. Bu gelişmenin ardından Birleşik Devletler, bazı askeri üsler edinerek bölgedeki askeri nüfuzunu artırdı. Esasen bölgedeki Sovyet

ni dönemde, Ortadoğu'ya ilişkin Amerikan politikalarının bölgeye değil, bölgede yer alan bazı Ortadoğu devletlerine ilişkin olarak, diğer bir deyişle, daha belirgin bir çerçevede geliştirileceğini iddia etmek mümkündür.

Ortadoğulu olmak

Bilindiği üzere demokrasi bir kültür meselesidir, ithal edilerek benimsenmesi ve uygulanması sağlanamaz. Demokratik sistem için toplumun, ekonominin ve politik kültürün belli bir seviyeye ulaşmış olması yani belli ölçüde olgunlaşmış olması gerekmektedir. Hazır olmayan topluma, ekonomik ve siyasal sisteme demokrasi getirildiğinde, yabancılaştırma ve hemen ardından da radikalleşme yaşanır. Bu durum ise mevcut düzenin terörize olması ile neticelenir. Ortadoğu devletlerinin toplumsal, ekonomik ve siyasal özelliklerini gözden geçirdiğimizde, Amerika'nın, Irak'ı demokratikleştirmek için bu operasyonu düzenlediği şekliindeki savunusuna kendisinin de itibar etmesinin müm-

II. Körfez savaşı ile birlikte Ortadoğu'nun odak noktası, Arapların toprakları dışına kayacak ve Ortadoğu bölgesi, Orta Asya bölgesi ile stratejik açıdan birleşecek. Müslüman nüfusunun bulunduğu Orta Asya bölgesi, Ortadoğu coğrafyasının bir parçası olarak tanımlanacak.

tehlikesine karşı denge unsuru olarak kurulan Hızlı İntikal Gücü, aynı zamanda Amerikan taraftarı Ortadoğu devletlerini desteklemek, İsrail'in güvenliğini ve bölge barışını korumak gibi amaçlara da hizmet ediyordu.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben, Moskova dikate alınarak dolaylı yoldan geliştirilen Ortadoğu Amerikan politikalarının yerini, direkt Ortadoğu merkezli geliştirilmeye başlanan Amerikan politikaları almaya başladı. Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından gerçekleştirilen Amerikan müdahalesi ve 11 Eylül terörist saldırısını takiben Amerika'nın Irak'ı fiili işgali ve Saddam rejimini devirmesi, Amerika'nın 1990 sonrasında genel Ortadoğu politikalarından Ortadoğu'da anti-demokratik rejimleri ve terörist saydığı devletleri ortadan kaldırmak düsturu üzerinde yoğunlaşan devlet bazlı politikalara yönelmesinin iki somut örneğidir. İran ve Suriye gibi Ortadoğu devletlerine olası bir Amerikan müdahalesinin sıklıkla dile getirildiği bu ye-

kün olamayacağını söyleyebiliriz. Zira, Irak hemen hemen diğer tüm Ortadoğu devletlerinde gözlemlenebilecek demokratik düzenin içselleştirilmesini engelleyen özelliklere sahiptir. Ortadoğu genelinde hakim olan toplumsal, ekonomik ve siyasal dokuyu özetleyerek demokrasinin bu bölgeye ithal edilerek bölge devletlerince benimsenmesinin mümkün olamayacağını göstermeye çalışalım.

Toplumsal doku açısından incelediğimizde Ortadoğu devletlerinin çoğunda toplumlar, geleneksel ve muhafazakar yapıdadır, bu toplumlar tamamen ülke içi ve bölgesel çekişmelere bulaşmış durumdadır; toplumsal sınıflar arasındaki uçurum çok büyüktür. Tüm bunların yanında, Ortadoğu'da yaygın iki mezhep olan Sünnilik ve Şiilik, bölgede, sorunlara yol açmaktadır. Yüksek doğum ve düşük okur-yazarlık oranı, toplumsal sorunların bir diğer kısmını oluşturmaktadır. Doğum oranının yüksek olması nedeniyle aileler, yoksulluk, işsizlik ve belirsiz gelecek gibi büyük so-

runlarla başa çıkmaya çalışırken; düşük okur-yazarlık da insanları toplumda, politika ve ekonomideki eksiklikleri anlayamaz duruma getirmektedir. Bu türden bir ortam, Ortadoğu halklarını bölgede kötü giden şeyleri değiştirebilmek konusunda daha da çaresiz kılmaktadır.

Ekonomik alanda ise, Ortadoğu devletlerinin çoğu, özellikle Körfez devletleri, petrol zengini devletler olmasına rağmen, hemen her alanda dış yardıma bağımlı durumdadırlar. Ayrıca, Ortadoğu bölgesindeki petrol rezervlerinin dağılımı eşit oranda değildir, petrolün bolluğu açısından Körfez devletleri oldukça şanslı durumdayken, bölgenin diğer kısımlarında yer alan devletler bu zenginlikten yoksundurlar. Bunun da ötesinde, bölgenin petrol dışındaki birikimleri ve kaynakları sınırlıdır. Bu toplumlarda refahın dağılımı da dengesizdir. Bu durum, zengin çok zengin ve fakir çok fakir olduğu gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Bu sorun, milli servetin büyük bölümünün iktidardaki seçkinlerin elinde bulunması gibi bölgede bir başka sorunu da beraberinde getirmektedir. Böylece, bu toplumdaki yöneten seçkinler daima sıradan insanlara oranla şaşırtıcı biçimde zenginlik içindedirler.

Ortadoğu toplumlarındaki politik durumu gözden geçirdiğimizde, toplumsal ve ekonomik sorunlar, bu devletlerin uğraşmak zorunda olduğu şiddetli siyasal sorunlar yanında muhtemelen hafif kalacaktır. Öncelikle, rastgele kurulmuş bulunan Ortadoğu devletlerindeki siyasal rejimler, dini veya etnik ayrılığa ya da tek bir aileye dayalıdır. Örneğin, Lübnan'da Müslüman çoğunluk, Hristiyan Maruni azınlık tarafından, Filistin'de Arap çoğunluk Yahudi azınlık tarafından yönetilmektedir, Suud ailesi Suudi Arabistan'da, Haşimi ailesi Ürdün'de iktidardadır, Suriye'de de Sünni çoğunluk Alevi azınlığın yönetimi altındadır.⁽⁹⁾ İkinci olarak, Ortadoğu devletlerinin çoğunun yönetimlerinde anti-demokratik uygulamalar benimsenmiş despot ve totaliter liderler bulunmaktadır. Liderler, halkı, Batı tarzı demokratik kurallarla bütünleşmeye yönlendirdiklerinde ayrıcalıklı konumlarını kaybedebileceklerini düşünerek reformlardan uzak durmaktadırlar. Bir kez başa geçenler yıllarca iktidarda kalmaktadır. "Hiçbir Arap devlet başkanı (Lübnan hariç) bir nesil süresince demokratik yollarla değişmemiştir: Arap liderlerin ortalama görevde kalma süresi 22 yıldır."⁽¹⁰⁾ Bu despot ve totaliter liderler, yönettikleri ulusa kendi malıymış gibi dav-

ranmaktadırlar.⁽¹¹⁾ Aslında, Ortadoğu liderlerinin bu despot ve totaliter uygulamaları onlara, yetkileri daha geniş bir iktidar olanağı vermiştir.⁽¹²⁾ Üçüncü olarak, iç veya dış politika tercihleri uluslararası kabul görmüş kurallara göre değil, başka belirleyicilere göre tespit edilmiştir. Din, ideoloji, etnik köken, servet, kişisel çevre ve tarihi rekabetler, tümü Ortadoğu bölgesinde politikayı şekillendiren belirleyicilerdir. Bu nedenle, açıktır ki Ortadoğu'daki tüm politikalar, ancak bölgesel çaptadır.⁽¹³⁾ Son olarak, çoğulcu demokrasilerde vazgeçilmez kabul edilen siyasal katılım, Ortadoğu toplumlarında oldukça sınırlıdır. Siyasal katılımın az oluşu, siyasal liderlerin keyfi yönetimini kısıtlayan en önemli faktörlerden birini ortadan kaldırmaktadır.

Tüm bu gerekçelere dayanarak Ortadoğu'da en azından uzun bir süre demokratik sistemin kurum ve kurallarının tesis edilmesinin mümkün olamayacağını söyleyebiliriz. Bu makalenin "Ortadoğu'nun Gelecekteki Olası Görünümü" başlıklı, Amerika'nın Ortadoğu bölgesine ilişkin asıl amaçlarının açıklandığı son bölümünü incelediğimizde, ABD'nin Irak'ı demokratikleştirmek için değil başka nedenlerle bu devlete müdahalede bulunduğu açıklıkla anlaşılacaktır.

Türkiye, bir model olabilir mi?

Amerika'nın Irak'a müdahalesi ve ardından başlattığı Irak'ın yeniden yapılandırılması projesi kapsamında sıklıkla dile getirilen, Türkiye'nin Ortadoğu devletlerine demokratik, laik ve seküler yapısıyla bir model teşkil edebileceği görüşüne, çeşitli iç ve dış faktörlerin varlığı dolayısıyla fazla itibar edilmemelidir. Bu faktörler kısaca incelendiğinde bu türden bir planın uygulanmasının mümkün olamayacağı anlaşılacaktır.

Öncelikle, model olarak kendisini sunacak ya da model olarak bir başka devlet tarafından sunulacak devletin, ekonomik ve siyasal istikrar ve gelişmişlik açısından model olarak sunulan devlet ya da bölgenin arz ettiği ekonomik ve siyasal istikrar düzeyinden daha yüksek bir düzeyde bulunması gerekmektedir. Oysa Türkiye, ekonomik açıdan yüksek enflasyon oranı, ordunun modernizasyonuna ayrılan bütçe ve Kürt sorununun getirdiği sosyo-ekonomik yük gibi nedenlerden dolayı bazı önemli dezavantajlara sahiptir. Ekonomik sorunların yanı sıra siyasal açıdan da Türkiye'nin bir model olabilmek için bazı engellere sahip bulunduğunu söyleyebiliriz. Hem bazı yasadışı örgütlerin fa-

Şirketinizin verimliliğini mobil iletişim çözümleriyle artırmanın iki harika yolu var:

1. Turkcell Kurumsal Hizmetler'den yararlanmak.
2. Birkaç milyar dolara kendi altyapınızı kurmak.

Şirketinizin verimliliğini artırmanın yolu müşterileriniz ve çalışanlarınızla sürekli iletişim halinde olmaktan geçiyor. Sizlere sunduğumuz mobil iletişim servisleriyle çalışanlarınız şirket içindeki gelişmelerden anında haberdar olabilirler. Böylece sizler de şirketinizin çalışma alanını daha da genişleterek müşterilerinizle yakından ilgilenebilir ve onlara daha kaliteli hizmet sunabilirsiniz. Gelin, şirketlerin farklı iletişim ihtiyaçlarına göre hazırladığımız servisler arasından sizin için en uygun çözüme birlikte karar verelim.

TURKCELL
KURUMSAL HİZMETLER

www.turkcell.com.tr/kurumsal_hizmetler
444 0 532

aliyetleri ve çeşitli grupların daha fazla düşünce özgürlüğü talepleri gibi iç siyasal problemler, hem de Yunanistan'la arasındaki Kıbrıs sorunu, Ege kıta sahanlığı, Ege hava sahası, Ege adalarının silahlandırılması ve AB üyeliği gibi dış siyasal problemler nedeniyle, Türkiye, siyasal olarak bir model olabilmek için yeterince istikrarlı bir ülke sayılamaz. Bu iç ve dış siyasal problemlerden başka, çok sık hükümet değişikliği de Türkiye'nin, Ortadoğu'ya bir model olması yolundaki engellerden bir diğeridir. Belirtilen bu başat iki iç engelin yanı sıra bazı dış engeller de Türkiye'yi bu türden

Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine model olmasını engelleyebilecek potansiyele sahip tüm bu dış faktörler kapsamında kanımca en önemlisi, Türkler ve Araplar arasındaki ilişkilerin bazı tarihsel gerçekler ve önyargılarla şekillenmiş olmasıdır. Her şeyden önce, her iki toplum da birbirine güvenmemektedir. Türkler, Araplar'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yabancı güçlerin yanında yer aldığı gerçeğini unutmazken, Araplar da "XIII. yüzyılın ortalarında Abbasi İmparatorluğu'nu yıkan Moğolların köken itibariyle Türk olduklarına inanmaktadırlar".⁽¹⁴⁾ Araplar

bir planı uygulamada oldukça sınırlandırabilecek özelliklere sahiptir. Öncelikle Ortadoğu devletlerinin kendi aralarındaki etnik, sosyal ve siyasal sorunlar bir ortak hareket tarzının ve işbirliğinin oluşmasını engellemektedir. Türkiye'nin model ülke olarak takdimi, Ortadoğu genelinde çatlak seslerin yükselmesini beraberinde getirecektir. Bunun yanı sıra, bölgede yer alan ülkelerden bazılarının Türkiye ile sorunları mevcuttur ve yine Arap Ortadoğusu, Türkiye'yi, II. Dünya Savaşı'nın ardından Batı'nın işbirlikçisi ilan etmiştir.

tarih boyunca geri kalmışlıklarının nedeni olarak Türkleri göstermiş, Osmanlı toplumundaki ayrıcalıklı konumlarına rağmen bu iddiaya dayanarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı sık sık ayaklanmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Müslüman Türklerle, Müslüman Araplar arasındaki fark daha da belirgin hale gelmiştir. Araplar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra gerçekleştirilen reformların Türkiye'yi, Arap komşularından uzaklaştırdığına inanmaktadırlar. Özellikle,

Sahadaki çalışanınızla sürekli iletişim halinde olmanın iki harika yolu var:

1. Turkcell Kurumsal Hizmetler'den yararlanmak.
2. Bir helikopter filosundan yardım almak.

Yeni bir sipariş geldi.
O adrese en yakın satış
ekibinizi belirleyip ona
ulaşmak mı istiyorsunuz?
EkipMobil servisiyle
ekibinizin ne zaman, nerede
olduğunu harita üzerinden
izleyerek onları cep
telefonuyla
yönlendirebilirsiniz.

Çalışanlarınızın hareket
halindeyken bile e-postalarına
ulaşabilmelerini mi
istiyorsunuz?

OfisMobil ile çalışanlarınız
ofis dışındayken WAP destekli
cep telefonlarıyla MS Outlook
uygulamalarına ve şirket
intranetine eş zamanlı olarak
bağlanabilirler.

Saha ekiplerinizin şirket
içindeki bilgilerden
yararlanabilmesini mi
istiyorsunuz?

Kurumsal Data Erişimi
servisiyle sahadaki
çalışanlarınızın şirket içindeki
bilgi kaynaklarıyla cep
telefonu üzerinden veri
iletişiminde bulunmalarını
sağlayabilirsiniz.

TURKCELL
KURUMSAL HİZMETLER

www.turkcell.com.tr/kurumsal_hizmetler

444 0 532

Gelin, şirketlerin farklı iletişim ihtiyaçlarına göre hazırladığımız servisler arasından sizin için en uygun çözüme birlikte karar verelim.

1922'de saltanatın ve 1924'de halifeliğin kaldırılması, 1928'de Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kabulü ve Batı hukukunun benimsenmesi, Türkleri Araplardan tamamen ayıran girişimler olduğu düşünülmektedir. Araplar, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığına inanılan emperyalist amaçlarını sürdürmeye istekli olduğu fikrini de savunmaktadırlar. Bu nedenle, Türkiye'ye oldukça eleştirel biçimde yaklaşmakta⁽¹⁵⁾ ve Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı, özellikle de ABD ile yoğun siyasal ve ekonomik ilişki içinde olmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Daha kötüsü, Araplar, Türklerin ancak siyasal olarak yalnız kaldıkları veya ekonomik olarak yetersiz oldukları zamanlarda kendileriyle ilişkilerini geliştirdiklerini düşünmektedirler. Ashında, bu düşüncenin haklılığı, Türkiye'nin 1963-1964'deki Kıbrıs krizi ve 1973'deki petrol krizi esnasında benimsemiş olduğu tavır neticesinde kanıtlanmıştır.

Türkiye ise, Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde ha-

daha az yarar getireceğini görmektedir. Böylece, yukarıda sözü edilen nedenlere bağlı olarak Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Batı'ya yönelmiş, bir anlamda Arap devletleriyle olan ilişkilerini kısmen isteği dahilinde kısmen de isteği dışında ihmal etmiştir.

Tüm bu açıklamalar dikkate alındığında Türkiye'nin Ortadoğu devletleri için bir model olarak kabul edilmesi-nin imkansız olduğunu söyleyebiliriz.

Ortadoğu'nun gelecekteki olası görünümü

Irak özelinde ABD tarafından sürdürülen faaliyetler ve yine Amerikan yönetimince çeşitli aralıklarla İran ve Suriye gibi Ortadoğu devletlerine ilişkin olarak yapılan açıklamalar, Ortadoğu bölgesinde yakın gelecekte radikal bazı değişimlerin yaşanacağına dair somut işaretlerdir. Bu başlık altında ABD'nin Irak'ı yeniden yapılandırma çalışmalarının devam ettiği ve Irak'a uygulanan ambargonun kaldırıldığı sürecin sonrasında hem yeni Irak'ta hem de yeni

Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine model olmasını engelleyecek dış faktörlerin yanı sıra en önemli etken, Türkler ve Araplar arasındaki ilişkilerin bazı tarihsel gerçekler ve önyargılarla şekillenmiş olması. Her şeyden önce, her iki toplum da birbirine güvenmemektedir.

kim olan temel dış politika ilkelerinden biri olan; "hiçbir ülkenin iç işlerine karışmamak" ilkesine bağlı olarak Araplarla ilişkilerini belli bir mesafede tutmaktan yana olmuştur. Ülke sınırlarının rastgele çizilmiş olmasından dolayı bölgenin sıklıkla etnik çekişmelere sahne olması, müdahaleci politikaları uygulamama açısından Türkiye'yi daha da kararlı kılmıştır. Türkiye, bu devletlerdeki siyasal rejimlerin demokratik olmayışından dolayı da Arap devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye pek ilgi göstermemiştir. Siyasal katılımı, konuşma ve düşünce hürriyetini vb. engelleyen despot ve totaliter anlayış, yönetim düzeyinde rastlanan başlıca iki özelliktir. Bunun da ötesinde, Ortadoğu'daki etnik çekişmeler, Türkiye'yi bölgeden uzaklaşmaya bir anlamda zorlamıştır. Son olarak, Türkiye, Ortadoğu devletleriyle ilişkilerini geliştirmenin kendi ulusal güvenlik kayguları açısından NATO'nun önde gelen müttefikleri ve özellikle ABD'yle ilişkiler geliştirmekten çok

Ortadoğu'da ne türden gelişmelerin olabileceğine ilişkin bazı olumlu ve olumsuz varsayımlarda bulunacağız.

1. Ortadoğu bölgesindeki siyasi karmaşa ve düzensizlikten bugüne dek fayda sağlamayı başarmış olan İran ve Suriye gibi devletler, uzun vadede Amerika'nın güdümünde tesis edilecek Ortadoğu düzenini marjinalleştirebilmek için terörist grupların illegal faaliyetlerine yoğun destek vereceklerdir. Ancak Tahran-Şam stratejik ilişkisi eski yoğunluğunu sürdüremeyecektir.

2. Hamas, İslami Cihad, Hizbullah gibi kendi varlık sebepleri Ortadoğu'nun istikrarsız yapılanmasının devamına bağlı olan terör örgütleri, Irak gibi revizyonist bir devletin eksilmesi ve bölgeyi terörden arındırma sloganıyla Ortadoğu'yu fiilen işgal etmiş olan ABD'nin varlığıyla birlikte radikal faaliyetlerini bölgede karmaşa yaratmak amacıyla artırarak devam ettireceklerdir.

3. Amerika'nın bölgeye demokrasi getirmek için değil

de totaliter rejimleri yıkarak çok partili sistem yaratarak İsrail'in, Arap Ortadoğusu kapsamında sesini duyurabilmesini sağlamak amacıyla bölgeye girdiği açıktır. Bu durum, kısa vadede İsrail karşıtı tavrı ortadan kaldıracak uzun vadede ise Ortadoğu bölgesini Amerika-İsrail ikili-sinin güdümüne sokacaktır.

4. Irak'a on üç yıl süreyle uygulanmış olan ambargonun kaldırılmasıyla birlikte, petrolün yeni patronu ABD olacaktır. Bu durum, Amerikan yönetimlerinin siyaseten elini güçlendirip, bu devleti Ortadoğu'nun hakimi kılacaktır. Bu türden bir gelişme, Rusya Federasyonu'nun olası Ortadoğu planlarını da dolaylı yoldan etkileyecektir.

5. ABD'nin Irak'a fiilen yerleşmesi, ABD karşıtı Ortadoğu cephesini etkisizleştirirken; Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan gibi ABD yanlısı Ortadoğu cephesinin ise bölgedeki konumlarını güçlendirecektir.

6. Bölgedeki, ABD varlığı kitle imha silahı üretimini durduracak ya da büyük ölçüde azaltacaktır.

7. II. Körfez savaşı ile birlikte Ortadoğu'nun odak noktası, Arapların toprakları dışına kayarak Ortadoğu bölgesi, Orta Asya bölgesi ile stratejik açıdan birleşecek ve Müslüman nüfusun bulunduğu Orta Asya bölgesi, Ortadoğu coğrafyasının bir parçası olarak tanımlanmaya başlayacaktır. Afganistan operasyonunu kolaylaştırmak bahanesiyle Orta Asya bölgesinde yer alan üç ülkede askeri üs kuran ve Irak'a demokrasiyi getireceği bahanesiyle Ortadoğu'yu kendisine göre yeniden yapılandırmaya başlayan ABD'nin, her iki bölgede de oldukça etkin bir duruma gelmesi her iki bölgede yer alan petrol rezervlerinin yoğunluğu düşünüldüğünde oldukça anlamlıdır.

8. Irak'a düzenlenen operasyon esnasında Washington'a sınırlı destek veren Türkiye, Amerika ile mevcut stratejik ortaklığını kaybetmese de bir süre Amerika'nın Ortadoğu politikalarına dahil edilmeyecektir.

Sonuç

Amerika'nın Irak özelinde Ortadoğu bölgesine fiilen yerleşmesi, Ortadoğu bölgesinin güç dengesinde ciddi dönüşümler yaratacaktır. Bu radikal dönüşümler sadece ilgili bölgeyi etkilemekle kalmayıp uluslararası ilişkilerin de yeniden belirlenmesini gerektirecektir. Bölgede yer alan İran, Suriye ve Türkiye'nin durumu; Orta Asya ve Orta Doğu'nun stratejik açıdan birleşmesi ve Moskova'nın tavrı, Fransa-Almanya ve ABD-İngiltere grubunun ilişkileri,

Birleşmiş Milletler örgütünün yapısı ve işlevi, ABD'ye cephe alan AB üyelerinin Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin tutumları, NATO-Avrupa ordusu ilişkileri ve ABD-Türkiye stratejik ortaklığı gibi unsurlar bir süre daha belirsizliğini korumaya devam edecektir.

Yrd. Doç. Dr. Gamze Güngörmüş Kona

Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

KAYNAKÇA

- 1- Green, Jerrold D. (1992). "Iran's Foreign Policy Between Enmity and Conciliation". *Current History*, no.570.
- 2- İbrahim, Ferhad ve Heidi Wedel (1997). Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları. (Çev. Erol Özbek). İstanbul: İletişim Yy.
- 3- Farhang, Mansour (1993). "The United States and the Question of Democracy in the Middle East". *Current History*, no.570.
- 4- McGhee, George (1992). ABD-Türkiye-Nato-Ortadoğu. (Çev. Belkis Çorakçı). İstanbul: Bilgi Yy.
- 5- Bulut, Faik (1997). "The New Map of the Middle East". Ole Hoiris ve Sefa Martin Yürükel (Eds), *Contrasts and Solutions in the Middle East*. Aarhus: Aarhus University Press.
- 6- Feuer, Guy (1990). Çağdaş Ortadoğu Araştırma Kılavuzu. (Çev. ve Annex Davut Dursun). İstanbul: İşaret Yy.
- 7- Yıldız, Yavuz G. (1993). "Ortadoğu'da Silahlanma ve Militarizm". Sabahattin Şen (Ed.), *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*. İstanbul: Bağlam Yy.
- 8- Gürel, Şükrü S. ve Özlem G. Ergün (1993). "İkinci Petrol Krizi Sonrasında Ortadoğu Petrolleri ve OPEC". Sabahattin Şen (Ed.), *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*. İstanbul: Bağlam Yy.
- 9- Gresh, Alain and Dominique Vidal (1991). Orta Doğu. (Çev. Hamdi Türe). İstanbul: Alan Yy.
- 10- Chistyakov, Alexei (1995). "The Middle East in the Light of Geopolitical Changes". *International Affairs (Moscow)*, no.8.
- 11- Mac Donald, Charles G. (1988). "U.S. Policy and Gulf Security". Robert G. Darius et al. (Eds), *Gulf Security into the 1980s*. California: Hoover Institution.
- 12- Kuniholm, Bruce (1984). *Persian Gulf and the United States Policy*. California: Regina Books.
- 13- Çandar, Cengiz (1983). *Ortadoğu Çıkmazı*. İstanbul: Hil Yy.
- 14- The Economist, 7-13 June 1997. "Arab Autocracy For Ever?"
- 15- Mughisuddin, Oya Akgönenç (1993). *Turkey and the Middle East: Systemic and Subsystemic Determinants of Policy 1960-1975*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- 16- Kürkçüoğlu, Ömer (1987). "Development of Turkish-Arab Relations a Historical Appraisal". Ali L. Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan (Eds), *Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.

Dipnotlar

- 1- McGhee, 1992, s.24. 2- Bulut, 1997, ss.36-37. 3- Yıldız, 1993, s.146
- 4- Gürel ve Ergün, 1993, s.123. 5- bkz. Gresh ve Vidal, 1991. 6- Chistyakov, 1995, s.48. 7- bkz. Mac Donald, 1988, ss.93-115. 8- Kuniholm, 1984, s.30. 9- Çandar, 1983, s.36. 10- The Economist, 1997. 11- Farhang, 1993, s.4. 12- İbrahim ve Wedel, 1997, s.21. 13- Green, 1992, s.12. 14- Akgönenç, 1993, s.69. 15- Kürkçüoğlu, 1987, ss.9-10

Yeni
"Muhafazakarlar"ın
gözüyle

TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN VİZYONU

Çağrı Erhan

ABD öncülüğünde kurulan "İstekliler Koalisyonu"nun Irak'ta Saddam Hüseyin rejimini devirmesinden sonra, Amerikan dış politikasının oluşturulmasında etkin role sahip bazı isimlerin Türkiye'nin operasyon sürecinde sergilediği tutumdan duydukları rahatsızlığı açık biçimde dile getirmeleri, hatta Türkiye'de karar alma süreçlerinde önemli bir işlev gören orduyu, "kendisinden beklenen liderliği göstermedi" şeklinde eleştirmeleri, Türk-Amerikan ilişkilerinin bundan sonra hangi yönde ilerleyeceği sorusunu sıkça akla getirmeye başladı.

Washington'da duyulan rahatsızlığın çeşitli kanallardan Ankara'ya iletilmesinin yanı sıra, Türk yetkililerin Amerikalı muhataplarından randevu almakta zorluk çekmeleri, Türk şirketlerinin - önemsiz birkaç taşeronluk hariç- Irak'ın yeniden inşası sürecinden dışlanması, Irak'ın kuzeyindeki Kürt gruplarının Türk hükü-

metlerinin evvelce ilan ettiği "kırmızı çizgileri" delik deşik ederken ABD'nin sessizliğini koruması, Irak'taki Amerikan işgal yönetimi tarafından 15 Haziran 2003'e kadar Irak'ı terk etmeleri istenen PKK-KADEK militanlarının Türkiye'ye doğru harekete geçmeleri karşısında Amerikan askerî güçlerinin hareketsiz kalması, Irak'ın kuzeyindeki Türk askerlerinin "artık orada bulunmalarına gerek kalmadığı" gerekçesiyle bölgeden çıkmalarının istenmesi, Arap-İsrail barış sürecine yeniden hız vermek için Ortadoğu'ya gelen George W. Bush'un Türkiye'ye uğramak bir yana, Türk hava sahasını kullanmaktan bile kaçınması, Amerikan Pew araştırma şirketinin verilerine göre 2003'ün ilk 6 ayında Türk kamuoyundaki Amerikan aleyhtarlığının %83 mertebesine ulaşması gibi gelişmeler, Türk-Amerikan ilişkilerinin ciddi bir gerginlikten geçtiğinin güncel göstergeleri olarak gündeme yansıdı.

Şüpheye yer vermeyecek biçimde gözler önünde olan sözkonusu gerginliğin konjonktürel mi yoksa kalıcı mı olduğunu tahmin etmek ve ilişkilerin bundan sonra içine oturacağı çerçeveyi tanımlayabilmek, önce iki ülkenin bugüne kadar birbirlerini nasıl algıladıklarının, geçmişten bugüne nelerin değiştiğinin ve nelerin aynı kaldığının tahlil edilmesiyle mümkün olabilir.

İki yüzyılı aşan bir geçmiş

Eğer, George Washington savaş gemisinin 1800 kışında İstanbul'a gelip, gemi komutanı Komodor Bainbridge'nin Osmanlı makamlarıyla görüşmeler yapmasını başlangıç kabul edersek, Türk-Amerikan ilişkilerinin iki yüzyılı aşkın bir tarihi vardır. Osmanlı devleti ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin 1830'da kurulduğu göz önüne alınırsa, ikili diplomatik ilişkilerin süresi de 170 yılın üzerindedir. Bu uzun tarihi, ana hatlarıyla üç döneme bölmek mümkündür:

Birincisi, 1800-1945 yılları arasını kapsayan dönemdir. Bu yıllarda, ABD'nin, bağımsızlığını yeni kazanmış küçük bir devletken, 19. yüzyıl boyunca ticaret ve sana-

üzerine kurulu, yalnızcılık ekseninde yürütüldüğünden, Osmanlı ve ardından Türk dış politikasında ise dönemin başat gücü İngiltere ve diğer büyük Avrupa devletleriyle ilişkiler öncelik arz ettiğinden, Türk-Amerikan ilişkileri daha ziyade ticari boyutla sınırlı kalmıştır. Her ne kadar Amerikan misyonerlerinin doğrudan etkilediği Ermeni milliyetçiliğinin uyanışı sürecinde meydana gelen olaylar, ABD'de "Korkunç Türk" (terrible Turk) gibi olumsuz imgelerin yerleşmesine neden ol-duysa ve ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle kesilen diplomatik ilişkiler 1917-1927 arasında kesik kaldıysa da, birinci dönemde taraflar arasında çok büyük bir siyasal bunalımın yaşanmadığı görülür.

İkinci dönem kaba hatlarıyla, 1945'ten 1990'a kadar devam eden Soğuk Savaş yıllarıdır. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkileri, ticari boyutun çok ötesinde siyasi ve askerî alanlarda büyük mesafe kaydetmiş, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi çok taraflı platformlar ile 1969 Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (OSIA) ve 1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEIA) gibi ikili anlaşmaların sağla-

yi alanlarında attığı hızlı adımlarla hızla bir dünya gücü haline gelişine, dağılma sürecine giren Osmanlı devletinin tarih sahnesinden çekilmesine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına tanık oluruz. 1917-1920 yılları arasındaki istisnai durum hariç, bu dönemde ABD dış politikası, ilk başkan George Washington'un veda konuşması ve Başkan James Monroe'nun 1823'te ortaya attığı ve kendi adıyla anılan doktrinde belirtilen ilkeler çerçevesinde "Avrupa'nın siyasi işlerine karışmamak"

dığı zeminlerde yükselmiştir. Soğuk Savaş yıllarında yalnızcılık politikasından tamamen sıyrılan ABD açısından Türkiye, SSCB liderliğindeki "uluslararası komünizmin" çevrelenmesi (containment) için ihtiyaç duyulan, stratejik bir bölgede yer alan "batırılmaz bir uçak gemisi" veya "son karakol" işlevi görmüştür. Bu işlevi layıkıyla yerine getirebilmesi için de Türk ordusunun Amerikan destekli modernizasyonuna öncelik verilmiş, Türk topraklarında çok sayıda üs açıl-

mış, hatta muhtemel bir Sovyet saldırısını caydırmak için Türkiye'ye nükleer başlık taşıyabilen orta menzilli füzeler yerleştirilmiştir. Türkiye içinse ABD, "kuzeydeki büyük komşusundan" algıladığı tehdidi bertaraf edecek güvenlik şemsiyesini sağlayan "güçlü müttefik" konumundadır. 1960-1980 döneminde, Küba krizi (1962), Johnson mektubu (1964), haşhaş krizi (1968-1974), Kıbrıs sorunu ve silah ambargosu (1974-1978) gibi darboğazlardan geçse de, ilişkilerin askerî boyutu ciddi hasar görmemiş, hatta 1979'da yaşanan İran'daki İslam devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali karşısında, bu kez Yeşil Kuşak adıyla yeni bir çevreleme hareketına girişen ABD'nin, Türkiye'ye özel önem atfettiği gözlenmiştir.

"Hegemon güç-eksen ülke"den, "dinamik ittifak"a geçiş

Ankara, dış politikasının bütün kompozisyonunu, 1960'ların sonuna kadar sıklıkla, 1970'lerin başından 2002'ye kadar da genellikle, ABD dış politikasının öncelikleriyle örtüştürme yönünde çaba göstermiştir. Bazılarının "merkez-çevre", kimilerinin "hegemon güç-eksen ülke" ilişkisi olarak değerlendirdiği 1945 sonrası Türk-Amerikan ilişkileri "dinamik ittifak" olarak da nitelendirilebilir. İlişkilerin dinamizmi, hem zaman içinde paylaşılan işbirliği alanlarının artmasından, hem de değişen şartlar karşısında ittifakın defalarca yeniden yorumlanmasından ve anlamlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu yeniden yorumlama ve adlandırmalarda ABD'nin öncülüğü kural, Türkiye'nin bu yönde talepte bulunması istisna, Ankara'nın taleplerinin Washington tarafından kabul edilmesi ise sürpriz olagelmıştır. Kuşkusuz bu durumun ortaya çıkmasında, Truman Doktrini'yle (1947) başlayan süreçte yavaş yavaş gelişen ekonomik, askerî ve siyasi bağımlılığın, diğer bir deyişle stratejik alışkanlığın rolü büyüktür.

Soğuk Savaş döneminin kendisini izleyen dönemden en büyük farklılığı, iki kutuplu düzenin varlığıdır. Türk-Amerikan ilişkilerinde yukarıda adı geçen sorunlar yaşandığında, Ankara, zaman zaman büyük devletler arasındaki güç dengesine oynamış, 1960'ların ikinci yarısında dış politikada "çok yönlülüğe geçiş" söylemi altında Doğu Bloku hatta Üçüncü Dünya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Diğer kutbun alternatif varlığı ve bloklar arası denge sorunları Türkiye'yi ABD

için daha da vazgeçilmez kılmış, krizlerin aşılması için kapsamlı adımlar hep ABD tarafından atılmıştır. Soğuk Savaş koşulları, tarafların birbirlerine uzun süreli "küsmesini" engellemiştir. Takip eden dönemde bu koşullar tamamen ortadan kalkmıştır.

Üçüncü dönem; 1990'dan bugüne devam eden Soğuk Savaş sonrası dönemdir. ABD ile ilişkilerini, Soğuk Savaş yıllarında bu ülkenin kendisine biçtiği, "Sovyetler Birliği'ne karşı son karakol olma" işlevine dayandırarak Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve "uluslararası komünizmin" Batı için bir tehdit olmaktan çıkmasıyla, ilişkileri dayandıracağı yeni parametrelerin arayışı içine girmiştir.

Öte yandan Soğuk Savaş'tan tek süper güç olarak çıkan ABD'nin dış politikadaki önceliklerinin ve tehdit algılamalarının değişmesi, Türkiye'ye yaklaşımını da değiştirmiştir. En açık biçimiyle 1996 ve 1997 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji belgelerinde görülen bu yeni tehdit algılamaları, "asi devletler" (rogue states) olarak adlandırılan bazı devletlerin, Amerikan çıkarlarına zarar verecek biçimde kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışmaları, terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, sınır ötesi örgütlü suçlar ve insan kaçakçılığı olarak sayılabilir. 1999 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde küreselleşmeyi, "ekonomik, teknolojik, kültürel ve siyasal bütünleşmeyi hızlandıran, tüm kıtalardan insanları birbirlerine yakınlaştıran, fikirlerini, mallarını ve bilgilerini paylaşmalarına imkan veren bir süreç" olarak tanımlayan ABD, "ticareti, kültürü, iletişimi ve küresel ilişkileri dönüştürerek Amerikalılar için yeni iş imkanları ve fırsatlar yaratan" küreselleşmenin önündeki engellerin kaldırılmasını bir ulusal güvenlik konusu olarak ilan etmiştir.

Yeni dönemde ABD'nin Türkiye'den beklentisi, küresel çıkarlarını sağlamaya çalışırken, Türkiye'nin yer aldığı Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasların kesiştiği bölgede karşılaşacağı sorunları ortadan kaldırmaya yardım edecek "eksen ülke" (pivotal state) olmasıydı. İlk kez Harvard profesörü Paul Kennedy tarafından, kullanılan "eksen ülke" kavramı, ABD'nin küresel çıkarlarını, ancak çeşitli bölgelerdeki orta büyüklükte devletlerle (medium powers) işbirliği yaparak gerçekleştirebileceği kabulüne dayanıyordu. Böylece, bölgesel tehditlerin giderilmesinin yanısıra Avrupa ve Asya'da yükselmekte olan bütünleşmecî örgütlenmelerin, ABD'nin çıkarları-

na zarar verecek açılımlara girmesinin önüne geçilebilmesi de mümkün olacaktı.

ABD'nin, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'den beklentileri Ankara'da memnuniyetle karşılandı. Çünkü, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, askerî ve ekonomik anlamda bağımlı olduğu ABD açısından stratejik öneminin azaldığı endişesine kapılan Türkiye, yeni uluslararası ortamda stratejik bir işlev görmeye devam edecek, bu sayede de, yapısal reformlar için gerekli olan dış borcu, IMF ve Dünya Bankası başta olmak üzere ABD'nin yönlendirmesindeki uluslararası kuruluşlardan almayı, ordusunun modernizasyonu için Amerikan şirketlerinden faydalanmayı, ayrılıkçı terörle mücadelesinde ve Avrupa Birliği ile ilişkilerinde Washington'dan siyasal destek görmeyi

meni soykırımı tasarısının yasallaşmasını engelledi. Ancak, Ankara'nın iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi için bazı adımlar atılmasını, böylece Türk-Amerikan ilişkilerinin askerî-güvenlik boyutunun ötesine taşınmasını istemesine rağmen, Amerikan Kongresi'nin isteksizliği nedeniyle ne Türk ihracat mallarına uygulanan kotalar kaldırılabilirdi ne de Ürdün'dekine benzer biçimde Türkiye'de Nitelikli Sanayi Bölgeleri (Qualified Industrial Zones) kurulabilirdi.

"Stratejik ittifak"

1990'ların sonunda Türk-Amerikan ilişkilerinin yapısı pek çok analizci tarafından "stratejik ittifak" olarak adlandırıldı. Türkiye ile ABD arasındaki çok boyutlu ilişkilerin bu iki ülkenin gelecekte daha gelişmiş bir işbirliği düzeyine taşınacağını

1990'ların ortalarında, Bush'un ikinci döneminde de uluslararası alanda "stratejik ortak" bir politika izlemesi muhtemeldir. Böyle olursa, ABD, Türkiye'nin kapısını yeni isteklerle çalacaktır.

sürdürebilecekti. Nitekim, Körfez krizi (1990-1991) sırasında İncirlik üssünün Irak'a müdahale için kullanılmasına izin veren Türkiye, ileriki yıllarda da Bosna, Somali ve Kosova operasyonlarında ABD ile birlikte hareket etti. NATO'nun belirlediği 19 kriz alanından 16'sının Türkiye'ye komşu bölgelerde yer alması, böyle bir işbirliğinin gerekliliğini ortaya koyuyordu.

Bill Clinton'un başkanlığı sırasında, ABD yönetimi bir yandan da, Türkiye ile İsrail arasında çok yönlü bir işbirliği ortamı kurulmasının fikir babalığını yaptı; Bakü-Ceyhan boru hattı projesini ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini destekledi; 1996'da Kardak krizi sırasında Türkiye ve Yunanistan'ın birbirleriyle savaşmasını engelledi; Türk özel kuvvetlerine Kenya'da Abdullah Öcalan'ı -idam edilmemesi koşuluyla- teslim etti; Er-

göstergesi olduğu yorumları yapıldı. Halbuki, tüm çeşitliliğine rağmen, Türk-Amerikan ilişkileri stratejik ittifak düzeyinin çok gerisindeydi. ABD, Türkiye'yi "stratejik müttefik" veya "stratejik ortak" olarak değil, "stratejik konularda işbirliği yapılabilecek eksen ülke" olarak görmeye devam etmekteydi. Zaten "stratejik ittifak"ın tanımı da, taraflar arasındaki ilişkinin bu düzeyin gerisinde olduğunu göstermekteydi.

Daha ziyade 1990'larda yoğunlaşan uluslararası şirket "evlilikleri" için kullanılan bu kavramın uluslararası ilişkiler terminolojisine girişi de aynı yıllara rastlamaktadır. Stratejik ittifak kısaca, iki ülkenin dış politikadaki önceliklerinin, tehdit algılamalarının, bunlara mukabelede benimsedikleri yöntemlerin örtüşmesi, üçüncü ülkelerle ilişkilerde birbirlerinin ulusal çıkarlarına aykırı-

nı açılımlara yönelmemeleri, karşılaştıkları sorunların çözümünde yoğunlaştırılmış üst düzey istişare mekanizmalarına başvurmaları ve uluslararası eylemlerinde ortak hareket etmeleri şeklinde tanımlanabilir. Stratejik müttefikler arasındaki ekonomik ilişkiler, bunların üçüncü ülkelerle ilişkilerinin çok ötesindedir. Bu kapsamda serbest ticaret rejimi öncelikle başvuru yöntemlerdendir. Öte yandan, stratejik müttefikler ürettikleri sofistike teknolojiyi, askerî alan da dahil olmak üzere birbirlerine transfer etmekte cömert davranırlar. Stratejik müttefiklerin yürütme organları kadar yasama organları da birbirlerini zor durumda bırakacak girişimlerden uzak durur; diğerini incitici karar veya yasa tasarılarının yasama organlarının gündemine girmesi ihtimal dışıdır. Bu özellikler dikkate alındığında ABD'nin, Ortadoğu'daki tek stratejik müttefiki İsrail'dir. Türk-Amerikan ilişkilerinde ise yukarıda sayılan stratejik ittifak göstergeleri, 1990'ların sonunda tarafların söylemlerine girmiş olsa da, bu ittifakın ortadan kalktığının iddia edildiği Irak savaşından önce de gerçekte mevcut olmamıştır.

Yeni Muhafazakarlar

Türk-Amerikan ilişkilerinin bugünkü durumunu değerlendirirken, yukarıdakilere ek olarak, mevcut ABD yönetiminin özelliklerini ve 11 Eylül terör eylemlerinden sonra geliştirilen ulusal güvenlik stratejisinin içeriğini de ele almak gerekir. Kasım 2000'de yapılan başkanlık seçimlerini George W. Bush'un kazanmasından sonra Amerikan dış politikasının oluşturulmasında ve yürütülmesinde etkili olan mevkilere "Yeni Muhafazakarlar" olarak adlandırılan isimler getirilmiştir. 1997'de oluşturulan ve ABD'de pek de alışık olunmayan şekilde dış politikada hegemonyacı söylemi benimseyen "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi"ne (Project for a New American Century) dahil çok sayıda "Yeni Muhafazakar" isim arasında Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoliza Rice, Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Savunma Bakanlığı Müsteşarı Doug Feith Lewis ve Savunma Bakanlığı Danışmanı Richard Perle Türkiye'de de yakından tanınmaktadır.

Yeni Muhafazakarlar, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra küresel hegemon güç konumuna erişen ABD'nin küresel çıkarları karşısındaki tüm engellerin kaldırılması gerektiği düşüncesindedir. Yeni Muhafa-

zakarlar'a göre, ABD'nin başat güç olarak varlığı, uluslararası sistemin önü alınamaz bir kaosa sürüklenmesinin önündeki teminattır; ekonomik, askerî ve siyasi gücüyle ABD, sistemin düzenleyicisi ve hâmisidir; dünyaya demokrasiyi ABD taşıyacaktır. Savunma harcamalarının artırılmasıyla, ABD kendisine "meydan okunamaz güç" olarak kalmaya devam edecektir. ABD'ye ve Amerikalılara yönelik tehditlerin önlenmesi için mevcut uluslararası hukuk düzeninde etkili tedbirler alınamaması halinde, bu düzenin ötesine geçilmesi ve gerekirse ABD'nin tek başına hareket ederek bu tehditlerin üstesinden gelmesi düşüncesini taşıyan Yeni Muhafazakarlar, 11 Eylül 2001'den sonra ivme kazandırdıkları önalıcı saldırı (pre-emptive strike) anlayışı bağlamında önce Afganistan, ardından da -11 Eylül'le bir bağlantısı olmamasına rağmen- Irak operasyonlarını yürütmüşlerdir. Başkan Bush'un ifadesiyle, ABD'nin "terörle mücadelesi" esnasında diğer ülkeler "ya ABD'yle birlikte ya da ABD'nin karşısındadır". ABD'nin atmaya karar verdiği adımlara karşı çıkmak ya da bunları sorgulamak, Yeni Muhafazakarlar'ın iktidarda olduğu Washington'da dostça bir davranış olarak değerlendirilmemektedir. Dolayısıyla Yeni Muhafazakar Amerikan yönetiminin diğer ülkelerden beklentisi, yolunun şu veya bu şekilde tıkanması değil, kendisine her türlü kolaylığın gösterilmesidir. Hegemon gücün uzun pazarlıklara, diplomatik manevralara ve zaman kaybına tahammülü yoktur. 11 Eylül terör saldırılarının ABD'de yarattığı atmosfer, "Yeni Muhafazakarlar"ın yukarıda belirtilenleri uygulama alanına geçirmesine imkan vermiştir.

Nitekim 2002'de açıklanan ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde (Bush Doktrini), Yeni Muhafazakarlar'ın öteden beri savuna geldikleri görüşlerin, devlet politikası haline geldiği görülmektedir. Bush Doktrini'nde üç ana tema öne çıkmaktadır: Birincisi, küresel askerî, ekonomik, diplomatik ve kültürel alanlarda ABD'nin başat rolünü, mutlak denetleyici düzeyine taşınması için alınacak önlemler; ikincisi, geleneksel tehdit-merkezli savunma anlayışının, yani saldırılara karşı meşru müdafaa yaklaşımının, olası tehditleri önlemeye yönelik önalıcı saldırı yaklaşımıyla değiştirilmesi; üçüncüsü mevcut uluslararası hukukun, ABD'nin beklentilerini tatmin etmediği noktalarda by-pass edilebilmesi.

Özetle, 1990'dan sonra ABD tek süper güçtür. 2001 başından itibaren ABD'nin özellikle savunma ve dışişleri bakanlıklarında etkili olan kişiler de, ABD'nin tek süper güç olarak, bu durumun önüne serdiği fırsatlardan sonuna kadar yararlanması arzusundadırlar. Irak savaşı nedeniyle Türk-Amerikan ilişkilerinde girilen darboğazın, ABD yönetiminin değişen yüzü ve politikaları dikkate alınmadan değerlendirilmesi sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı engeller.

ABD'nin gözüyle Türkiye bir model olabilir mi?

Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerginliğin boyutları resmî düzeyde ilk kez ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in CNN-Türk'te 6 Mayıs 2003'te yayınlanan mülakatında ortaya konulmuştur. Wolfowitz'in sözlerinde, Irak krizi sırasında

lica nedeni olduğu, dolayısıyla tehditler ortadan kaldırılacaksa bunun ancak bölge halklarının yönetim süreçlerine etkin katılımının sağlanacağı demokratik rejimlere geçilmesiyle mümkün olabileceği düşüncesi 1990'ların ortalarından itibaren Amerikan akademik ve diplomatik çevrelerinde tartışılan bir olgudur. Wolfowitz'in açıklamalarında yer alan "Müslüman Türkiye'nin, diğer Ortadoğu ülkelerine model olması" düşüncesi de evvelce Profesör Bernard Lewis ve Profesör Noah Feldman gibi isimlerce dile getirilmiş bir husustur. New York Üniversitesi hukuk profesörlerinden Noah Feldman'ın, Başkan Bush tarafından Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde anayasa hukuku danışmanı olarak atanması, ABD yönetiminin Irak'ta, içinde

ılımlı İslami unsurların da olacağı bir demokrasiyi kurma ve bunu yaparken de Tür-

Yeni Muhafazakarlara göre, ABD'nin başat güç olarak varlığı, uluslararası sistemin önü alınamaz bir kaosa sürüklenmesinin önünde teminatıdır. Ekonomik, askeri ve siyasi gücüyle ABD, sistemin düzenleyicisi ve hamisidir. Dünyaya demokrasiyi ABD taşıyacaktır.

Türkiye'nin takındığı tutumdan ABD yönetiminin duyduğu rahatsızlık kadar, ABD'nin Türkiye'den bundan sonra ne beklediği yönünde de çarpıcı ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Wolfowitz, "Türkiye ile ABD arasında uzun bir geçmişe dayanan ittifak ilişkisinin devam ettiğine inanıyorum" dedikten sonra, "Bizim için Türkiye, o bölgede, özellikle bu dönemde çok önemli bir ülke. Nüfusunun çoğu Müslüman. Güçlü ve demokratik bir geleceğe sahip. Bu nedenlerle, olumluya götürmeye çalıştığımız bu bölgede Türkiye çok iyi bir model olacaktır" sözleriyle, ABD'nin, Türkiye'yi, Ortadoğu için Müslüman demokrasi modeli olarak gördüğünü belirtmektedir.

Ortadoğu'daki anti-demokratik rejimlerin, bu bölgeden ABD'ye ve müttefiklerine yönelen tehdidin baş-

kiye'yi model gösterme arzusunda olduğunu destekler bir gelişmedir. Öte yandan, Başkan Bush'un 9 Mayıs 2003'te Güney Carolina Üniversitesi'nde yaptığı ve Ortadoğu'yu değerlendirdiği konuşmasında, Ortadoğu'da barış ve istikrara ulaşmadaki en hızlı yol olarak, siyasi ve ekonomik özgürlüklerin kucaklanmasını göstermesi ve Türkiye ve Endonezya'yı, "demokrasi ile Müslümanlığın bir arada olabileceğinin" göstergeleri olarak sayması da bu çizgiyi tamamlamaktadır.

Türk hükümetinin, ABD tarafından Türkiye için öngörülen bu rolü kavradığının ve benimsediğinin işareti ise, Tahran'da toplanan İslam Konferansı Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılan Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün yaptığı konuşmada, İslam ülkelerinin yöneticilerine ülkelerinde radikal değişimlere girişmeleri çağ-

rasında bulunmasıdır. Abdullah Gül, "Yenilenmiş bir vizyonla hareket etmemiz lazım. Hesap vermenin, şeffaflığın ve iyi yönetimin hakim olduğu, temel haklar ve özgürlüklerin, cinsiyet eşitliğinin yüceltildiği, kör söylemler içermeyen bir vizyon [...] Ruhani değerlerimizden güç alırken, bizi yönlendiren güç akılcılık olmalı. Kendi varlığımızın doğasındaki değerlerden yarattığımız bu sinerji modern çağa katkımızın yanı sıra, bizim için de bir sınav olacak" şeklinde konuşurken, aslında ABD'nin Türkiye için öngördüğü model olma işlevine de "start" vermiştir.

Öte yandan, Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunun ABD yönetimi tarafından fazlaca abartıldığını, bir yandan Ortadoğu'da demokratik rejimler kurmak istediğini ifade eden Washington'un diğer yandan, Türkiye topraklarına Amerikan askerlerinin kabul edilmesi yönündeki hükümet tezkeresinin tamamen demokratik yollarla reddedilmesinden "büyük" rahatsızlık duymasının çelişkili bir tutumun yansıması olduğu değerlendirilmesi de yapılabilir. Ancak, Paul Wolfowitz şunları söylemektedir: "Türkiye, Irak'ta neler olduğunu, neyin mücadelesinin verildiğini anlayamamıştır. Oylama yöntemi nedeniyle [tezkere] konusunda Meclis'te gerekli çoğunluğun sağlanamaması kötüdür [...] Ortada ciddi bir hayal kırıklığı var. Ama artık önümüzde hatayı düzeltme fırsatı var. Dünyanın, çağın işbirliği projesinde işbirliği içinde olabiliriz. Sizin güneyinizde bulunan bir Arap ülkesini özgürleştirip demokratikleştirme projesini sizinle birlikte başarısak, sizi temin ederim ki, hasar görmüş ilişkilerimizi tamir etmenin ötesinde, oluşan bütün hasarın tamamen ortadan kaldırılacağını söylüyorum. Bu yüzden geleceğe yöneliyorum."

ABD'nin Türkiye'den beklentileri

Demek ki, ABD ileriki dönemde Türkiye'den, "model" olmasının yanında iki beklenti içindedir: Birincisi, Irak'ta yeni düzen oluşturulurken yardımcı olması. Yani, "kırmızı çizgilerini" ileri sürerek, ABD'nin yönlendirdiği süreci yavaşlatmaması; bölgedeki kuvvetlerini, yine ABD'nin öngördüğü plan çerçevesinde çekmesi; Irak'ın kuzeyindeki etnik gruplara, ABD'nin onayladığı herhangi bir destekte bulunmaması. Türk hükümeti'nin, Washington'un bu mesajını da algıladığı Dışişleri Bakanı Gül'ün, "Irak'taki kırmızı çizgilerimizi

yeniden tanımlayacağız" açıklamasıyla görülmüştür.

ABD'nin ikinci beklentisi ise, bundan sonra bölgede atacağı adımlara (İran'a müdahale vb.) Türkiye'nin tam destek olması, Türk hükümetinin demokratik mekanizmaların herhangi bir düzeyinde ABD'nin isteklerine karşı çıkılmasını engelleyecek düzenlemelere gitmesidir. Ankara'nın bu beklentiye de olumlu cevap verdiği, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Uğur Ziyal eliyle Başkan Bush'a yolladığı mektubun basına yansıyan içeriğinden anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Irak savaşı sırasında belirginleşen gerginlik, Türk hükümetinin Amerikan tarafınca "hata" olarak nitelendirilen davranışlara bir daha sapılmayacağı yolunda Washington'a iletmekte olduğu mesajlarla şimdilik aşılma sürecine girmiştir. Ancak, Türkiye'deki mevcut iç politik manzara, Yeni Muhafazakar Amerikan yönetiminin küresel - bölgesel eylemlerinin Türkiye'ye yansımalarından ve Washington'un laikliğin sözünü etmeden Ortadoğu için Müslüman demokrasi modeli özelinde AKP iktidarına üstü kapalı siyasal destek vermesinden rahatsızlık duyan kurumların, hükümetin ABD'ye verdiği güvenceleri ne ölçüde paylaşmaları konusunda soru işaretleri doğurmaktadır.

2004 Kasımı'nda ABD'de yapılacak başkanlık seçimlerinin en büyük favorisi, mevcut başkan George W. Bush'tur. Bush'un yeniden başkan seçilmesi, bir anlamda, ilk dönemine damgasını vuran Yeni Muhafazakar politikaların, Amerikan halkından güvenoyu alması anlamına gelecektir. Seçildiği takdirde -eğer daha erken olmazsa-, Bush'un ikinci döneminde de uluslararası alanda "müdahaleci" bir politika izlemesi muhtemeldir. Böyle olunca da, ABD, Türkiye'nin kapısını yeni isteklerle çalacaktır. İleride bugünküne benzer yeni sorunların yaşanmaması, Washington'un, "hata yaptınız; özür dileyin" söyleminden vazgeçerek, ilişkilerin zarar gören taraflarını tamir etmek için atacağı kapsamlı adımlara olduğu kadar, Türk dış politikasını oluşturan ve yürüten tüm kurumların "hiper güç"le ilişkilerini bundan sonra hangi eksene dayandıracaklarına şimdiden karar vermelerine ve ilerisi için bugünden hazırlık yapmalarına da bağlıdır.

Doç. Dr. Çağrı Erhan

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

İş hayatınızda sorular ve sorunlar her yerde, peki ya çözümler?

İş hayatında sürprizler asla bitmez. Soruları ve beklenmeyen sorunları yeni iş ortağınız Microsoft Business Solutions'a bırakmaya ne dersiniz? Microsoft şirketinizin verimliliğini ve kapasitesini arttırmak için size, tek bir paketle, birçok çözümü bir arada sunuyor. Şirketiniz için karar almak sizin, bunların doğru kararlar olması bizim işimiz.

Daha geniş bilgi için: Microsoft İletişim Hattı: (0212) 33 66 999 veya www.microsoft.com/turkiye/mbs/

Microsoft
Business
Solutions

Finans Yönetimi Analiz Proje Yönetimi İnsan Kaynakları Yönetimi Müşteri İlişkileri Yönetimi Kurumsal Kaynak Planlaması Tedarik Zinciri Yönetimi Üretim Perakendecilik E-Ticaret

genişleme

Türkiye'nin AB'deki geleceği sürecinde

Derya Sevinç

Türkiye, 40 yılı bulan Avrupa Birliği (AB) ile bütünleşme sürecinde geleceğinin hep Avrupa'da olduğu mesajını verdi. Bu dönem içerisinde kamuoyunun gündemini ise Türkiye'nin bu amacına ulaşması için yerine getirmesi gereken yükümlülükler oluşturdu. Tartışmaların birçoğunun temelini ise AB'den sağlanacak yararlar ve beklentiler oluşturdu.

Bu süreçte göz ardı edilen önemli husus, ekonomik ve sosyal bir dönüşüm projesi olarak algılanması gereken AB oluşumunun, sürekli kendisini yenilemekte, stratejik bir anlayış ile geleceğini planlamakta olduğu gerçeği idi.

Avrupa oluşumu içinde yer almak arzusunu her kendine dönük sorgulamada olumlu olarak yanıtlayan Türkiye'nin bakış açısı, ne yazık ki, daha ziyade kısa vadede gündeme gelen sorunlara çözüm üretmek veya bunları bir yarar-zarar dengesi içinde tartışmak oldu. AB ile ilişkilerin

normalleşme sürecine girdiği 1980'lerin ikinci yarısından sonra Türkiye'nin attığı en önemli adım "gümrük birliği"nin gerçekleştirilmesi oldu. Uzun dönemli bir bakış açısıyla gümrük birliği (GB) Türk ekonomisinin AB pazarlarında rekabet gücünü denemesi ve ekonomik bütünleşmenin ilk adımı olarak algılanması gerekirken, tartışmalar GB'nin yarar-zarar dengesi üzerine yoğunlaştı. Türkiye bu dönemde, GB'nin genişletilmiş kapsamından rahatsızlığını ve AB'nin Türkiye için yüküm-

lülükleri özellikle zorlaştırdığı söylemini yaygın bir biçimde tartışsa da GB'yi gerçekleştirmenin bundan sonraki aşamalar için bir önkoşul olduğu anlayışı ile yükümlülüklerini yerine getirme yolunu seçti.⁽¹⁾

Gündemde yer alan bir diğer hassas konu da, Türk sanayinin rekabet gücü ve AB pazarlarında rekabet gücü kazanabilmesi için gerekli AB kaynaklı mali yardım ve hassas

sektörlerin belirlenmesi olmuştur.

GB, 1996 yılı itibarıyla yürürlüğe girdi ve 2001 yılı bankacılık krizine kadar olan dönemde yapılan araştırmaların çoğu, GB'nin Türk sanayii üzerindeki olumsuz etkileri ve dünya ile bütünleşmede sağladığı yararlar üzerinde yoğunlaşmıştı. Hemen herkesin hemfikir olduğu husus; rekabet, fikri sınai mülkiyet hakları, tüketicinin korunması ve diğer bir çok alanda GB nedeniyle gerçekleştirilmiş olan mevzuat uyumunun aslında Türkiye'ye küreselleşme sürecinde mesafe aldıracağı yönünde oldu. Türkiye, böylelikle piyasa ekonomisinin iyi işleyişini sağlamak üzere hukuki altyapısını da gelişmiş ekonomilerin yapılarına paralel bir seviyeye getirmek üzere ciddi adımlar atmış oldu.

Türkiye, AB ile bütünleşme yolunda böylesine ciddi bir yol almışken, ekonomik kriz ve artan dış ticaret açığı nedeniyle GB'ni irdelenmesi gereken bir unsurmuş gibi değerlendirilenler oldu. Türkiye'nin 40 yıla yaklaşan bir süreçte içinde "geleceğini" gördüğü, AB'ne uyum sürecinde önemli bir adım olarak algılanan, GB'den geri adım atılması gündeme getirilmeye başlandı.

Özet olarak, Türkiye'nin 40 yıllık AB ilişkilerini, aslında gelecek olarak algıladığı Avrupa oluşumundan ziyade, kendi iç dinamiklerinin seyrine bırakılmış 60'lı yılların bakış açısı ile sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Oysa ki geleceğini Avrupa'da görmek isteyen Türkiye'nin, öncelikle, "AB'nin oluşum ve gelişim" perspektifini iyi algılaması ve ekonomik ve sosyal bir dönüşüm modeli olan bu süreçte kendisini konumlandırması gerekmektedir.

Helsinki Zirvesi kararları, diğer adaylarla üyelik sürecinde eşit muamele şansını yakalayan Türkiye için hızla AB gündemini yakalama ve kendi sosyo-ekonomik kalkınma modelini revize etme şansını sağlayan ilk önemli gelişme olmuştur.

Türkiye, 1946 yılından bu yana, Avrupa Konseyi üyesidir. Temelini Avrupa Konseyi sözleşmelerinden alan "Kopenhag Siyasi Kriterleri"ni anlama ve hayata geçirme çabalarını ise ancak 2002 yılı son dönemlerinde gündeme getirebilmiştir.

Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin siyasi kriterler ala-

nındaki yükümlülüklerini yerine getirme çabalarının desteklendiği belirtilmiş, ancak, Türkiye ile müzakerelerin açılması için koşulların yeterli olmadığı bir kez daha vurgulanmıştır. Öte yandan aynı Zirve kararları doğrultusunda AB genişleme sürecinde yer alan 10 aday ülkenin 2004 yılı itibarıyla AB'ye üye olabileceği açıklanmıştır. 2002 Kopenhag Zirvesi sonuçları, aslında, aday ülkeler için bir çırpıda katedilmiş bir mesafeyi yansıtmamaktadır. Diğer aday ülkeler için 1993'de başlayan süreç, Türkiye için 1950'lerde başlamıştır. Helsinki Zirvesi'nde alınmış olan kararlar ile birlikte Türkiye, diğer aday ülkeler için çizilmiş yolu takip edebilme imkanına kavuşmuş ancak, 1999-2002 dönemini de yeterince iyi kullanamamıştır.

Bütün bu tarihsel bakış açısı, aslında, Türkiye'nin AB ile bütünleşme sürecinde bir zamanlama problemi olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye AB'nin her genişleme sürecinde, birlikte yola çıktığı aday ülkelerin gerisinde kalarak bir başka sefere şansını denemek durumunda kalmıştır. Yeni bir genişleme sürecinde yer almak ise de-

ğişen koşulları beraberinde getirmektedir.

Türkiye'nin stratejik hedef olarak belirlediği AB oluşumunda yer alabilmesi, öncelikle, AB'nin kendi geleceği için neler planladığını daha iyi algılayabilmesine ve kendi geleceğini AB'nin orta ve uzun vadeli programlarında doğru eksene oturtabilmesine bağlıdır.

AB'nin geleceğine bakış

AB, 2004 yılı itibarıyla 25 ülkeden oluşan bir ülkeler topluluğu

haline gelecek, 2010-2015 döneminde ise sınırlarını belki de Romanya, Bulgaristan ve Türkiye gibi aday ülkelerin yanı sıra Hırvatistan, Sırbistan-Karadağ, Makedonya, Bosna-Hersek ve Arnavutluğu da kapsayan ülkeler topluluğu ile genişletme yoluna gidecektir. Bu büyüme, politikaların daha geniş bir alanda ve daha çok ülkenin söz sahibi olarak yürütebileceği bir üst yapının varlığını ve iyi işleyişini gerektirecektir.

Nice Zirvesi ile birlikte, 2004 yılında üye olması beklenen aday ülkelerin, AB'nin karar alma süreçlerindeki yerini belirleyecek somut kararlar alınmıştır.

AB bundan sonraki aşamada kurumsal ve hukuki yapısını Avrupa Konvansiyonu çalışmaları kapsamında belirle-

Geleceğin Avrupası'nda yer almanın önkoşulu demokrasi ve insan haklarına saygıdır. Türkiye'nin siyasi kriterleri yerine getirmesi, bu geleceğe bakışın önkoşuludur. Öte yandan, Türkiye'nin potansiyel avantajlarını, geleceğin Avrupası ve geleceğin Türkiye için aktive edebilmesi ve bir sinerji yaratabilmesi, Türkiye-AB ilişkilerinde ekonomik bütünleşmeyi tamamlayacak alanlarda hızlı adım atılmasına bağlıdır.

meye çalışmaktadır. Gelecek ile ilgili olarak sosyo-ekonomik alandaki kaygılarını ise, öncelikle, 1997 yılında Lüksemburg Zirvesi'nde işsizlik olarak gündeme getirmiştir. 1997'den bu yana uygulamaya konulan tedbirler ile AB'nin geleceği için en önemli problem olarak görülen işsizlik oranı yüzde 10.1'den, yüzde 7.4'e indirilebilmiştir. Uzun dönem işsizlik oranı ise yüzde 5.2'den yüzde 3.3'e gerilemiştir.

2000 yılında gerçekleştirilen Lizbon Zirvesi'nde ise istihdam ve buna bağlı olarak büyüme, tekrar gündemin en önemli konusu olmuştur. AB, Lizbon'da gelecek 10 yıl için stratejik hedefler koymuştur. Temel hedef, öncelikle, AB içinde 15 bin yeni istihdam yaratmaktır. Lizbon stratejisinde⁽²⁾ AB'nin sosyo-ekonomik açıdan mevcut durumu şu şekilde belirlenmiştir:

- AB'de mevcut istihdam düzeyi, beklenen seviyede değildir ve işgücüne katılımı problem vardır. İşsizlik bir çok üye ülkede önemli bir problem olarak devam etmektedir. 2001 yılı itibarıyla, AB'de 3 milyon genç işsiz bulunmaktadır.

- Demografik göstergeler, işgücünün yaşlandığını ve uzun dönemde çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payının azalacağına işaret etmektedir. Bu durum, AB'de işgücü arzında, ekonomik büyümede sıkıntı yaratacak ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğini imkansız hale getirecektir. Bu göstergeler doğrultusunda işgücüne katılım oranında artış, birincil öncelik haline gelmiştir. Üçüncü ülkelerden gelen göç bu çerçevede anlam kazanmaktadır.

- AB'de 2000 yılı itibarıyla 61 milyon olan 65 yaş ve üstü yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı, 2050 yılına doğru 103 milyonu bulacaktır. 2000 yılı itibarıyla 14 milyon olan 80 yaş ve üstü nüfus ise 2050 yılı itibarıyla 38 milyona ulaşacaktır. Mevcut durumun sürmesi halinde bir çok üye ülkede, bu konudaki kamu harcamalarının, GSYİH'nin %3-5'i oranında artması mümkün görülmektedir.

- Öte yandan, küreselleşme ve bilgiye dayalı ekonominin yarattığı değişim süreci, AB için önemli bir fırsat yaratmaktadır. AB'nin bu süreçten azami faydayı sağlamak için bilgi altyapısına dayalı iddialı bir modernleşme projesi ile ortaya çıkması gerekmektedir.

- AB'nin makro ekonomik performans açısından bir sorunu yoktur. Enflasyon ve faizler düşüktür. Kamu açıkları giderek azalmaktadır. EURO, başarı ile dolaşıma girmiştir. İç pazarın oluşumu büyük ölçüde sağlanmıştır ve tüketiciler bundan yarar sağlamaktadır.

- Genişleme, büyüme ve istihdam için yeni fırsatlar ortaya çıkaracaktır.

- AB, bilgi toplumunu oluşturabilecek genel olarak iyi eğitilmiş bir işgücüne ve iyi imkanlar sağlayan bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir.

- Büyüme ve istihdam artışı yeniden gündemdedir. 1996 yılından bu yana 12 milyon yeni iş yaratılmıştır. 2002 yılı sonu itibarıyla 500.000 daha eklenmiştir.⁽³⁾

- Ancak halen 15 milyonun üzerinde Avrupalı, işsizdir.⁽⁴⁾ İstihdam oranı düşüktür. Kadınların ve yaşlı işgücünün çalışma hayatına katılımı yetersizdir. Bölgesel işsizlik dengesizlikleri sürmektedir. Hizmet sektörü, telekomünikasyon ve internet alanlarında az gelişmiştir. Başta bilgi teknolojisi olmak üzere giderek artan beceri açığı vardır.

Ortaya çıkan bu tespitler kapsamında AB, yeni stratejik hedefini, "Daha çok sayıda iş ile sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilecek, bilgiye dayalı, dünyanın en rekabetçi ve dinamik ekonomisi haline gelmek" olarak tanımlamaktadır.

Bu stratejinin ana ekseninde;

- KOBİ'lerin, yenilikçi işletmeler olarak yaşayabilmeleri için ortamın iyileştirilmesi,

- Bütünleşmiş ve iyi işleyen bir piyasa mekanizmasının oluşumu için gerekli reformların yapılması,

- Kamu maliyesinde kalitenin yükseltilmesi ve sürdürülebilir kılınması,

- Bilgi toplumunda çalışma ve rekabet edebilirliğin sağlanması için mesleki eğitim,

- Her çağda ve her kesim için aktif bir istihdam politikası,

- Sosyal güvenliğin modernleştirilmesi,

- Toplumsal katılımın artırılması gibi hedefler yer almaktadır.

AB, 2003 yılı ilkbahar Konsey toplantısında⁽⁵⁾ Lizbon stratejisi hedeflerine ilişkin olarak yapmış olduğu değerlendirmede gösterilen yoğun çabalara rağmen henüz 2010 hedeflerinin yakalanabilmesi için yeterli gelişmenin sağlanamadığına işaret etmiştir. Bu değerlendirmede öne çıkan hususlar şunlardır:

- Satın alma gücü paritesine göre 1996 yılı itibarıyla ABD düzeyinin %69'una denk gelen AB'nin kişi başına GSYİH'sı 2002 yılında ABD ortalamasının %71,1'ine ulaşmıştır. Bu yükselişte artan istihdam ve işgücü verimliliğindeki artış önemli rol oynamıştır.

- İstihdam artışı 2001 ve 2002 yıllarında devam etmiştir. İstihdam oranı 1999'da %62 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2001'de %64.5'e yükselmiştir. Kadın istihdamındaki

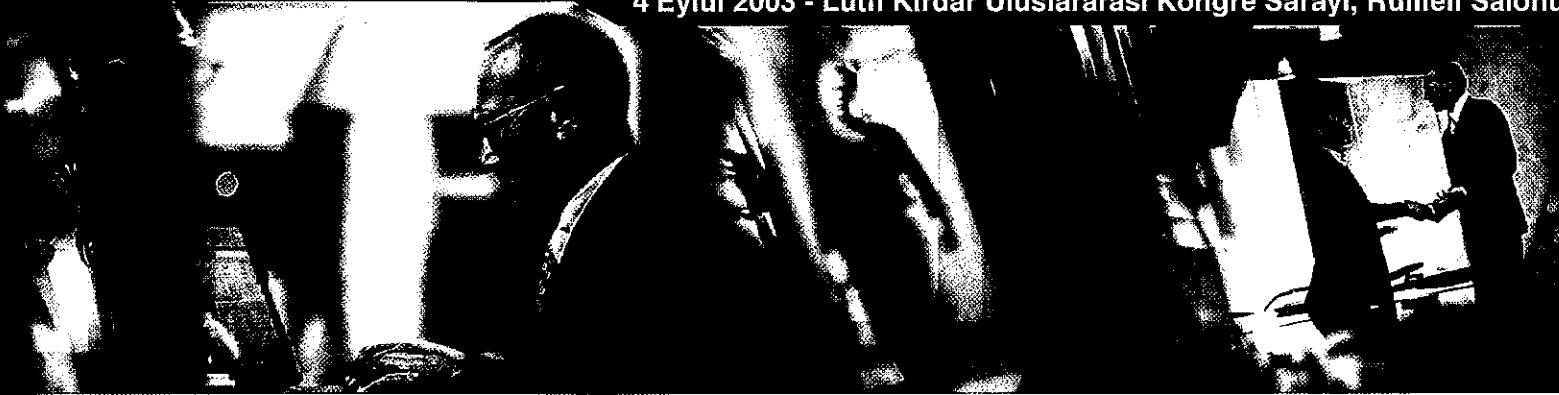
Bilişim Zirvesi '03

Cisco CxO*Forumu

Şirketlerini Geleceğe Taşıyanlar Deneyimlerini Anlatıyor

4 Eylül 2003 - Lütü Kırdar Uluslararası Kongre Sarayı, Rumeli Salonu

Fark Yaratan Yeni İş Modeli: Örneklerle Orkestra Yönetimi

Geleceğin şirketleri, teknolojiye ve e-dönüşüme inanan orkestra şefleri gerektirir. Cisco'nun Orkestra Yönetimi iş modeli ile etkinliklerini artıran şirketler, katma değerli teknolojileri doğru bir biçimde uygulayarak ciddi farklılıklar ve rekabet avantajları elde ediyorlar.

Şirketlerini Geleceğe Taşıyanlar Anlatıyor

Cisco'nun ev sahipliğinde düzenlenecek forumda, Türkiye'nin dev gruplarının internet tabanlı iş modellerine ve teknolojiye inanan liderleri, şirketlerini geleceğe taşıırken benimsedikleri stratejileri ve bu uygulamalardan edindikleri kazanımları paylaşıyorlar.

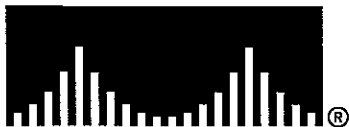
Bu Forumdan Ne Kazanacaksınız?

- Başarıya götüren iş stratejileri ve alınan dersler
- Orkestra Ekonomisi'nde nasıl iyi bir oyuncu olunur?
- Orkestra Yönetimi'nde bilgi çalışanının artan önemi
- Katma değerli teknolojilerle elde edilen rekabet avantajı

Siz de orkestranızı kurup yönetmeye başlayarak kazanan şirketlerin arasına katılabilmek için bu forumda yerinizi ayırtın.

* CxO: CEO, CIO, CFO, COO gibi tepe yöneticiler topluluğu

CISCO SYSTEMS

Daha fazla bilgi için:

www.cisco.com/tr

artış ümit vericidir. Yaşlı işçilerin istihdamında ise durum endişe vericidir.

- Bilgi toplumu için vazgeçilmez olduğu düşünülen araştırma-geliştirme ve eğitim sektörlerine yönelik yatırım yeterince hızlı gerçekleşmemektedir. Bu durum,

güçlendirmeleri, kamu sektörünü verimli hale getirmeleri ve araştırma-geliştirme ve eğitime yatırım yapmaları beklenmektedir.

Tüm bu göstergeler ilk etapta AB'de nüfusun yaşlanmakta olduğunu, sosyal güvenlik sisteminin finansal yü-

AB'nin büyüme ve rekabet gücü önünde en büyük engel olarak değerlendirilmektedir. ABD ve AB'de patent alma sayılarının karşılaştırılması, durumu açıklıkla ortaya koyan bir başka göstergedir.

- İç pazarın işleyişi ile ilgili problemler vardır. Üye ülkeler arasında sermaye piyasalarının bütünleştirilmesinde ilerleme sağlanmıştır. Kamu ihaleleri alanında üye ülke bazında ilerlemeler olmuştur. Enerji sektörlerindeki bütünleşme yetersizdir.

- AB'de 1998 yılı verileri ile nüfusun %18'i yoksulluk sınırında yaşamaktadır.

- Genişleme sürecinde yer alan ülkeler, piyasa ekonomisine uyum için ciddi çaba harcamaktadırlar. Ancak AB'nin mevcut problemleri ile onlar da karşı karşıya bulunmaktadır. Aday ülkelerden, rekabet altyapılarını

Türkiye'nin 40 yıllık AB ilişkilerini, aslında gelecek olarak algıladığı Avrupa oluşumundan ziyade, kendi iş dinamiklerinin seyrine bırakılmış 60'lı yılların bakış açısı ile sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Oysa ki geleceğini Avrupa'da görmek isteyen Türkiye'nin, öncelikle, "AB'nin oluşum ve gelişim" perspektifini iyi algılaması ve ekonomik ve sosyal bir dönüşüm modeli olan bu süreçte kendisini ko-numlandırması gerekmektedir.

künün taşınmaz boyutlara gelebileceğini, bilgi toplumu oluşturabilmek için nitelikli işgücüne ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bütün bu hususlar ilk etapta Türkiye için bir avantaj olarak gündeme gelebilecek unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin geleceğine bakış

Lizbon Stratejisi kapsamında şekillenen AB'nin geleceğine ilişkin bakış açısı ile 2004 yılında müzakerelerin açılması ile üyelik perspektifini somutlaştıracak Türkiye gündeminin örtüşmesi,

bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Bu avantajı kuvvetlendirecek önemli bir diğer husus ise diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye'nin, AB karar alma süreçlerinde edineceği temsil gücüdür.

- AB'nin karar alma süreçlerinde Türkiye'nin nasıl

bir rolü olabilir?

AB'nin genişleme ile birlikte kurumsal yapısının geleceğini tartıştığı Nice Zirvesi'nde Türkiye'nin konumu ele alınmamıştır. Türkiye'nin de 2004 yılı itibarıyla üye olacak ülkeler arasında yer aldığı varsayımı ile karar alma sistemindeki rolünü belirleyen çalışmanın sonuçları AB'nin geleceğinde Türkiye'nin konumunu belirleyen iyi örneklerden birini oluşturmaktadır.⁽⁶⁾ Türkiye 2004 yılında üye olsaydı, Konsey'deki oy ve Avrupa Parlamentosu'ndaki sandalye sayısı Almanya'nınkine eşit düzeye gelecekti. Bu da Türkiye'ye büyük ülkelerin yanı sıra AB'deki küçük ülkelerle birlikte hareket edebilme ve karar süreçlerini etkileyebilme şansını verecek idi.

Türkiye'nin, AB'nin tüm karar alma mekanizmalarında Almanya'dan sonra İngiltere, Fransa ve İtalya kadar

eşit söz sahibi olabilme şansını yakalaması kısa vadede gündeme getirilecek sorunlarını farklı ve daha güçlü bir platformda çözme şansını sunmaktadır. Yukarıda yer alan tablo, AB içinde yer alan bir Türkiye'nin, AB'nin gelece-

ğine ilişkin karar alma süreçlerindeki hukuki temelini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin bu hukuki temeli tekrar yakalama şansı ancak 2007-2010 yılları olarak öngörülen bir sonraki geniş-

leme ile mümkün olacaktır. Bir sonraki genişleme için kesinleşmiş adaylar, Romanya ve Bulgaristan'dır. Bu ülkelerin katılımı, Nice Zirvesi'nde ortaya çıkan karar alma süreçlerini değiştirecek nitelikte görünmemektedir. Türkiye'nin Romanya ve Bulgaristan ile AB'ye üye olması durumunda karar alma süreçlerinde sağlayacağı önemli konumu koruma şansı hala mevcuttur.

-Türkiye'nin potansiyel avantajları ve ekonomik durumu bu süreçte nasıl katkı sağlar?

Son dönemde yaşanan ekonomik krizler ve yapısal sorunlar nedeniyle Türkiye

hedeflediği kalkınma hamlesini gerçekleştirememiştir. Yüksek enflasyon ve kamu açıkları, artan işsizlik, uzun dönemde makro ekonomik istikrarın sağlanamamış olması, azalan doğrudan yabancı sermaye yatırımları,

Hedef Göstergeler	AB için 2010 Hedefleri	AB'deki Mevcut Durum
İstihdam %	Lizbon ve Stokholm hedefleri (%)	
Genel	67 (2005), 70 (2010)	% 64.5 (2001)
Kadın	57(2005), 60 (2010)	% 55 (2001)
Yaşlı (55-64)	50	% 38.8 (2001)
Yıllık işgücü arzı		0.7 (yıllık ortalama artış 1995-2000)
Büyüme	Ortalama %3	% 3.5 (2000), % 1.6 2001, % 1.0 (2002), % 1.2 (2003f)
Gençlik işsizlik oranında azalma		% 7.1 AB ortalaması 2001 % 3 En iyi üç ülkenin ortalaması (1997-2001)
Kadın işsizlik oranında azalma		% 8.5 (2001)
Uzun dönem işsizlik	-	3.1 ortalama AB 2001 % 1 En iyi üç ülkenin ortalaması (1997-2001)
ARGE Yatırımlarında artış	% 3 GSYİH	% 2 GSYİH (2001)
İnternet Kullanımı ve Hocaların eğitimi	Okulların tümünde internet bağlantısının sağlanması (2002)	
Enerji ihtiyacının yenilenebilir enerji kaynaklarından edinilmesi	% 12	% 6 (1996)
Çalışma hayatından ayrılış yaşının yükseltilmesi	5 yıl	2001 yılı verileri ile 60 yaş

SAYMAYI BİLENLER NE ANLAMA GELDİĞİNİ BİLİYOR...
**DİZ HAVA YASTIĞI SADECE,
9 HAVA YASTIKLI AVENSİS'TE.**

TOYOTA S A

YENİ **AVENSIS**

Avrupa Komisyonu'nun ve Avrupa'daki tüm otomotiv organizasyonlarının desteklediği **Euro NCAP Güvenlik Performansı Testleri**'nde Yeni Avensis, sınıfında en iyi derece olan **5 yıldızla** ödüllendirildi.

gelir dağılımı dengesizliği, genel işgücünün eğitim seviyesi, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin yetersizliği başlıca sorunlar olarak halen gündemdedir. Bu tablodan bağımsız olarak Türkiye'nin AB'nin geleceğine katkıda bulunacak potansiyel avantajları vardır:

- AB'nin toplam nüfusu içinde genç nüfusun payı azalmaktadır. Buna karşılık Türkiye'nin çalışma çağındaki nüfusunun yaklaşık %50'si 15 yaşın altındadır. 2010 yılı itibarıyla çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfusun yaklaşık 1/3'ünü oluşturacaktır.

- Akdeniz, Ortadoğu, Asya, Kafkaslar, Kuzey Doğu Avrupa'nın yanı başında, Avrupa normlarını benimseyen ve yaşatan ülke olarak Türkiye, kültürlerarası diyalogu geliştirebilecek konuma sahiptir.

- Kıbrıs, Ege ve Ortadoğu sorunları açısından çözüm üretecek ülke konumundadır. Türkiye'nin katkısı bölgede kalıcı çözümün üretilmesinde belirleyicidir.

- Türk kökenli vatandaşlar, Avrupa nüfus yapısında önemli bir yere sahiptirler.

- Türkiye'nin, AB'ye üyeliğinden önce, Türkçe'nin AB'nin resmi dillerinden birisi olması muhtemeldir.

- Türkiye, AB'nin güvenliği açısından önemini korumaya devam etmektedir.

Türkiye ekonomisinin 1999 ve 2001 döneminde yaşamış olduğu problemler nedeniyle, işsizlik, Türkiye'de de artış göstermektedir. Son yıllara ilişkin veriler, 2000 yılı itibarıyla % 6.6 olan işsizlik oranının 2001 yılı iti-

barıyla %8.5'e, 2002 yılı itibarıyla ise %10.4'e yükselmiş olduğunu göstermektedir. AB ülkeleri ile aday ülkeler kıyaslandığında, bu oranın bir çok AB üyesi ülkeden daha yüksek bir çok aday ülkeden de daha düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Üç değişik büyüme senaryosu altında 2010 yılında Türkiye için tahmin edilen tarım dışı işsizlik oranları sırasıyla şöyledir.⁽⁷⁾ Yıllık % 4 büyüme oranı için yaklaşık %17, %5 büyüme oranı için yaklaşık % 11.4 ve %6 büyüme oranı için yaklaşık % 6.6. Büyüme senaryoları ile birleştirildiğinde işsizlik sorununun Türkiye için en az AB kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Gençlere ilişkin işsizlik oranlarının değerlendirilmesi açısından da Türkiye'nin durumu için benzer bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Bütün bu göstergeler, önümüzdeki on yıl için Türkiye'nin hızla %6 civarında bir büyümeyi hedeflemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. İşgücünün niteliği, büyüme dinamiğini destekleyecek en önemli faktör haline gelmektedir. Bilgi toplumunun alt yapısını sağlayacak nitelikte işgücüne ihtiyaç vardır.

Bu aşamada Türkiye'nin adaylık sürecinde AB tara-

findan kendisine açılan topluluk eğitim programlarına katılım şansını iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Leonardo, Socrates ve Youth for Europe olarak adlandırılan AB eğitim programları, Türkiye için 2003 yılı itibarıyla

Genişlemeye Dahil Aday Ülkelerin Oy Sayıları⁽⁶⁾

Ülkeler	Konsey'deki Oyları	Parlamento'daki Koltuk Sayısı
Almanya	29	99
Türkiye	29	77
İngiltere	29	72
Fransa	29	72
İtalya	29	72
İspanya	27	50
Polonya	27	50
Romanya	14	33
Hollanda	13	25
Yunanistan	12	22
Çek Cumhuriyeti	12	20
Belçika	12	22
Macaristan	12	20
Portekiz	12	22
İsveç	10	18
Bulgaristan	10	17
Avusturya	10	17
Slovakya	7	13
Danimarka	7	13
Finlandiya	7	13
İrlanda	7	12
Litvanya	7	12
Latviya	4	8
Slovenya	4	7
Estonya	4	6
Kıbrıs	4	6
Lüksemburg	4	6
Malta	3	5
Toplam	374	809

katılıma açıktır. Genç istihdamı açısından benzer sorunları yaşayan Türkiye, AB'nin Lizbon Stratejisi'nde gündeme getirdiği hedefleri dikkatle değerlendirmeli ve genç nüfusunu AB'nin geleceğinde rol alabilecek nitelikli işgücüne dönüştürebilmenin stratejisini şimdiden geliştirmelidir.

Türkiye'nin büyüme potansiyelini destekleyecek unsurlardan bir diğeri de doğrudan yabancı sermaye girişidir. Müzakerelerin açılmasından sonra aday ülkelere giden doğrudan yabancı sermaye, bu söylemi desteklemektedir. Polonya'ya üyelik müzakerelerin açılmasından hemen sonra gelen yabancı sermaye miktarı aynı yıl Türkiye'ye gelen miktarın yaklaşık 25 katı olmuştur.⁽⁸⁾

Türkiye'de Nüfusun Yaş Grupları İtibarıyla Dağılımı (1000 kişi)

	2000	2010	2025
0-4	6.586	6.640	6.651
5-14	13.149	13.175	13.304
15-64	43.440	51.808	60.140
65+	3.659	4.655	7.919
Toplam	66.834	76.278	88.014

Kaynak: Türkiye'nin Fırsat Penceresi:
Demografik Geçiş Süreci ve Sonuçları, TÜSİAD (1998)

Derya Sevinç
TÜSİAD Ankara Temsilci
Yardımcısı

Dipnotlar

1- AT- Türkiye Ortaklık Konseyi'nin Gümrük Birliği'nin Son Döneminin Uygulamaya Konulmasına İlişkin 22 Aralık 1995 tarih 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (96 /142 /EC)
2- Lizbon Avrupa Konseyi AB Başkanlar Konseyi Belgesi, "İstihdam Ekonomik Reform ve Toplumsal Uzlaşma", TÜSİAD -T/2003/1-346, Ocak 2003

3- Communication from the Commission " Choosing to grow : Knowledge, innovation and jobs in a cohesive society , Report to the Spring European Council , 21 March 2003 on the Lisbon Strategy of economic, social and environmental renewal" Commission Of The European Communities , COM(2003) 5 final/2, Brussels, 31.3. 2003. pg 2

4- Lizbon Avrupa Konseyi AB Başkanlar Konseyi Belgesi 23-24 Mart

AB'de İşsizlik Oranları (%)

Yıllar	AB15	ACC*	Yunanistan	İspanya	Bulgaristan	Polonya	Estonya	Macaristan	Portekiz	İtalya
2001	7.4	14.5	10.4	10.6	19.2	18.5	11.8	5.6	4.1	9.4
2002	7.7	14.8	9.9	11.3	18.1	19.9	9.1	5.6	5.1	9.0

Kaynak: Eurostat-Population-Unemployment *AAC: Aday Ülkeler

Sonuç

Geleceğin Avrupası'nda yer almanın önkoşulu demok-rasi ve insan haklarına saygıdır. Türkiye'nin siyasi kriterleri yerine getirmesi, bu geleceğe bakışın önkoşuludur. Öte yandan Türkiye'nin yukarıda sıralanan potansiyel avantajlarını geleceğin Avrupası ve geleceğin Türkiye için aktive edebilmesi ve bir sinerji yaratabilmesi, Türkiye-AB ilişkilerinde ekonomik bütünleşmeyi tamamlayacak alanlarda hızlı adım atılmasına bağlıdır. Üyelik sürecinde müzakerelerin açılması, tüm alanlarda uyumu hızlandıracak politikaları belirlerken, çerçevesi Lizbon Stratejisi ile çizilen Avrupa'nın geleceğinde Türkiye'nin katkısını azami düzeye çıkaracaktır.

Türkiye ve AB Ülkelerinde 16-24 Yaş Genç İşsizlik Oranı (2000, %)

Portekiz	İspanya	Türkiye	İtalya	Polonya	Yunanistan	Macaristan
8.4	25.5	24.1	31.5	35.2	29.5	12.1

Kaynak: Türkiye için HIA, AB Ülkeleri için OECD Ekonomik Outlook 2001

2000, " İstihdam Ekonomik Reformlar ve Toplumsal Uzlaşma" , TÜSİAD,Ocak 2003, (yayın No TÜSİAD- T/2003/1-346) sf 8

5- " Choosing to Grow : Knowledge,innovation and jobs in a cohesive society" Commission Staff Working Paper in support of the report from the Commision to the Spring European Council, 21 March 2003, on the Lisbon Strategy of economic social and environmental renewal, pg 3-8

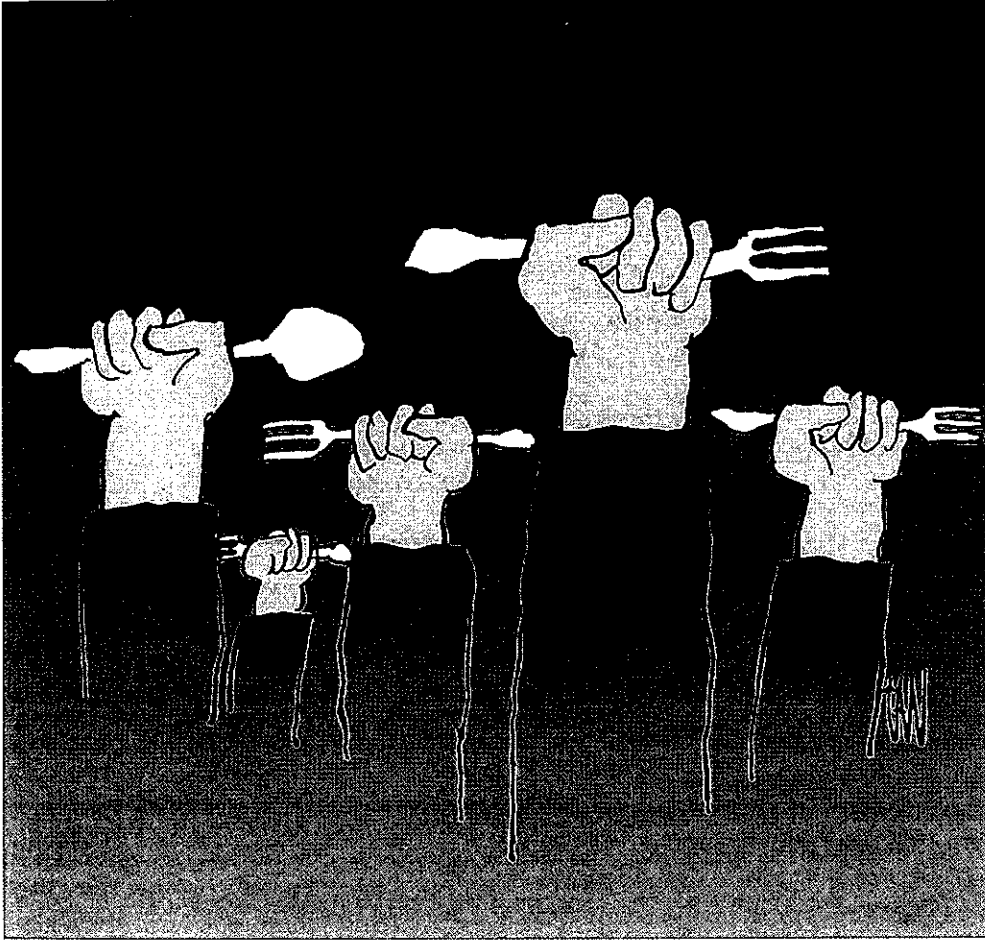
6- Fuad Aleskerov, Gamze Avcı, Viatcheslav Iakouba, " European Union Enlargement: power distribution implications of the new institutional arrangements" European Journal of Political Research 41: 379-394,2002

7- Seyfettin Gürsel, Haluk Levent, Enver Taştı, Arzu Yörükoğlu, Ayla Sargılı Erçevik,Pelin Tercan , "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik",

T Ü S İ A D - T
/2002/12-354,
Aralık 2002,
Sf:194

8- "Türkiye'nin geleceği ve Avrupa , 9 Mayıs Avrupa Günü, Bülten 2002

İstanbul emek pazarında 2001 krizinin toplumsal sonuçları

KRİZE DİRENİŞ BİÇİMLERİ

Murat Güvenç/Tansı Şenyapılı

Bu yazıda, İstanbul'da üç işgücü katmanının Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden nasıl etkilendiklerini, izledikleri gelir, tüketim, birikim ve istihdam stratejilerini açığa çıkartmayı amaçlayan bir araştırma projesinin

ilk aşama bulguları sunuluyor.⁽¹⁾

Toplumsal ağ (social network) analiz yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışma, yerleşik saha araştırmalarından ayrılmaktadır. Yerleşik yaklaşımda birey veya top-

lumsal aktörlerin davranışları sahip oldukları öznitelik veya tutumlar üzerinden açıklanır. Sözgelimi yüksek öğrenim görenlerin, veya geliri belirli bir düzeyin üzerindeki belirlenen davranış kalıpları içerisinde olmaları beklenir. Oysa bu çalışmaya yol gösteren ilişkisel çözümleme yaklaşımında, öznitelik veya tutum farklılaşmaları bireyin içerisinde yer aldığı ilişki örüntülerinin sonuçları şeklinde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda toplumsal katman ve kategoriler öznitelikler yerine, toplum ile kurulan ilişki örüntüleri üzerinden tanımlanırlar. Bu çalışmada önceden tanımlanmış katman veya kategoriler yerine; İstanbul iş pazarında belirli statülerde çalışan hanereislerinin oluşturduğu görgül açıdan geçerli katman ve kategoriler kullanılmaktadır. Toplumsal ağ çözümleme yöntemiyle belirlenen katman ve kategorilerin toplumsal profilleri ve kriz karşısındaki tutumları arasında araştırmanın ileri aşamalarında saptanan farklılaşma, uygulanan yaklaşımın geçerliliği konusunda cesaret vericidir.

Bu çalışmada hanehalkları, İstanbul 1990 Genel Nüfus sayımı %5'lik örneklemindeki "İktisadi Faaliyet Kolu ve İşteki Statü" değişkenleri üzerinden katmanlaştırıldı. Soru kağıdı uygulaması, belirlenen yedi temel işgücü katmanının ağırlıklı olarak ilk üçü üzerinde gerçekleştirildi. Araştırma kapsamına alınan üç katmandan ilkinin; temelde emek/beceri yoğun iş kollarında ücretli ve kendi hesabına çalışanları, ikinci katmanın sermaye yoğun işkollarında ücretli ve kendi hesabına çalışanları, üçüncü katmanın ise kent merkezindeki servis işlerinde çalışan beyaz yakalı işgücünü kapsadığı saptandı. İlk katman, esnek/örgütsüz, ikinci katman, düzenli/örgütlü; üçüncü katman da, beyaz yakalı servis işleri şeklinde adlandırıldı. İlk katmanda üniversite mezunlarının yer almadığı, ikinci ve üçüncü katmanda ise yüksek öğrenim görmüş ve görmemiş hane başkanlarının birlikte yer aldığı izlendi. Yüksek eğitimin çok boyutlu ayırıcı işlevi dikkate alınarak son iki katmanda yüksek öğrenim görmüş/görmemiş hane başkanları iki alt kademe altında yeniden sınıflandırıldı. Krizin İstanbul'da toplumsal etkilerini açığa çıkarmayı amaçlayan çalışmamız, toplam 3 katman ve 2 alt kademe üzerinden değerlendirildi. Soru kağıdı sayılan üç katmanda, toplam 783 hane de uygulandı.⁽²⁾

Araştırma projesi üç ayrı zaman kesitinde krize direniş yöntemlerini saptamaya yönelik tasarlanmıştı. Bu yazıda soru kağıdının uygulandığı Temmuz 2002 ve bu tarihten bir yıl öncesine ilişkin bulgular yer alıyor.

Farklı sosyal katmanlarda krize direniş ölçütleri

Örnekleme kapsamındaki hanelerin krize karşı:

- Yaşanan kenti değiştirmek,
- Aile yanına taşınmak,
- Kirası, masrafları daha düşük bir konuta taşınmak,
- Çocuğun okulunu değiştirmek vb. gibi mekansal stratejiler,
- Arabayı daha düşük bir modelle değiştirmek,
- Arabayı satmak,
- Ev, arsa, dükkan vb. taşınmaz mal satmak,
- Evdeki eşyaların bazılarını satmak,
- Döviz, TL gibi nakit birikimleri bozmak, gibi ekonomik önlemler alabilecekleri varsayılmıştı.

Krize karşı başarıyla direnemeyen hanelerin;

- Evdeki eşyalara, mallara haciz gelmesi,
- Ödenemeyen borçlar nedeniyle icraya verilmek,
- Emek pazarındaki konumlarını yitirmek, gibi sonuçlara katlanmak durumunda kalabilecekleri varsayılmıştır.

Tanımlanan katmanlar arasında krizden etkilenme biçimleri ve krize karşı alınan önlemler konusunda anlamlı farklar saptanmıştır. Çarpıcı farklara ilişkin araştırma bulguları aşağıda özetlenmiştir.

- Belirlenen katmanlar nakit/altın birikimlerini bozarak kriz koşullarında sosyo-ekonomik statülerini koruyabiliyorlar

Krizin başladığı Şubat 2001 ile saha araştırmasının gerçekleştirildiği Temmuz 2002 döneminde tüm katmanlar döviz, Türk lirası, altın vb. nakit birikimlerini bozarak krize karşı sosyo-ekonomik statülerini koruyabildiler. Krizin ilk yılında katmanların taşınmaz mallar ve ev eşyası satmaya varacak düzeyde zorlanmamış oldukları izlendi.

Sınırlı sayıda hanenin borç yüzünden icraya verildiği, hacizle karşılaştığı gözlenmiştir. Bu deneyimin esnek-örgütsüz işler katmanı ile örgütlü/düzenli işler katmanı-

nın alt kademesiyle sınırlı kaldığı gözlenmektedir. Katmanların hemen tümünde haneler, birikimlerini devreye sokarak krizin olumsuz etkilerine direnebilmişlerdir.

-Kriz en çok mutfak harcamalarını etkiliyor

Krize karşı korunmanın daha çok hane harcamaları üzerinden gerçekleşebildiği dikkate alınarak katmanlara son bir yılda hane harcamalarında kısıntı yapmak durumunda kalıp kalmadıkları soruldu. Sonuçlar, tüm katmanlarda mutfak giderlerinin krizden etkilendiğini, gelir durumu en iyi beyaz yakalı servis katmanının üst kademesinde bile hanelerin yarısının mutfak giderlerini

kıstıkları anlaşılmaktadır. Ancak - beklenebileceği üzere- en acı deneyim, esnek/örgütsüz katmanda yaşanmaktadır. Ancak bir yıl öncesiyle karşılaştırıldığında gelir-

gidememiş, ilaç alamamış, özetle, tedavi olamamışlardır. Bu grubun yarısından fazlası yine esnek/örgütsüz katman ile örgütlü/düzenli katmanın alt kademesinde yer almaktadır.

Son bir yıl içinde hastalandıklarında tedavi görebilenler sosyal güvenceleri sayesinde tedavi hizmetlerinden yararlanabilmişlerdir. Tedavi harcamalarını karşılayabilenlerin yarısından fazlası beyaz yakalı servis işlerinde çalışmaktadır.

Kriz, mutfak giderleri başta olmak üzere bir çok harcamayı ve tedavi masraflarını etkilerken, aile geleceğinin güvencesi olan çocuklar eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Kriz nedeniyle okuldan alınarak işe verilen çocuk sayısı çok azdır.

- Ekonomik durumlarının bir yıl öncesine göre daha kötü ya da çok daha kötü olduğunu düşünen

Kriz içinde işini yitirenlerin %55'i sonuçta yeniden iş bulabilmişlerdir.

Ne var ki, bu işlerin çoğunluğu yine ücretli işlerdir. İşini yitirenlerin %15'i serbest çalışmaya başlayarak küçük çaplı da olsa iş kurabilmişlerdir. İşini yitirenlerin %8.2'si sürekli iş bulamadığı için geçici işlerde çalışmaktadır.

lerinin %50 ve daha fazlasını mutfaka harcayan hane sayıları artmıştır.

Tüm katmanlarda hanelerin yarıya yakını son bir yılda ucuz ve düşük kaliteli gıdalara yöneldiklerini, hatta bazı gıdaları satın alamadıklarını iletiler. Hanelerin yaklaşık dörtte biri ise, krizin başlangıcından bu yana yiyecek gereksinimini karşılamakta sorun yaşamaktadır.

Ancak gıda harcamaları konusunda da krizden en fazla etkilenen hane halklarının esnek/örgütsüz katman ile örgütlü/düzenli katmanın alt kademesinde yer aldığı izlenmektedir.

-Krizin en acı etkisi sağlık alanında hissediliyor

Tüm katman hanelerinin üçte birinde son bir yıl içinde hastalananlar, ekonomik kriz nedeni ile doktora

hane başkanları çoğunlukta

2002 yazında görüşülen hanelerin yarısı, ekonomik açıdan geleceğin şimdikine kıyasla daha kötü olacağını tahmin etmekteydi. Karamsar gelecek öngörülerinin yarısından fazlası esnek/örgütsüz katman ile örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesinde yer almaktaydı. Daha iyi gelecek beklentisi içerisindeki hanelerin çoğunluğu ise, beyaz yakalı katmandaydı. Krizde en fazla örselenen, direnebilmek için temel gereksinimlerinde kısıntılar yapma durumunda kalan esnek/örgütsüz katman ile örgütlü/düzenli işlerin alt kademesinde ekonomik etkinin yanı sıra psikolojik etkinin de önemli boyutta olduğu görülüyor. Krizden görece az etkilenen beyaz yakalıların gelecek beklentileri daha olumlu olabilmektedir. Krizden daha fazla örselenen esnek/örgütsüz katman ile örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademe gençlerinin krizden daha ağır etkilendikleri ve kriz sonrası ko-

şullara uyum süreçlerinin zor olabileceği söylenebilir.

- Bir buçuk yıl içinde hane geliri, genelde, aynı kalırken gelir kaybından en çok etkilenen haneler esnek/örgütsüz işler katmanı ve örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesinde yoğunlaşıyor

Tüm katmanlarda hanelerin yaklaşık yarısı son bir buçuk yıl içinde hane gelirinin aynı kaldığını iletmektedirler. Ancak, esnek/örgütsüz işler katmanı ve örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesinde gelir azalması hane başkanının maaş ve ücret düşüşlerinden kaynaklanmaktadır. Hane başkanı ve eşinin iş kayıpları ikinci sırada yer almaktadır.

Hanelerin yarısının Şubat 2001'den bu yana borç almak zorunda kaldığı, borçlanan hanelerin yarıdan çoğunun esnek/örgütsüz işler katmanı ile örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesinde bulunduğu, borçların yarısının döviz olarak alındığı saptanmıştır.

-Emek pazarında hareketlilik: Örneklemin yaklaşık üçte biri, emek pazarındaki konumunu koruyamadı

Örneklem kapsamında çalışan nüfusun yaklaşık üçte birinin Şubat 2001 tarihinden sonra işsiz ya da iş değiştirmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu grubun %75'i esnek/örgütsüz işler katmanında, ve örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesinde yer almaktadır.

Beyaz yakalı servis çalışanları katmanında işsiz kalan ya da iş değiştirenler, %27 düzeyine varabilmektedir. Esnek/örgütsüz işler katmanında işini kaybedenler ile iş değiştirenlerin %69'u hane başkanlarından oluşmaktadır. Bu oran beyaz yakalı katmanda %30 düzeyindedir. Beyaz yakalı katmanda eğitim düzeyinin diğer katmanlara oranla daha yüksek olması, hane başkanı dışındaki hane üyelerinin de kentsel emek pazarına girebilmelerini sağlamıştır.

Son bir buçuk yıldaki iş kayıpları ve iş değiştirmelerinin:

- İşyerinin kapanması,
- İşe son verilmesi,
- Zorunlu emeklilik,
- İflas,
- Parasının ödenmemesi gibi ekonomik nedenlerden kaynaklandığı görülmüştür. Esnek/örgütsüz işler katma-

nında iş kayıplarının yukarıda sayılan ekonomik nedenlere bağlı olduğu izlenmektedir.

Emek pazarında iş kayıpları süre açısından irdelendiğinde; kayıpların %68'inin son bir yıl içinde, kalanının ise daha önceki yıllarda gerçekleştiği saptandı. Krizin emek pazarındaki etkisi azımsanamayacak boyutlardadır.

Krizin emek pazarı üzerindeki etkisi, işsizlikte geçen süre açısından irdelendiğinde; genelde işsizlik deneyimini yaşayanların yaklaşık yarısının esnek/örgütsüz işler katmanında ve örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesinde yer aldığı görülmektedir. Bulgular, anılan katman ve kademenin kriz koşullarına direnemediğini göstermektedir. Diğer taraftan emek pazarındaki konumunu koruyamayanların çoğunluğu, (%86.7) ayrıldığı işinde ücretli çalışıyordu. Bu grubun yaklaşık yarısı esnek/örgütsüz işler katmanında, yaklaşık dörtte biri ise örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesinde yer almaktadır. Bu grubun %97.9'u özel sektördeydi, %95.6'ı sendikası ve %50.9'u da sosyal güvenceden yoksundu.

- Kriz sonrası emek pazarında oluşan yeni iş olanakları

Kriz içinde işini yitirenlerin %55'i sonuçta yeniden iş bulabilmişlerdir. Ne var ki bu işlerin çoğunluğu yine ücretli işlerdir. İşini yitirenlerin %15'i serbest çalışmaya başlayarak küçük çaplı da olsa iş kurabilmiştir. İşini yitirenlerin %8.2 sürekli iş bulamadığı için geçici işlerde çalışmaktadır.

İşsiz kalanların %27.9'unun hala iş aramakta oluşu krizin istihdam üzerindeki kalıcı etkisi yansıtmaktadır.

Sonuç

Bu araştırmanın görgül ve yöntembilimsel sonuçları ayrı ayrı irdelenebilir Görgül açıdan araştırma kapsamına alınan bir yıllık süre, hanelerin krize direnebilmek için aldıkları önlemlerin değerlendirilmesi açısından yeterlidir. Ancak yukarıdaki bulgulardan aşağıdaki sonuçlar elde edilebilmektedir.

- Örneklem kapsamındaki tüm katman ve kademeler hane gelirlerinin azalması ve emek pazarında iş kaybı gibi krizin olumsuz etkilerini yaşamışlardır. Ekonomik düzlemde örselenen haneler 2002 yaz aylarında gelecek ko-

nusunda karamsardırlar. Ne var ki, krizin olumsuz etkileri işgücü katmanları arasında eşit dağılmamaktadır. Esnek/örgütsüz işler katmanı ile örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesi bu etkileri en yoğun yaşamaktadır.

- Haneler, döviz ve Türk lirası nakit birikimleri ile altın birikimlerini bozma ve harcamalarda kısıntıya giderek kriz koşullarına direnebilmişlerdir. Birikim bozma uygulamasının nakit (TL., döviz) ve altın ile sınırlı kaldığı, taşınmazların ve ev eşyalarının elden çıkartılması düzeyine inmediği izlenmektedir. Çevreden borç alarak krize direnenler az sayıdadır. Ancak borçların geri ödenmesinde önemli bir sorun yaşanmadığı anlaşıyor.

Harcamalar konusundaki kısıtlamalar daha yaşamsal sorunlara işaret eder. Hanelerin giyim ve diğer harcamalarının yanında mutfak masraflarını kısıtlamak zorunda kaldıkları, eskiye oranla daha ucuz gıdalar almaya yöneldikleri, bazı gıdaları hiç almadıkları izlenmektedir.

Sağlık giderlerini çarpıcı biçimde kısıtlayan haneler, çocukların eğitiminin kriz ortamından etkilenmemesi için özellikle direnmişlerdir. 2002 yazında krizin bu direnci kırarak boyutlara erişmediği anlaşılmaktadır.

İstanbul emek pazarında örneklem nüfusunun üçte birinin kriz etkisiyle 2001-2002 döneminde işini kaybettiği, iş kayıplarının özellikle esnek/örgütsüz işler katmanı ve örgütlü/düzenli işler katmanının alt kademesini etkilediği, beyaz yakalıların krizin olumsuz etkilerini daha hafif atatabildikleri anlaşıyor.

Bu çalışmada krizin toplumsal ve ekonomik etkileri hane halklarının iş pazarıyla kurduğu ilişki örüntüleri üzerinden incelendi. İlişkisel çözümlemeyle belirlenen katmanların kriz koşullarından farklı biçimde etkilen-dikleri, farklı önlemler aldıkları açıkça izlenebiliyor.

İlişkisel çözümlemenin öznitelikleri (attributes) dik-kate alan yerleşik yaklaşımlara bazı yöntembilimsel üst-tünlüklerinden söz edilebilir. İlişkisel çözümlemede bulgular, toplum bilim kuramının temel kategorilerine yakın kategorilerle yorumlanabilmekte, gelir grubu gi-bi iş pazarıyla farklı

ilişkiler içindeki hane halkları yerine, kentsel iş pazarıyla benzer ilişki örüntüler içindeki hane halkı bloklarına ilişkin sonuçlar elde edilebilmektedir. Krizin toplumsal ve ekonomik etkilerini izlemeye yönelik araştırmamızın ilk aşama bulguları; elde edilen toplumsal farklılaşma örüntüsü ve yöntembilimsel geçerlik açısından cesaret vericidir.

Doç. Dr. Murat Güvenç
Prof. Dr. Tansı Şenyapılı

ODTÜ Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyeleri

Dipnotlar

- 1- 'Kriz Bağlamında Kent Yoksulluğunun Değişen Boyutları: İstanbul'da Dört Farklı İşgücü Katmanında Geçim Stratejilerindeki Değişme' başlıklı proje TESEV'in (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) 2000 yılında açmış olduğu bir yarışma sonucu kazanılmıştır.
- 2-Proje bağlamında önceden belirlenen mahallelerde Devlet İstatistik Enstitüsü'nden alınan toplam 11897 adres sokak bazında dağıtılarak elde edilen 800 hanelik örneklem adresleri elde edildi. 72 bileşik sorudan oluşan soru kağıdı 67 mahallede yer alan bu adreslere bir araştırma şirketi tarafından uygulandı.

Nakit mi? Kartla mı? Ceple mi?

Artık siz de müşterilerinize bu soruyu sorabilirsiniz.
Çünkü alışverişte ceple ödeme devri başladı!
Şimdi müşterileriniz alışverişlerini aynı para veya kredi kartı gibi,
cep telefonu ile de yapabilecek.

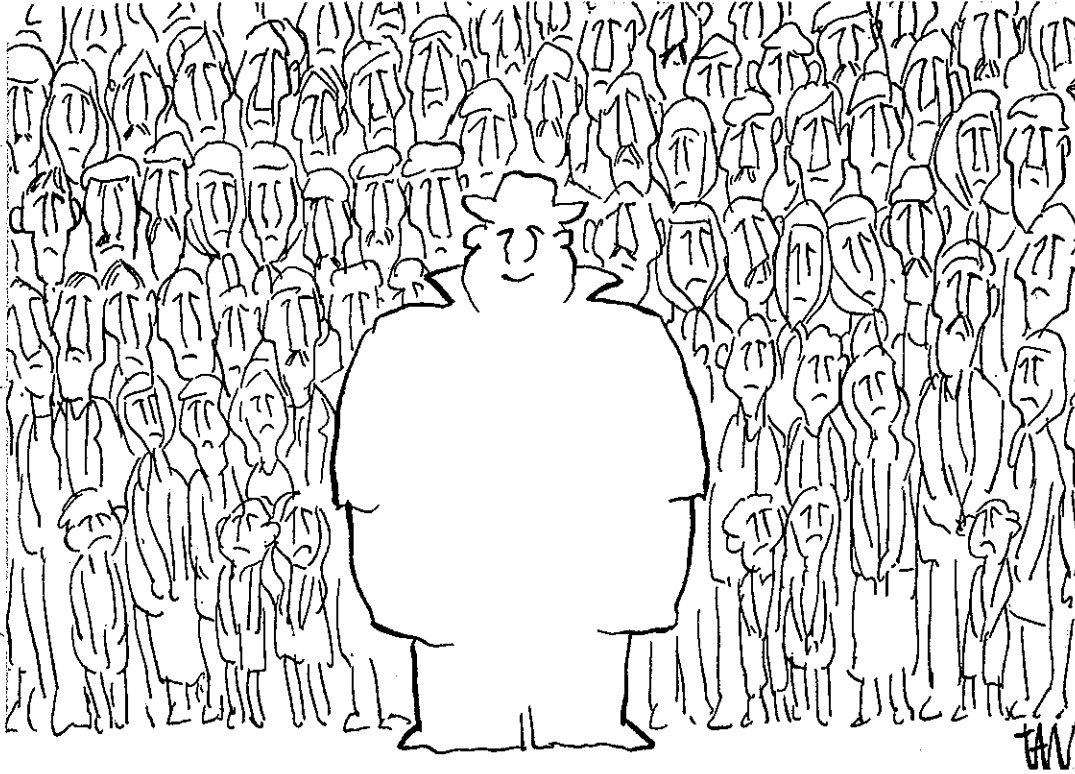
Siz de CepleÖdeCell sistemine dahil olun.
Müşterilerinize hem ödeme kolaylığı,
hem de bu yepyeni teknolojiyi sunun.
Sizi tercih etmeleri için bir sebep daha olsun!

Ayrıntılı bilgi 4440532 ve www.turkcell.com.tr'de.

* Yapı Kredi WorldCard'lı olan Turkcell aboneleri
ceple ödeyebilmek için www.teleweb.com.tr'den kayıt olabilecek.
Satın alma bilgisi kısa mesajla gönderilecek. Satın alınan ürün tutarı
kredi kartına yansıtılacak.

CepleÖdeCELL
TURKCELL
KURUMSAL HİZMETLER

Yoksulluğun değişen yüzü

NÖBETLEŞE yoksulluktan KURALSIZ yoksulluğa

Oğuz Işık-M. Melih Pınarcıoğlu

En azından, 2001 yılında son derece sert bir biçimde ortaya çıkan kriz öncesi dönem için, Türkiye'nin yoksullukla oldukça başarılı bir şekilde başetmiş olduğunu söyleyebiliriz. Hatta bir adım ileri giderek, Türkiye'nin sadece yoksullukla değil son 50 yılda yaşadığı çok büyük çaplı -siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel- dönüşümleri de büyük ölçüde sorunsuz atlatabilmiş olduğu söylenebilir. Bu dönemde milyonlarca insan müthiş bir coğrafi ve toplumsal hareketlilik yaşamış,

doğdukları toprakları terk ederek, bambaşka ortamlara ve yaşam tarzlarına girmiş; ve bu süreç, çok da büyük toplumsal çalkantılara düşmeden geçilmiştir. Yoksulluk açısından bakıldığında da benzer koşullara ya da benzer gelir düzeyine sahip ülkelerde gözlenen mutlak yoksulluk oranları, hiçbir zaman Türkiye'de söz konusu olmamıştır. Toplum, sadece yoksulluğun değil, tüm bu dönüşümlerin yarattığı sorunların üstesinden gelecek yolları bulmuştur.

Yoksulluk dinamikleri

Türkiye’de yaşanan ve başka ülkelerde büyük altüst oluşlarla, çoğunlukla da büyük çaplı toplumsal çalkantılarla başarılabilen bu dönüşümlerin görece sorunsuz atlatılmasını sağlayan içiçe geçmiş birkaç etmenden söz edilebilir. Bu etmenlerin en önemlisi, enformel kesimin dinamizmidir. Türkiye’nin de son 50 yılda yaşadığı dönüşümleri mümkün kılan, esas olarak enformel kurum ve mekanizmaların bitmek tükenmek bilmeyen dinamizmi ve değişen koşullara uyum gücü olmuştur. Türkiye’nin son 50 yılı aşkın dönemde aldığı mesafe, enformelliğin sadece değişen koşullarda varolabilme gücünün değil, aynı zamanda dönüştürebilme, en zorlu koşullar altında bile yeniyi kurabilme gücünün örneği olmuştur. Türkiye’nin, çoğu gözlemciyi şaşırtan dinamizmini oluşturan, yaşanan değişimlerin olumsuzluklarını azaltan, yoksullukla kriz öncesinde başedebilmeyi mümkün kılan, kısmi zenginlik yaratan bir yaşam alanı olmuştur enformel sektör. Özetle; Türkiye enformel sektörü, görece yumuşak bir toplumsal dönüşüme zemin hazırlayan bir emniyet subabı olmuştur.⁽¹⁾

Enformel kesimin bu dinamizmini mümkün kılan, daha doğrusu enformelliğin toplumsal dönüşümün kolaylıkla atlatılabilmesinde bu denli etkili olabilmesini sağlayan ikinci etmen, Türkiye’deki kentleşmenin ve kırdan kente göç olgusunun özgün koşullarında aranmalıdır. Özetle ifade etmek gerekirse, Türkiye kentleşmesi ve bu süreçte yerleşen tüm yapılar, yakın yıllara kadar küçük sermayenin kent üzerinde hakim olmasını sağlayacak şekilde kurulmuştur.

Enformel kesimin bu başarısını mümkün kılan üçüncü bir öge de klientelizm ve patronaj ilişkileri üzerine kurulu siyasi yapılar ve hakim siyaset yapma tarzıdır. Türkiye’de çok farklı görüşleri temsil eden, hemen her siyasi hareket, enformelliğin yarattığı “gri alanlar”dan azami yarar sağlayacak şekilde örgütlenmiş ve kendi yandaşlarına himaye sağlamanın yollarını aramıştır.

İşte içiçe geçmiş bulunan ve bugün her biri, kimi benzer kimi de farklı nedenlerle büyük değişimler geçirmekte olan bu üç öge (enformel kesimin dinamizmi, kentleşme süreçleri ve himayeci siyaset tarzı), Türkiye’deki yoksulluk dinamiklerini belirlemiştir.

Kurallı, başedilebilir, devredilebilir yoksulluktan yaygın, kuralsız, başetmesi zor yoksulluğu geçiş

Bu kısa yazıda, yaşamakta olduğumuz bu çok boyutlu

krizin, yoksullaşma dinamikleri üzerindeki etkilerini anlamaya çalışacağız. Kriz ile birlikte, hemen tüm toplum kesimleri gibi yoksul kesimlerin de ciddi dönüşümler ve kendi içinde farklılaşmalar geçirdiğinden ve kriz öncesinde hüküm süren kurallı, başedilebilir ve en önemlisi devredilebilir yoksulluktan, yaygın, kuralsız ve başetmesi çok daha zor bir yoksulluğa geçiş olduğundan söz edeceğiz. Şimdiye dek resmi-formel politika düzeyinde yoksulluk ile mücadele deneyimi olmayan Türkiye’nin daha önceden bilmediği türde sorunlarla karşı karşıya kalacağını ve önceki dönemlerde yoksullukla tanışmamış ve yoksulluk ile başetme deneyimi olmayan toplum kesimlerinin yoksulluk içine düşme tehdidi ile karşı karşıya olduğunu öne süreceğiz.

Krizin neleri değiştirdiğini anlayabilmek için kriz öncesinde yoksulluğu belirleyen dinamiklere bakmamız gerek. Hemen belirtelim ki, Türkiye’deki yoksul kesimler, hiçbir zaman karşı karşıya bulundukları koşulların pasif izleyicileri konumunda olmamışlardır. Özellikle 1980 sonrasının toplumsal aktörlere eskiye oranla daha geniş hareket alanı sunan ortamında enformel sektörün olanaklarını kullanarak, kendi varlık koşullarını iyileştirme yollarını aramışlardır. Kısaca “yapabilirlik” adını verdiğimiz bu dönüştürme kapasitesi, Türkiye kentlerindeki yoksul kesimi Batılı yoksullardan ayıran temel özelliktir.⁽²⁾

Yeni gelenler kente kendilerinden önce gelenlerin oluşturduğu ağ türü ilişkilere eklemlenerek, kentte tutunmanın temel koşulu olan iş ve kalacak yer sorununu kolaylıkla çözümlendi. Merkezinde ailenin yer aldığı, kimi zaman kültürel kimi zaman da etnik kökenden beslenen, ama mutlaka hemşehriliğin temel rolü oynadığı bu ağ türü dayanışma ilişkilerinde, sadece kentte tutunmanın yollarını bulmakla kalmadı yoksul kesimler, aynı zamanda küçük ölçüde de olsa zenginleşme olanağı elde ettiler. Bu, elbette ki getirileri farklılaşan bir kazanım süreci idi; ve getiriler, esas olarak etnik-kültürel kökene ve ağlara katılım tarihine göre farklılaşıyordu.

İşte kentleşme dinamiklerinin sunduğu bu kolay gecekondular ve iş edinme olanakları sayesinde ki, kente yeni göçenler, Batı tarzı bir anonimleşmenin ve yoksullaşmanın tehdidi ile karşı karşıya kalmadılar hiç. Hatta cemaat içi dayanışmaya dayalı bu ilişkiler sayesinde elde edinilen kazanımlar, siyasetin göz yumması ile resmileşti ve gecekonducular, kente sonraki göç dalgalarıyla gelen kesim üzerinden zenginle-

şebilmek olanağını bile elde ettiler.

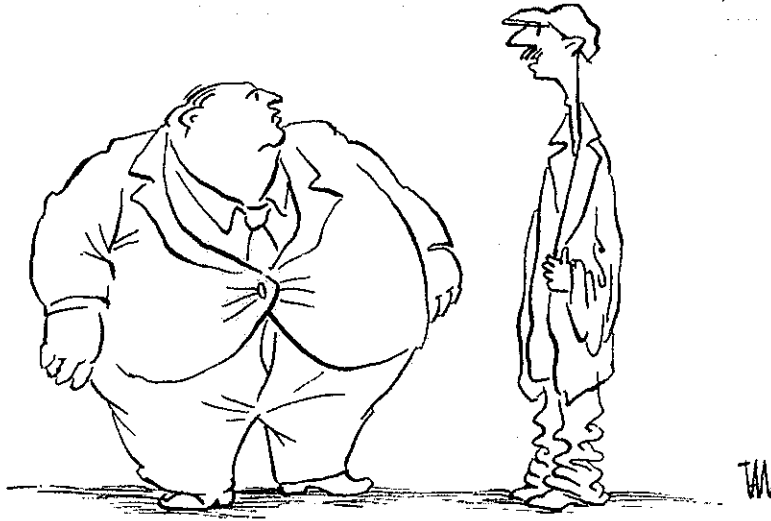
Kente bir önceki göç dalgalarıyla gelen kesimlerin yoksulluklarını kurdukları ağ türü ilişkiler sayesinde kendilerinden bir sonra kente gelen kuşağa devredilebilmelerini olanaklı kılan bu devredilebilir/başedilebilir yoksulluğa "nöbetleşe yoksulluk" adını veriyoruz. İşte bu nöbetleşe yoksulluk olarak adlandırdığımız mekanizmalar sayesinde Türkiye'de yoksulluk hiçbir zaman örneğin Latin Amerika ülkelerinde gözlenen düzeye ulaşmamış, daha kısmi ve daha denetlenebilir bir olgu olarak süregelmiştir. Ve bir ölçüde bu döngüsel sistemin sağladığı olanaklar sayesinde ki Türkiye, çok da kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi ve daha da önemlisi yoksulluğu hedef alan resmi bir politikası olmaksızın, yoksulluk ile başedebilmiştir.

Belirtmek gerek ki bu, ancak hızlı büyüme koşullarında işleyebilecek bir başetme stratejisidir. Enformel sektörün yasalla yasadışı arasındaki sınırı esneterek kurduğu ve 80'li ve 90'lı yılların zorlu koşullarında yoksul kesimlerin var kalmalarını hatta yükselebilmelerini sağlayan düzenlemeler, başka koşullarda pek de işe yaramayabilir. Bu sistemin çalışabilmesi için, kent çevresinde enformel sektörün yağmalayabileceği ve müritlerine sunabileceği geniş bir arsa stoku gerekli. Öte yandan, döngünün tamamlanabilmesi, yoksulluğun yeni gelenlere devredilebilmesi için kente kesintisiz bir akım olması gerek. Oysa biliyoruz ki, İstanbul da dahil büyük kentlere göç yavaşlıyor.

Başka bir deyişle, krizden bağımsız olarak ortaya çıkan bu iki öge bile, kendi başlarına ancak hızlı kentleşme koşullarında sürdürülebilecek bu ilişkiler ağının yıkılmasını sağlayacak güçteydi. Dolayısıyla kriz, yoksulluğa ilişkin sorunların yumuşak bir şekilde çözümlenebilmesini olanaklı kılan koşulların zaten çökmekte olduğu bir dönemde geldi. Öyle görünüyor ki, içinde bulunduğumuz kriz, Türkiye'nin yoksullukla görece kolaylıkla başedebilmesini mümkün kılan üç süreci de (enformel kesim, kentleşme, himayeci siyaset) derinden etkileyecek

ve yepyeni koşullara ve dinamiklere zemin hazırlayacak.

Öncelikle görünen şu ki, kriz enformel kesimi derinden vurdu ve vurmaya da devam edecek. Bu, bir ölçüde formel kesim ile kurulmuş olan fason bağlantıların çökmüş olması ile, bir ölçüde de enfor-

Türkiye'nin yoksulluk tipolojisi ve haritası kökten değişime sahne oluyor. Kriz sonrasında, yeni gruplar ve yeni yöreler yoksulluk içine düşebilecek.

Burada en korumasız gruplar şimdiye dek büyük ölçüde aile ve cemaat ilişkileri sayesinde korunabilmiş kesimler olacak.

mel sektörü besleyen kamu kaynaklarının yeniden dağıtılmasını zorunlu kılan ve kurulması kaçınılmaz görünen yeni iktisadi rasyonalite ile ilintili. Ama şurası kesin ki, eninde sonunda kurulmak zorunda olan bu yeni rasyonalite, enformel sektörün aleyhine çalışacak ve geniş toplum kesimlerinin kentte tutunmalarını mümkün kılan dinamizmini törpüleyecek.

İşte bundan dolayı, enformel kesim bu krizden çıkabilmek için daha da "enformelleşmek" zorunda. Bu da, daha az kişiye, daha düşük ücretle ve daha kötü koşullarla iş sunması demek. Özetle enformel kesim, şimdiye dek olduğu gibi yoksulluğu önleyici değil, yoksulluğu daha da derinleştirici bir rol oynamak

durumunda. Sonuçta enformel kesimden beslenen cemaat-aile temelli dayanışma ağları da eski gücünü yitirecek. Bu da, daha kalıcı ve daha dışlayıcı bir yoksulluğun ortaya çıkması anlamına geliyor.

Yeni olgu: Kuralsız yoksulluk

Kısaca üzerinde durmamız gereken bir başka noktada krizin bir de toplumun formel kesimleri üzerindeki etkileri var. Toplumun şimdiye dek hep formel kesiminde kalmış, başka bir deyimle oyunu hep kurallarıyla oynamış bazı kesimleri de yoksullukla tanışabilecek bundan böyle. Burada elbette ki, orta sınıfın korunaksız kesimlerini, kendilerine yeni hareket alanları açma kabiliyetleri olmayan emeklileri, tek başına yaşayan kadınları vb. kastediyoruz.

Unutmamak gerekir ki, Türkiye’de nüfusun hala üçte biri aşkın bir kesimi tarımda çalışıyor. Yerleşmekte olan yeni rasyonalite, tarımda da büyük çaplı bir değişimi zorunlu kılıyor. Bu da tarımdan büyük kitlelerin kopması demek. Ancak vurgulamak gerekir ki tarımdan bu olası kopuş, öncekinden çok daha zorlu koşullarda gerçekleşmek durumunda kalacak. Artık kent eskisi gibi yeni gelenlere güvenli bir ortam sunmadığı gibi, yeni gelenler de eskiler gibi kentle aşamalı tanışmak, kendilerine uygun ortamları hazırlamak olanağından yoksun olacaklar.

Sonuçta Türkiye’nin yoksulluk tipolojisi ve haritası kökten bir değişime sahne oluyor. Yeni gruplar ve yeni yöreler yoksulluk içine düşebilecek kriz sonrasında. Burada en korunaksız gruplar şimdiye dek büyük ölçüde aile ve cemaat ilişkileri sayesinde korunabilmiş olan kesimler: aile içinde özürü ya da kronik hastası olanlar, tek başına çocuk büyütme zorunda kalan kadınlar, emekliler vb. Şimdiye dek ailenin ve enformelden beslenen cemaat ilişkilerinin görünmez kıldığı, gözlerden sakladığı birçok yoksulluk türü görünür hale gelecek; daha önceden bilmediğimiz yoksulluk türleri çıkacak ortaya.

İşte yoksulluğun kısaca özetlediğimiz bu yeni koşullarına kuralsız yoksulluk adını vereceğiz. Çünkü bu eskisine kıyasla daha yaygın, daha kalıcı ve başatması çok daha zor bir yoksulluk türü. Ve sahiden de kuralsız; çünkü oyun eskisinden çok daha zorlu ve nerede, neyin olacağını önceden bilebilmek olanak dışı.

Şurası çok açık ki, yoksulluğun şimdiye dek yumuşaltılmasını ve başkalarına devredilebilmesini sağlayan bu üç öge (enformel kesim, kentleşme, siyaset) yeniden

yapılanma içinde. Değişim geçiren sadece yukarıda özetlediğimiz enformel kesim değil. Örneğin kentleşme süreci ile ilintili daha önce çok da ifade edilmemiş ya da yaygın kabul görmemiş değerlendirmeler, bu sıralarda çok daha geniş kabul görebiliyor. Tüm bu süreçler sonucunda ortaya çıkan kentsel çevrenin ne denli sağlıklı olduğu artık daha net görülüyor. Örneğin orman arazilerinin yerleşime açılmasını öngören bir tasarımı, eskiden düşünölemeyecek bir toplumsal muhalefet ile karşılaşabiliyor. Öte yandan yerel siyasetçiler de, yeni göçmenlerin korkuları üzerine politika yapmanın nasıl bir iki uçlu keskin bıçak olduğunu ister istemez anlıyor. Sonuçta kimi yerel yönetimler, gecekondulaşmaya verdikleri o söylenmemiş, açığa vurulmamış desteği geri çekiyorlar. Ve artık, Türkiye’de yoksulluğun yumuşak bir süreç olarak yaşanmasını olanaklı kılan koşulların tümü ortadan kalkıyor.

Sonuçta tahminimiz, yeni yeni tanışmakta olduğumuz bu kuralsız yoksullaşmanın Türkiye toplumunu giderek gelişmiş ülke kentlerinde örneğini gördüğümüz türde bir yoksulluk ile tanıştıracığı yolunda. Kaygımız, Türkiye’nin bu sorunlarla başedebilecek yapılara ve deneyimlere sahip olmaması. Dediğimiz gibi yoksulluk sorununun çözümünü şimdiye dek toplumun kendisine bırakan Türkiye, bu soruna artık devlet katında çözüm aramak ve yeni politikalar geliştirmek zorunda.

Sözünü ettiğimiz enformel kesim, kentleşme ve siyaset üçlüsü arasında en yavaş değişeni ve dönüşüme en kapalı olanı da ne yazık ki siyaset. Bundan sonra neler olacağını da büyük ölçüde siyaset alanında neler olacağı belirleyecek.

Doç. Dr. Oğuz Işık

Doç. Dr. M. Melih Pınarcıoğlu

ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyeleri

Dipnotlar:

- 1- Son 50 yıllık dönemde enformel sektör, toplumsal dengesizlikleri bir ölçüde onaran, kültürel ve gelire dayalı kutuplaşmayı yumuşatan bir alan olmuştur. Ancak tüm bunlardan enformel sektöre sadece “olumlu” bir rol atfettiğimiz anlamı çıkarılmamalıdır. Az sonra da üzerinde duracağımız gibi enformel sektör de kendi içinde çok büyük eşitsizlikler yaratmış ve her tür suistimalin yeşermesine uygun “bulanık” alanların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu konuda yazılmış kısa bir yazımız için bkz. Pınarcıoğlu, M. M. Ve Işık, O. (2003) “Sultanbeyli: Enformelin kurucu yıkıcı gücü”, *cogito*, Sayı:35.
- 2- Tüm bu konuları ayrıntısıyla işlediğimiz bir çalışma için bkz. Işık, O. Ve Pınarcıoğlu, M. M. Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, 2001.

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE

Fak-Fuk Fon ve Yeşil Kart

uygulaması

Songül Sallan Gül

Tüm dünyada yeni liberal ekonomik politikalarla beraber devletin sosyal rolünü azaltmaya yönelik girişimler, Rawlsçı anlamda devletin dezavantajlı yoksul vatandaşlarını koruma yönünün budanmasına neden olurken, Durkheimci organik dayanışma modelinin rasyonelliğinin ortadan kalkmasına yol açmakta, yoksulları kendi kaderlerine ya da varlıklı vatandaşlar-hayırseverlerle gönüllü yardım kuruluşlarının vicdanına terk etmektedir. Oysa yoksullukla mücadele, politik bir süreçtir ve başarı büyük ölçüde devletin etkin rolüne bağlıdır.

Dünya Bankası ve benzeri çokuluslu yardım/finans kuruluşlarının gelir dağılımı kriterlerinde çoğu kez orta gelirli ülkeler grubunda yer alan ülkemizde yoksulluk açığı tehlikesinin bulunmadığı öne sürülmekteyse de, ekonomik ve sosyal göstergelerimiz bunun tersi yönündedir. Son on yıldır ülkemizde sıklıkla yaşanan ekonomik krizler, depremler ve doğal felaketlerle beraber artan ekonomik eşitsizlikler ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler sonucu yoksulluğun, hem kırsal hem de kentsel düzeyde giderek arttığı gözlenmektedir.

1980'lerin sonlarından itibaren ülkemizdeki yoksul-

luk düzeyine ilişkin çalışmalar ve veriler sınırlı da olsa mevcuttur. İlk çalışmalardan olan Dumanlı'nın çalışmasında (1996), 1987 yılında yoksul hane oranı yüzde 15.1 ve yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı da yüzde 40 olarak ifade edilmiştir. 1994 yılında bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek ve minimum ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelir düzeyine sahip olmama durumu anlamına gelen mutlak yoksulluk oranı da yüzde 8 (DİE-İPA, 2000), ve hane halkı bazında yüzde 43'e ve bireylerde de yüzde 47'ye kadar yükselebilmektedir (Erdoğan, 2000: 26). 2000 yılında ise, Dünya Bankası raporlarında yoksulluk sınırı hesaplamalarında mutlak yoksulluk hesaplamalarında ölçüt alınan günlük 1 dolar sınırı çerçevesinde kentlerde oran, yüzde 10'a ulaşmaktadır (DPT, 2001a:101). Benzer biçimde, eşitsizlik olarak yoksulluğun göstergelerinden olan gelir dağılımındaki eşitsizliğin oranları bölgesel ve ilsel bazda yoksulluğun düzeyini gözler önüne sermektedir. Ülkemizde gelir dağılımında en zengin yüzde 20'lik hane halkı grubunun gelir payı 1987'de yüzde 50 iken, 1997 yılında oran yüzde 55'e çıkmış, en fakir yüzde 20'lik grubun gelir payı ise

yüzde 5,24'ten yüzde 4,86'ya düşmüştür. Gerek 1987'de gerekse 1997 yılında yüzde 20'lik gelir dilimlerinde en yoksul bölgelerin başında Güneydoğu ve Doğu Anadolu (yüzde 49.5) gelmektedir (Erdoğan, 2000: 36-37; Pamuk, 2000: 88, 106; TÜSİAD, 2000: 108-109). En zengin ve en yoksul yüzde 20'lik hanehalkı grubunun elde ettikleri gelirlerin birbirine oranı 9.6 kattan 11.2 kata çıkmıştır (DPT, 2001a:100). Benzer biçimde 1998 yılında il bazında kişi başına düşen milli gelir 3.176 dolar iken, en yüksek kişi başına düşen gelir 7.501 dolarla Kocaeli, en düşük il 827 dolarla Ağrı olmuştur (DPT, 2001b: 153). 2000 yılında Türkiye genelinde, en zengin ille en yoksul arasındaki gelir farkı da 236 kata çıkmıştır. (Milliyet Ekonomi Servisi, 5 Ekim 2000; Hürriyet, 5 Ekim 2000).

Yukarıdaki rakamlarda da görüldüğü gibi bölgesel, ilsel, hane ve bireysel gelir farklılıkları bugün ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik kriz, enflasyon ve yoğun işsizlik oranlarıyla beraber düşünüldüğünde, yoksulluk sorununun ülkenin en temel sorunu haline geldiği kolayca anlaşılabilir niteliktedir. Yoksullar, yoksul mekanlarında geliştirdikleri yeni ve/veya geleneksel dayanışma ve güç ilişkileri ağlarıyla birlikte, devletten aldıkları geçici yardımlarla yaşamlarını sürdürmeye ve yoksullukla mücadelede etkin rol oynamaya çalışmaktadırlar (Gül ve Sallan Gül, 2003; Erder, 1993, 1995). Sonuç olarak, ülkemizde yoksulluk, yapısal bir sorun haline gelmiştir ve yoksullukla mücadelede kamusal otoritelerin rolü de artmaktadır. Son yirmi yıldır izlenen yeni sağ refah siyasetlerinde vurgulanan bireysel sorumluluk, gönüllülük, devlet ilkesi ve serbest piyasa mekanizması içinde, yoksulluk sorununun tek başına çözümlenmesini beklemek hayalciliktir. Yoksullukla mücadele bireysel olmanın ötesinde, politik bir süreçtir ve toplumsal sorumluluk almayı gerektirir. Dolayısıyla sosyal devlet olmanın bir gereği olarak devletin sosyal ve ekonomik politikaları bu süreçte etkin rol oynamalıdır.

En yoksullar:

Çocuklar, dar gelirli yaşlılar ve boşanmış kadınlar

Yoksulluk ve yoksulluk risk grupları üzerine yapılan çalışmalarda yoksulların çoğunlukla çocuklar, dar gelirli yaşlılarla dul ve boşanmış kadınlarda yoğun bir biçimde yaşandığı gerçeği göz önüne alındığında, ülkemizdeki kurumsal yapılar ve programların önemi giderek

artmaktadır. 2000 yılında SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) tarafından aynı ve nakdi yardım yapılanların sayısının 16 bin 178 kişi olduğu belirtilmektedir (DPT, 2001a: 168). Türkiye'de yaşayan 28 milyon çocuğun 10 milyonunun yoksul olduğu, 3 milyonunun da mutlak yoksulluk düzeyinde, yani açlık sınırı altında yaşadığı düşünüldüğünde, SHÇEK'in çabalarının ve yardım ettiği yoksul çocuk sayısının ne kadar düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu da, yoksullukla mücadele etmek amacıyla kurulmuş olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'na, yoksul ailelere ve çocuklara yardım etmede ne kadar önemli görevler düştüğünü daha iyi gösteril.

Ülkemizde yoksullukla mücadelede devletçe bakılma ilkesinin bir gereği olarak 1935 yılında kurulan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, şimdiki adıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nu, bu çalışmanın dışında tuttuğumuzda, devletin iki önemli programının/kurumunun etkin olduğu görülmektedir. İlki, 2022 sayılı yasayla yoksul ve kimsesiz yaşlılara ve sakatlara yönelik gelir temini programı çerçevesinde yürütülen çalışmadır. Diğeri de, 1986 yılında kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, kısa adıyla FAK-FUK-FON'dur.

a. Yoksul Yaşlı, Malul ve Sakatlık Aylığı Programı: 1976'da 2022 sayılı yasa ile kimsesiz yoksul yaşlılara yardım yapılması öngörülmüştür. 65 yaşını doldurmuş yoksul vatandaşlarla özürü olup, sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden bir gelir veya aylık hakkından yararlanmayan; nafaka bağlanmamış veya bağlanması mümkün olmayan; mahkeme kararıyla veya doğrudan doğruya kanunla bağlanmış herhangi bir devamlı gelire sahip bulunmayan yaşlılara gelir temin etmek amacıyla başlayan bu uygulama, zamanla Türkiye'de yoksulluğun belgesi haline dönüşmüştür.

1977 yılında 2022 kapsamında gelir yardımları asgari ücretin yaklaşık yarısı düzeyinde iken, daha sonraki yıllarda bu oran sürekli düşürülmüştür. 1981 yılı sonuna kadar 788.976 kişiye aylık bağlanırken (BYDK, ESR, 1981-2000, 1981), 1986 yılı sonunda yararlananların sayısı 659.865'e düşmüştür. Yaşlılara verilen aylıkların oranı ise, 1987 yılı sonunda asgari ücretin yüzde 8'ine düşmüş ve kanun amacının dışına itilerek neredeyse işlevsizleştirilmiştir. Ayrıca, 1981-1989 yılları arasında çok sınırlı sayıda başvuru kabul edilmesi ve yararlanan-

ların ölümleri sonucu programdan yararlanan sayısı 1989 yılı sonunda 609.643'e inmiştir (BYDKR-ESR, 1981-2000, 1989: 39-40).

1990-1994 yılları arasında sayı 842 binlere ve 1995-1998 yılları arasında da 920 bine çıkmıştır (TC. Emekli Sandığı Yaşlılar Sosyal Güvenlik Dairesi 1999 verileri). 2000 yılında da sayı 1 milyon 87 bin kişiye yükselmiştir (DPT, 2001b: 168). Ancak, yoksullukları nedeniyle maaş alan kimsesiz, yaşlı, muhtaç, sakat ve özürlü olanların aldıkları ücret üç ayda net 48 milyon TL olup, asgari ücretin üçte birine denk düşmektedir.

b. Fak-Fuk-Fon: 1986 yılında, 3296 sayılı kanunla yoksul vatandaşlara yardım etmek, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirmek üzere, Başbakanlığa bağlı olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuştur. 2003 yılında sayıları 951'e ulaşan ilçe vakıfları aracılığıyla yardımlar verilmektedir. Ancak, fon kaynaklarının yoksullukla mücadelede çok da başarılı bir biçimde kullanıldığı söylenemez. SYDTF'nun gelirleri yoksullukla mücadeleden çok, siyasal iktidarlar tarafından iç borç ödemeleri ve bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılmıştır (Sallan Gül, 2002). Hatta 1991 yılında yapılan düzenlemelerle siyasal otoriteye daha da rahat harcama yapabilmesi için fon kurulu oluşturulmuş ve bir de genel sekreterlik makamı yaratılarak, genel sekretere fon gelirlerinin kullanımında ayrıcalıklar sağlanmıştır. Fonun siyasallaştırma

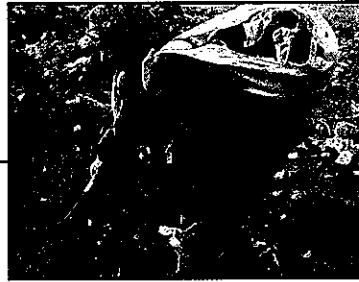
çabalarına karşın, fon gelirlerinin bir kısmı da, yıllara göre farklılaşmakla birlikte en çok yüzde 42 ve en az da yüzde 10'u arasında değişen oranlarda gerçek amacı olan yoksullukla mücadele için kullanılabilmektedir (Sallan Gül, 2002: 118). Bu çalışmada SYDTF'nun yardımlarından en önemlilerinden biri olan sağlık yardımları üzerinde detaylı olarak durulmaktadır.

Yardım taleplerinde, sağlığın artan rolü ve Yeşil Kart

SYDTF'undan değişik kalemlerde yoksullara aynı ve nakdi yardımlar (periyodik yardımlar, sağlık yardımları, eğitim, gıda-yiyecek, aşevleri, yakacak, yatırımlar ve projeler gibi) yapılmaktadır (Sallan Gül, 2002: 116). SYDTF'unun kurulduğu yıl olan 1986 yılında 318.876 ve 1987 yılı Haziran ayına kadar da 660.000 yoksula

yardım yapılmıştır. Bu oran 1990 yılında 1.5 milyona, 1992'de de 2 milyona yaklaşmıştır (BYDKR, SYDTF, 1981-2000, 1986-1992 Raporları). Fak-Fuk-Fon tarafından 1997 yılında 2.3 milyon, 1998'de 2.8 milyon, 1999'da 4.6 milyon ve 2000 yılında da 5.9 milyon kişiye yoksulluk yardımları yapılmıştır. 1997-2000 yılları arasında da toplam 16 milyon yoksul, fondan yararlanmıştır (SYDTF, 2001).

Yoksulluk yardımlarında gıda yardımları bütün yıllarda ilk sırayı alırken, ikinci talep alanı, yoksulların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli sağlık hizmetlerinin karşılanması olmaktadır. Bu konudaki en önemli adım 1991 yılında "Yeşil Kart" olmuştur. Özünde Türkiye'de sağlık sigorta sistemi, çalışanlara yönelik olarak geliştirildiğinden dolayı, çalışmayan ya da çalışmayacak konumda olup, bir sosyal güvenesi olmayan vatandaşların sağlıklı bir yaşam ihtiyaçlarını ya kendi olanaklarıyla ya yakınlarının yardımlarıyla ya da geleneksel yardımlaşma ilişkileri ve dayanışma

Yoksullukla mücadelede temel amaç, sadece kişilerin mutlak yoksulluğunu gidermek olmalıdır. Yoksullukla mücadelenin temel aktörleri olarak yoksulun, yoksulluğuna yol açan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hak mahrumiyetlerinin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla, uzun vadeli toplumsal hedef ve programlara ağırlık verilmelidir.

ağları çerçevesinde karşıladığı varsayılmıştır. Sağlık yardımları fon kapsamına 1 Eylül 1991 tarihinde dahil edilmiş, 3816 sayılı yasayla hastane ücretlerini ödeme gücü olmayan yoksulların tüm tetkik ve tedavileri, Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde veya bu hastanelerin sevk etmesi durumunda üniversite hastanelerinde ücretsiz olarak yapılması kararlaştırılmıştır (BYDKR, SYDTF,

1981-2000, 1991:18). Hatta bazı yoksul hastaların yol ücret talepleri de fondan karşılanmıştır.

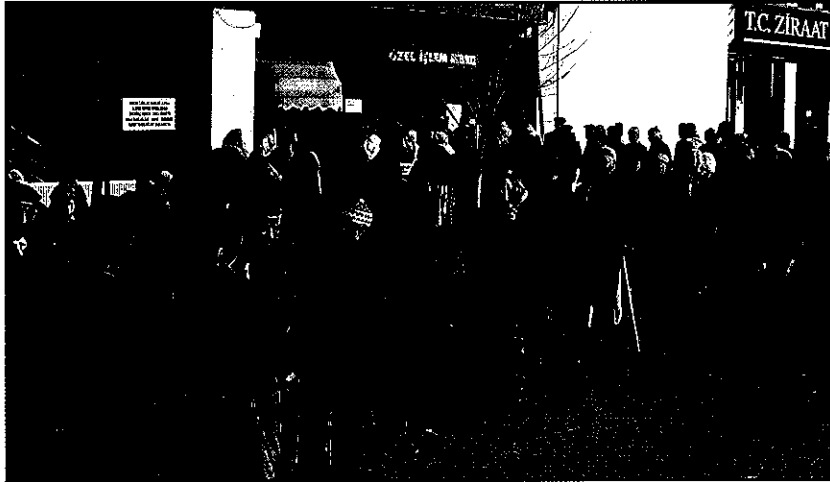
1980'lerde nüfusumuzun yaklaşık yüzde 13-18'inin hiçbir sosyal güvencesi olmadığı düşünüldüğünde, yardım talepleri içinde sağlık yardımlarının ilk sıralarda yer alması doğal bir sonuçtur. Sosyal güvencesiz yoksulların sağlık hizmetlerini karşılamaları amacıyla verilen Yeşil Kart sahibi kişi sayısı 1999 yılında 8.7 milyona ulaşmıştır (DPT, 2001b: 111). 2000 yılında bu sayı 9.5 milyona ulaşmıştır (DPT, 2001b: 168). SYDTF 2001 Ocak ayı raporuna göre 2001 yılının ilk üç ayında sayı 10 milyona çıkmıştır. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre 2003 yılının ilk beş ayı itibarıyla ülkemizde 13.266.505 kişi Yeşil Kart sahibidir.

Yeşil Kart uygulamasından yararlanmada temel alınan ölçütler; hanenin geliri ve mülkiyet düzeyiyle beraber, kişinin hiçbir sosyal güvencesinin olmamasıdır. Gelir düzeyinin belirlenmesinde, 1475 sayılı İş Kanunu'na göre sanayide çalışan 16 yaşından büyük işçiler için belirlenen yürürlükteki asgari ücretin, eşi gelir getirici bir işte çalışmayan, evli ve bir çocuklu bir mükellefin ödemesi gereken en düşük gelir vergisi ve sosyal sigorta primi düşüldükten sonra geriye kalan miktarının 1/3'ünden (Bakanlar Kurulu'nca artırılması halinde belirtilen orandan) az olması ve Türkiye'de ikamet eden vatandaşların yararlanması öngörülmüştür (13 Ağustos 1992 tarihli ve 21314 Sayılı Resmi Gazete, 1992: 13). SYDTF'dan yoksulların talep ettikleri sağlık yardımları, ülkemizde Yeşil Kart sahiplerinin ayakta tedavi (muayene-hastane) masrafları ile ilaçlarını kapsamaktadır. Ayrıca, Yeşil Kart; şeker, kalp, böbrek yetmezliği gibi raporlu hastalarla, lösemi gibi uzun süreli bakım ve tedavi gerektiren kişilerin sağlık masraflarını içermektedir. Son bir kaç on yıldır sosyal güvenlik kurumlarının (SSK ve Bağ-Kur) giderek artan açıkları nedeniyle ilaç ve tedavi

masraflarındaki kısıtlamalar Yeşil Kart'a olan talebi de artırmaktadır. Bir sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olduğu halde, sosyal güvenlik kurumlarının karşılamadığı, protez (kol, bacak, diş gibi) ve işitme cihazı gibi pahalı sağlık ihtiyaçları da vakıflara başvurulduğu takdirde karşılanabilmektedir.

Yeşil Kart uygulamasının ilk yılı olan 1992-1993 tarihleri arasında 2.9 milyon Yeşil Kart başvurusu olmuş ve başvuruların yüzde 74'üne Yeşil Kart verilmiştir. 1994 yılında 1.5 milyon başvuru olmuş ve yüzde 97'si Yeşil Kart almıştır. 1995'de 1.7 milyon başvuru olup, bunların yüzde 79'unun başvurusu kabul edilmiştir. Yeşil Kart'a olan talebin yoğun olmasında; gelir ölçütünün özellikle kırsal alanlarda saptanmasının güçlüğü ve yetersizliği (sadece Ziraat Bankası nakit hesabının olup ol-

madığının temel alınması), diğer sosyal güvenlik kurumları arasındaki eşgüdümsüzlük ve uygulamanın yoksul olmayanlar tarafından kötüye kullanılması gibi nedenlerden dolayı Yeşil Kart başvurularının soruşturma süreci daha sıkı tutulmasına baş-

lanmıştır. 1996 yılında başvuru sayısında yüzde 50'lik bir azalmayla Yeşil Kart başvuru sayısı 970 bine düşmüş ve bunların da yüzde 74'ünün başvurusu kabul edilmiştir. 1997, 1998 ve 1999 yıllarında başvuru sayısı 1.3 milyon civarında olmuş ve başvuranların yüzde 70-80'i Yeşil Kart almıştır. 2000-2001 yıllarında yaşanan yoğun ekonomik kriz, gelir dağılımının ve yoksulların koşullarının daha da kötüleşmesine neden olurken, Yeşil Kart'a başvuran yoksulların sayısının katlanarak artmasına yol açmıştır. İki yılda toplam 3.2 milyon kişi yeni Yeşil Kart sahibi olurken, toplam Yeşil Kartlı sayısı da 11 milyona ulaşmıştır. 28.02.2002 Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre de 2002 yılında Yeşil Kartlı yoksul sayısı 13 milyona ulaşmıştır. 2003'ün ilk beş ayı itibarıyla Yeşil Kart'a başvuranların sayısı

397.532 olmuş ve bunların da yüzde 67'sinin başvurusu kabul edilmiştir.

Ülkemizde sosyal güvenlik kapsamında olan nüfusun oranının yüzde 90 olmasına karşın (SSK, 2000 Raporu), Yeşil Kartlılar'ın oranının yaklaşık yüzde 20'ye varmış olması, sosyal güvenlik sisteminin yetersizliğine işaret etmektedir. Yeşil Kart başvurularının her yıl artması da yoksulluğun sağlık alanında ulaştığı düzeyin belirlenmesi anlamında önemli bir göstergedir. Ayrıca, sosyal güvenlik sisteminin ve kurumsal yapıların yetersizliğinin bir yansımasıdır ve sosyal güvenlik kurumlarının eşgüdüm sorununun önemini ortaya koymaktadır. Sağlığın hem sigorta sistemi içinde tüm çalışanlar hem de ülke genelinde, giderek artan ihtiyaç ve sorun alanı olduğu gerçeğini de bir kez daha gözler önüne sermektedir. Yeşil Kart uygulaması özünde sosyal güvenlik sisteminde kolektif bakışı reddederek, kişi ve bakmakla yükümlü olduğu ailesini değil, sadece bireyi temel almaktadır. Ancak, Yeşil Kart başvuruları bireysel olarak alınsa bile, soruşturma süreci ve uygulanması hane halkı temelinde yürütülmektedir.

Gerçekte Yeşil Kart uygulaması, sosyal güvenlik sisteminde yeni sağ politikalar bağlamında 1980'lerden itibaren dönüştürülerek bireysel sağlık sigortası sisteminde geçiş sürecinde bir ara uygulama gibi düşünülmüşse de, Yeşil Kart'a gösterilen aşırı talep, bir bütün olarak sağlık sisteminin yeniden gözden geçirilmesi gerçeğini tekrar gündeme getirmektedir. Ayrıca, son yıllarda STDTF'undaki tüm yardım takiplerinde olduğu gibi, Yeşil Kart başvuranlarında da sağlık personeli ve ilgili kuruluşlar yerine, güvenlik kuvvetlerine (polis ve jan-

darmaya) başvurulması, yoksulluk kültürü tezleri bağlamında yoksulların toplumda bir suçlu olarak görülme ya da algılanmasına yönelik bir gelişmeyi de beraberinde getireceği endişesini doğrular niteliktedir. Oysa yoksullukla mücadelede yoksullar en önemli aktörler olduğundan dolayı potansiyel suçlu olarak görülmeleri, varlıklı kesimlerin korunması ve esenliklerinin bozulmaması için yoksullara yardım

edildiği gibi bir izlenimin oluşmasına yol açmaktadır. Böyle bir bakış açısı ise, yoksullukla mücadele programlarının başarısızlığının baştan kabulüdür.

Yoksulluğun çoğunlukla çocuklar, dar gelirli yaşlılarla dul ve boşanmış kadınlarda yoğun bir biçimde yaşandığı gerçeği göz önüne alındığında, ülkemizdeki kurumsal yapılar ve programların önemi giderek artmaktadır. 2000 yılında SHÇEK tarafından aynı ve nakdi yardım yapılanların sayısının 16 bin 178 kişi olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de yaşayan 28 milyon çocuğun 10 milyonunun yoksul olduğu, 3 milyonunun da mutlak yoksulluk düzeyinde, yani açlık sınırı altında yaşadığı düşünüldüğünde, SHÇEK'in çabalarının ve yardım ettiği yoksul çocuk sayısının ne kadar düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Sonuç

Yoksullukla mücadele teknik ve ekonomik olduğu kadar, sosyal ve politik bir süreçtir. Bu süreçte kurumsal mekanizmalar; gelir dağılımında daha hakkaniyetli bir denge gerçekleştirecek, eşitsiz bölgesel gelişmeyi ve iç göçleri engelleyecek/hafifletecek, sosyal adaleti sağlayabilecek, kişilerin ve yoksulların temel haklarını koruyarak herkese insanca bir yaşam seviyesini temin edebilecek bir biçimde yapılandırılmalıdır. Ekonomik küreselleşmenin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iş ve gelirde güvensizliğin, işsizlik ve yoksulluk risklerini daha da artırdığı gerçeği göz önüne alınırsa, dünya ile bütünleşme ve yarı çevre olmayı arzulayan Türkiye'nin bu süreçte etkin olması için devletin; sendikası, ucuz işgücü yaratma ve bu süreci teşvik etme ve merkez ülkeleri besleme yerine, işgücünü kalifiye ve örgütlü hale

getirme ve sosyal güvenceli çalışma koşullarını destekleyici koşulları yaratmada öncü olması gerekmektedir. Sosyal konut gereksinimini karşılama, konutun niteliğini ve yaşam kalitesini artırma, özellikle gecekondü bölgeleri-

nin ıslahı, kamusal ve kentsel hizmetleri ve altyapıyı geliştirme gibi uzun dönemli ve genel politikalar, yoksullukla mücadelede önemlidir. Ancak bunların yanında, yoksul geçekond mahallelerinin ve yoksulların ısınma, sağlıklı beslenme, sağlıklı barınma gibi acil gereksinimleri ile onlara küçük işletmecilik yapma fırsatı verecek acil iş yaratma ya da meslek edindirme politikalarını bütünleştiren yaklaşımların uygulanması da gereklidir.

Yoksullukla mücadelede SYDTF, kuruluş amacı doğrultusunda daha etkin hale getirilmelidir. Yoksulluğu ölçecek esaslar (ekonomik ve sosyal göstergeler ışığında) nesnel olarak belirlenmeli, fon yardımları, amacına uygun ve daha etkin bir biçimde kullanılmalıdır. Yoksullukla mücadelede temel amaç, sadece kişilerin mutlak yoksulluğunu gidermeyi hedefleyen geçici ve yetersiz yardımlar olmamalıdır. Yoksullukla mücadelenin temel aktörü olarak yoksulun yoksulluğuna yol açan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hak mahrumiyetlerinin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla, uzun vadeli toplumsal hedef ve programlara ağırlık verilmelidir. Bu doğrultuda;

a. Fon vakıflarında toplanan bilgiler ve veriler bir veri bankası oluşturularak bir araya getirilmeli, bilimsel olarak değerlendirip, kamuoyuna ve araştırmacıların incelemesine sunulmalıdır.

b. Sosyal yardım ve hizmetlerin yoksullara daha etkin bir biçimde ulaştırılabilmesinin sağlanabilmesi için diğer kamu kuruluşlarının (yerel ve yerinden yönetimlerle üniversiteler) yanı sıra gönüllü-sivil toplum kuruluşlarla da işbirliği sağlanmalıdır.

c. Fon vakıfları arasında eşgüdümün sağlanması gereklidir. Özerk görünümlü bu parçalı yapının koordinasyonu, kaynak transferindeki ölçütlerin somutlaştırılmasıyla olanaklıdır. Yardımlardan yararlanma koşulları objektif ve ölçülebilir esaslar temelinde belirlenmeli ve ülkenin gerçeklerine uygun hale getirilmelidir.

d. Yoksulluk yardımlarında hane halkı sayısı ve ihtiyaçları da göz önüne alınmalıdır.

e. Sağlık sisteminde eşgüdümüne gidilmeli, sosyal güvenlik numarası uygulaması teşvik edilerek, yoksul vatandaşlar da sistem içine dahil edilmelidir. Yeşil Kart uygulamasında polisiye tedbirler yerine sisteme katılımlarda kötüye kullanımları önleyecek, bürokrasinin keyfi kriterleri yerine, nesnel esasları uygulayacak uzmanlar süreçte etkin hale getirilmelidir.

f. Yoksulların eğitim ve istihdam olanaklarını artıracak ve küçük girişimci olmalarını sağlayacak projelere öncelik verilmelidir. Bu süreçte yoksulların gıda, yakacak, giyecek ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarıyla beraber, eğitim, ulaşım ve kreş gibi ihtiyaçları da göz önüne alınarak gerekli destek programları hazırlanmalıdır.

Bu öneriler ışığında yoksullukla mücadelede, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun ve Yeşil Kart uygulamasının yapı ve hedefleriyle, kamu, özel ve sivil sektörün rolünün yeniden gözden geçirilmesi zorunlu görülmektedir. Bu çerçevede, yeni hükümetin yoksullukla mücadelede mikro-girişimcilik yönündeki politika önerileri varolan sistemin yerini alan bir uygulama olarak değil, onu geliştiren bir uygulama olarak düşünülmüşse daha başarılı olabilecektir.

Doç. Dr. Songül Sallan Gül

Süleyman Demirel Üniversitesi,

Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynakça

- 1- BYDK-ESR. (2001). 1981-2000 Yılları Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu Emekli Sandığı Raporları, Ankara.
- 2- DİE-İPA (2000). İşgücü Piyasası Analizleri, Ankara: DİE.
- 2- DPT. (2001a), 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, 2001 Yılı Programı, Ankara.
- 4- DPT. (2001b). Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT.
- 5- Erder, S. (1995). "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları", Toplum ve Bilim, Sayı 66: 106-118.
- 6- _____. (1993). "İstanbul'un Yeni Sakinleri: Nerelisin Hemşehrim?", Görüş Dergisi, no. 12: 74-80.
- 7- Erdoğan, G. (2000). "Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", İşgücü Piyasası Analizleri 1999 (I), Ankara: DİE.
- 8- Gül, H. ve S. Sallan Gül. (2003). "Spatial and Social Dimensions of Poverty: The Case of Ankara", Livable Environments and Architecture, Second International Congress & Summer School, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 1-4 Temmuz 2003 (kongre tebliği).
- 9- Hürriyet. (2000). "143 Bin Süper Zengin Aile 6.5 Milyon Aileye Bedel", Hürriyet, 5 Ekim, <http://www.hurriyet.com.tr/hur/turk/00/10/05/homepg.htm>.
- 10- Milliyet Ekonomi Servisi. 2000. "Adaletsizliğin Başkenti İstanbul", Milliyet, 5 Ekim, <http://www.milliyet.com.tr/2000/10/05/ekonomi/eko03.html>.
- 11- Pamuk, M. (2000). "Kırsal Yerlerde Yoksulluk", İşgücü Piyasası Anketleri 1999 (I), Ankara: DİE.
- 12- Radikal Gazetesi. (2001). Öteki Türkiye, Vergi SGY 2000 Araştırması, 26 Mart 2000:18.
- 13- SYDF. (2001). 2001 Ocak-Mart Raporu, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Ankara.
- 14- TÜSİAD. (2000). Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, TÜSİAD, İstanbul.

GENÇLİK*

Bir yanda özgürlük ve zenginlik
diğer yanda inançsızlık ve ümitsizlik

Erdoğan Yazıcı

Herhangi bir toplumda gençler ve aydınlar toplumun yenileşme kabiliyetini temsil eder. Bir insan ilişkileri sistemi olarak toplum, kurumsallaşmış insan ilişkileri ile kendi varlığını devam ettirirken, yeni insan

ilişkileri ile kendisini yeniler. Gençler ve aydınlar toplumda sözkonusu yeni insan ilişkilerinin enerjisini taşıyan özneler durumundadır.

Toplumsal sistem, kendini koruyacak ve varlığını sürdürecektir mekanizmalara sahiptir. Bu mekanizmalar, ağırlıklı olarak tarihsel sürecin ürünü olarak devredilegelmiş ancak her an değişim, denge değişikliği/istikrarsızlık riski ile karşı karşıya kalan toplumsal kurumlardır. Toplumun yeni kuşakları, toplumsallaştırma süreçleriyle, sözkonusu toplumsal sistem için bir risk ve istikrarsızlık faktörü olmaktan çıkarılıp, toplumsal sistemin onaylanmış üyeleri haline gelirler. Bu anlamda gençlik çağı, bir bakıma toplumun onaylanmış üyeliğine sorunlu bir geçiş çağı olarak da ifade edilebilir.

Gençler, içine doğdukları, çok uzun yüzyılların tarihsel mirası olan toplumun kurumsal kimliğine ve insan ilişki-

lerine kendi doğdukları zaman diliminden yola çıkarak itirazlar yöneltirler. Sözkonusu itirazlar disiplinsiz bir gençlik enerjisi ile birleştiğinde toplumsal sistem için bir kaygı kaynağı haline gelir.

Toplum, sözkonusu kaygıyı gidermek için genç enerjiyi kontrole almaya çalışır ve onu kontrollü bir süreçte tutmaya gayret eder. Bu duruma karşılık genç enerji, toplumsal sisteme karşı değişim ve yenileşme talepleri ile ortaya çıkar. Sözkonusu ikili yapı, çoğu zaman genç enerjinin toplumsal sistemde sınırlı bir değişiklik yaratabilmesi ile, buna karşılık toplumsal sistemin genç enerjinin havasını alma ve onu sıradan bir üyesi yapma başarısı ile son bulur. İfade edilen ikili yapı, yeni kuşaklar üzerinden sürüp gidecektir.

Yukarıdaki perspektif üzerinden düşünüldüğünde, bir toplum için yeni kuşakların taşıyıp getirdiği gençlik enerjisinin tahrip edici boyutlarını denetimde tutarak, gençlik enerjisini toplumsal gelişmenin ve değişimin motor gücü haline getirilebilmesi başlıbaşına bir başarı sayılabilir. Sözkonusu başarıyı gösteren toplumlar, istik-

* Bu makale, Gazi Üniversitesi tarafından, Dr. Erdoğan Yazıcı'nın yürütücülüğünde 58 üniversitede, 37.680 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiş olan "Türk Üniversite Gençliği Araştırması"nın (2003) verilerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

rar içerisinde değişimin ve gelişimin de zeminini kazanmış olurlar.

Türkiye gibi, sanayileşme ve kentleşme süreçleri ile binyılların mirası olan geleneksel bir toplumsal sistemden, modern bir toplumsal sisteme geçiş sorunları yaşayan ülkelerde, gençlik sorunlarının daha da özel boyutlar kazanarak yaşandığını tespit edebilmek hiç de güç olmayacaktır. Türk toplumu gibi toplumlarda gençlik çağı, genellikle, giriş bölümünde bahsedilen nispeten mütevazı sınırlarını aşarak bir topyekün çağ değiştirme sürecinin içerisinde çok daha sorunlu bir yapı olarak ortaya çıkar.

Bugün Türk toplumu, sahip olduğu genç nüfusu ile ilerleme ve atılım için gerekli enerjiye sahip bir toplum olarak kuşkusuz önemli bir şansa sahiptir. Ancak yukarıda vurgu yapılan geçiş döneminin özel koşulları, yetersiz iktisadi büyüme ve yetersiz eğitim sebebiyle sözkonusu gençlik enerjisinin, Türk toplumunun sürekli gelişimine katkı yapabileceği kadar, bir yeni istikrarsızlık unsuru haline gelebileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu noktada en önemli sorumluluk kuşkusuz siyaset kurumuna düşmektedir.

Gençlerin mutlak anlamda Türkiye'nin geleceğinden ümitli olma düzeyi yalnızca % 15.5'dir. Nitekim yaşamak ve çalışmak için yurtdışına gitmek istemeyen gençlerin oranı yalnızca % 24.5'dir. Geriye dönmek üzere yurtdışına gitmek isteyenlerin oranı ise % 17.9'dur. Sözkonusu oranlar göstermektedir ki, gençler, Türkiye'yi gittikçe daha yaşanamaz bir ülke olarak görmektedirler.

Yeni kuşak için siyasal kültür giderek kristalleşiyor

Herhangi bir toplumda, yeni kuşakların toplumsal kurumlar üzerinde yaptığı değiştirici etkinin en ciddi sonuçları, öncelikle siyaset kurumunda ortaya çıkar. Nitekim Türk toplumunun yaşadığı siyasal modernleşmenin itici güçlerinden birisinin de gençlik olduğu söylenebilir. Türkiye'nin yaşadığı siyasal modernleşme sürecinin oldukça kompleks geçmişinde genç kuşakların şu ya da bu şekilde bir rol aldıkları görülmektedir.

Türkiye'de yaşanan son yirmi yıl, siyasal modernleşme sürecinin kendine özgü bir zaman aralığı olarak, çok önemli siyasal ve toplumsal dönüşümlere şahitlik etmiştir. Sözkonusu süreçte, yeni kuşak Türk gençliğinin temsil ettiği yeni siyasal kültürün giderek kristalize olduğu ve bir olgu haline geldiği görülmektedir. Türk Üniversite Gençliği Araştırması'nın ortaya koyduğu verilerden böyle bir sonu-

cu çıkarabilmek mümkündür.

Sözkonusu araştırmanın ortaya koyduğu politik sonuçlardan demokrasiyi bir olgu olarak kabul eden gençlerin oranının üniversite gençliği içerisinde % 90.7'ye ulaştığı anlaşılmaktadır. Demokrasinin bir politik değer olarak kabul edilemeyeceğine inanan gençlerin oranı ise yalnızca % 5.4'tür. (Bkz. Grafik 1)

Demokrasi ile ilgili olarak yukarıda aktarılan verilerin ortaya çıkardığı sonuç; uzun sayılabilecek bir demokrasi/anti-demokrasi med-ceziri sonucunda, Türkiye'nin öncelikle gençler üzerinden demokrasi kültürünü süratle kurumsallaştırmakta olduğudur. Gençler arasında demokrasi karşıtı fikirlerin gittikçe marjinalleşmiş fikirler haline dönüşmesi, Türk modernleşme sürecinin sorunlara rağmen bir başarısı ya da bir ürünü olarak kabul edilebilir.

Yine, gençler arasında demokrasi kültürünün gelişimine bağlı olarak sivil toplum bilincinin de geliştiği, ortaya çıkan sonuçlardan anlaşılmaktadır. Türk üniversite gençliği, sağlıklı ve güçlü bir demokrasi ile güçlü sivil toplum örgütleri arasında kuvvetli bir bağ olduğunun farkındadır. Veriler, gençlerin sivil toplum örgütlerine karşı ilgili olduklarını,

ancak yeterli katılım kanallarına sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. (Bkz. Grafik 2)

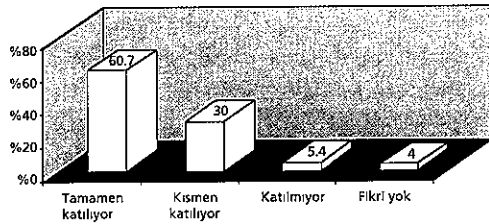
Yirminci yüzyılın başında, ekonomisi tarım ve ticarete dayanan bir köylü toplumundan, yirmibirinci yüzyılın başında yeni kuşaklarında demokrasi kültürünü yerleştirmiş bir kentli topluma geçebilmiş bir Türkiye, önemli bir dönüşüm sürecini, en azından gençlik boyutunda başarı ile tamamlayabilmiştir.

Türk üniversite gençliğinin zihninde rasyonel bir politik algının geliştiği görülmektedir. Bunun sağlıklı bir gelişme olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin son yirmi yılı içerisinde siyasal iktidarların ve bürokratik güç merkezlerinin Türk toplumunda çözülmesi gereken acil sorun algıları ile gençlerin acil çözüm gerektiren sorun algıları arasında bariz bir farkın olduğu görülmektedir.

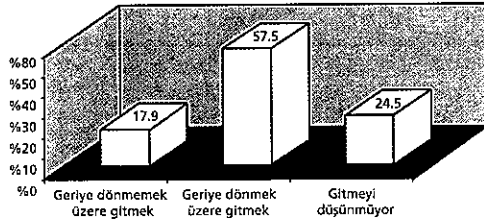
"Öğrencilerin Türkiye'de çözülmesi gereken en öncelikli

sorun hakkındaki görüşleri" başlıklı 3 nolu grafikte sıralanan acil çözülmesi gereken sorun algıları ile, Türkiye'nin son yirmi yılda karşı karşıya kaldığı tartışmalar arasındaki farklar, Türkiye'nin gençler üzerinden bütün sorunlara rağmen nasıl rasyonel ve yapıcı bir siyasal kültür geliştirmekte olduğunun en açık ifadesidir. Eğitim sorunları, hayat pahalılığı, enflasyon, adaletsiz gelir dağılımı, insan hakları ve

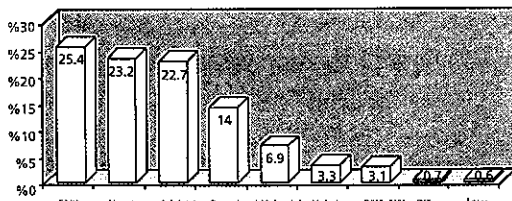
Grafik 1 Öğrencilerin "Demokrasi en iyi yönetim şeklidir" yargısı hakkındaki görüşleri

Grafik 4 Öğrencilerin "Yaşamak üzere yurtdışına göç etmek" konusundaki görüşleri

Grafik 3 Öğrencilerin "Türkiye'de çözülmesi gereken en öncelikli sorun" hakkındaki görüşleri

demokrasi sorunları üzerinde yoğunlaşmakta olan gençler, Türkiye için gerekli olan rasyonel bir siyasal algının da sınırlarını çizmektedirler: Eğitilmiş, özgür, istikrar içerisinde büyüyen ve adil paylaşılan çağdaş bir toplum!

Yukarıda sınırları çizilen perspektifin daha net görülebilmesi bakımından, gençlerin değişik toplumsal çevrelerin, varolan toplumsal ve politik etkinlik düzeyleri ile olması ge-

reken toplumsal ve politik etkinlik düzeyleri arasında yaptıkları değerlendirmeyi içeren grafikteki verilere bakmak yerinde olacaktır. Medya, askerler, iş adamları ve siyasetçilerin olmaları gerekenden daha etkin oldukları, buna karşılık işçi, memur, köylü ve sivil toplum kurumlarının politik ve toplumsal etkinlik düzeylerinin olması gerekenden daha düşük olduğu yönündeki değerlendirmeler ilginçtir. Sözkonusu veriler, gençlerin Türkiye'de demokrasinin formel bakımdan varolduğuna inanmalarının yanı sıra, sivil örgütlenmeler ve politik katılım süreçleri bakımından yeterli düzeyde gelişmediğine inandıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Geleceğe dönük pozitif beklenti giderek azalıyor

Türk Üniversite Gençliği Araştırması'nın ortaya koyduğu önemli politik sonuçlardan birisi de, demokratik ve liberal bir politik kültürün gelişmekte olmasına rağmen, geleceğe dönük pozitif politik beklentilerdeki düşük ümit düzeyidir. Gençlerin mutlak anlamda Türkiye'nin geleceğinden ümitli olma düzeyi yalnızca % 15.5'dir. Nitekim yaşamak ve çalışmak için yurtdışına gitmek istemeyen gençlerin oranı yalnızca % 24.5'dir. Geriye dönmek üzere yurtdışına gitmek isteyenlerin oranı ise % 17.9'dur. Sözkonusu oranlar göstermektedir ki, gençler, Türkiye'yi gittikçe daha yaşanamaz bir ülke olarak görmektedirler. Ancak, verileri değerlendirirken araştırmanın, Türkiye iktisadi tarihinin en büyük krizlerinden birisinin hemen arkasından yapıldığını da dikkate almak gerekmektedir. (Bkz. Grafik 4)

Araştırma sonuçları, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin genç kuşaklar bakımından önemli bir mesafeyi katettiğini, buna karşılık son on yılda yaşanan iktisadi kayıplar ve gerilemenin yeni özgürlük ve zenginleşme taleplerine karşı bir dualizmi ortaya çıkardığını göstermektedir. Gençlerin yurtdışına gitme -bir bakıma kaçma- gayretlerinde sözkonusu dualizmin yarattığı çelişkinin aşılamayacağı inancında etkili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Zenginleşme ve özgürleşme için tek yol AB

Türkiye'nin son on yılda yaşadığı politik çalkantılar ve iktisadi krizlerin gençler üzerinde izdüşümleri belki de en iyi dış politika perspektifinde görülmektedir. Gençlerin genel olarak zenginleşme ve özgürleşme taleplerinin bir tür gerçekleştirilebilir fırsatı olarak Avrupa Birliği'ne yaklaştıkları bilinmektedir. Araştırmanın Türkiye için uygun dış politika perspektifinde gençlerin % 42.3 ile Avrupa Birliği tercihini ortaya koydukları görülmektedir. Ancak 2002 yılın-

da yapılan kamuoyu yoklamalarına göre Avrupa Birliği tercihinde daha sınırlı bir yoğunlaşmanın ortaya çıkması dikkat çekicidir. (Bkz. Grafik 5)

Gençlerin, öncelikli Avrupa Birliği tercihinin yanı sıra bağlantısızlık ve Türk dünyası/Avrasya tercihlerinde de ciddi yoğunlaşma gösterdikleri verilerden anlaşılmaktadır. 1989 sonrası bir Türk dünyası gerçeğinin ortaya çıkmasının yarattığı heyecan -Türk dünyasının henüz Avrupa Birliği boyutunda bir iktisadi ve politik karşılık yaratabilmekten çok uzak olmasına rağmen- Türkiye'nin genç kuşaklarında yeni bir politik eksenin zemini olarak algılanmaya başladığı görülmektedir.

Gençler arasında uluslararası bütünleşmelere karşı bağlantısızlık eğiliminin % 23.4'lük bir düzeyde kabul görmesi de iyi değerlendirilmesi gereken bir sonuçtur. Söz konusu eğilimin, son yirmi yılda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı terör sorunu, dış ve iç tehdit algılamaları, iktisadi krizlerin politik sonuçları ve savunma refleksleri ile irtibatlandırılarak açıklanması mümkündür.

Araştırmanın, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin nasıl tamamlanacağına ilişkin gençlerin görüşlerini ifade eden verileri dikkate değerdir. Gençlerin % 43.7'lik büyük dilimi, Türkiye'nin zorlu bir adaylık sürecinden sonra Avrupa Birliği'ne üye olacağına inanmaktadır. Ancak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye kabul edilmeyeceğine inanan gençlerin oranı da % 37'dir. Yukarıdaki iki veri gençlerin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin nasıl tamamlanacağı konusunda ikili bir zihin haline sahip olduklarını göstermektedir. Nitekim bu konuda tahmin yapamayacağını ifade eden gençlerin oranının % 16.1 gibi oldukça yüksek seyretmesi, bir bakıma sözkonusu ikili zihnin halinin göstergesi gibidir. (Bkz. Grafik 6)

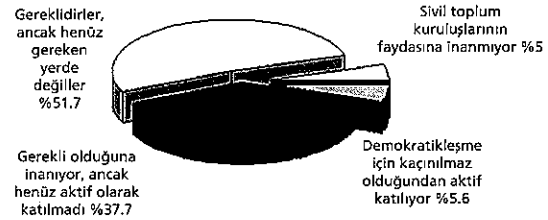
Sonuç: Bir yanda özgürlük ve zenginlik diğer yanda inançsızlık ve ümitsizlik

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki, Türkiye'nin son yirmi yılda yaşadığı büyük dönüşüm ve dünyaya açılım, Türk modernleşmesinin yarattığı zeminde, Türk üniversite gençliği bakımından Batılı değerlere açık, demokrat, liberal ve kendi değerleri ile barışık bir yeni kuşağın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sözkonusu yeni kuşak, iktisadi krizler, politik çarşımlar ve içe kapanmaların hakim olduğu Türkiye konjonktüründen olumsuz etkilenmektedir. Gençlerin yenilik, zenginlik, kendine güven ve özgürlük beklentileri, yukarıda vurgu yapılan son on yılın Türkiye fotoğrafından

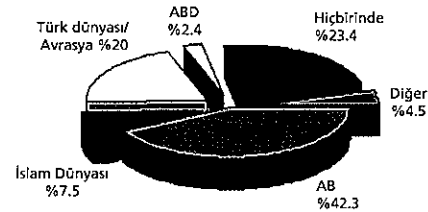
negatif tesirler almakta ve sözkonusu fotoğraf gençlerde, derin bir gelecek kaygısı ve güven sorunu yaratmaktadır.

Türkiye açısından belki de yirmibirinci yüzyılın kilidini, gençlerin içine düştüğü özgürlük ve zenginlik talepleri ile geleceğe dönük inançsızlık ve ümitsizliliğin yarattığı derin çelişkinin pozitif yönde çözülmesi açacaktır. Bugün, Türkiye'yi yönetenlerin belki de acilen fark etmeleri gereken şey,

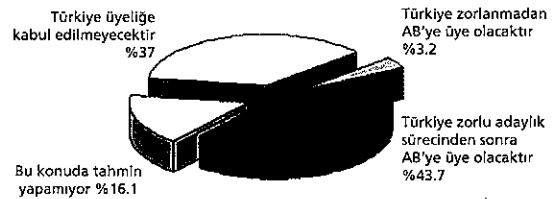
Grafik 2 Öğrencilerin "Türkiye'nin demokratikleşmesinde sivil toplum kuruluşlarının rolü" hakkındaki değerlendirmeleri

Grafik 5 Öğrencilerin "Türkiye'nin geleceğini 21.yüzyılda en çok araması gereken bütünleşme perspektifi" hakkındaki görüşleri

Grafik 6 Öğrencilerin "Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin nasıl tamamlanacağı" konusundaki düşünceleri

yenileşme, zenginleşme ve özgürleşme talepleri ile yeni Türkiye'ye katkı yapacak yeni ve güçlü bir genç toplumsal sermayenin varlığıdır. Nitekim bir toplum için sağlıklı bir gelecek tasarımı da ancak sözkonusu genç toplumsal sermayenin üzerine inşa edilebilir.

Dr. Erdiç Yazıcı
Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi

Kıbrıs sorununu AB çatısı altında çözmek

Şaban H. Çaliş

Geçtiğimiz günlerde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin alması olduğu bir kararla, sınırların ziyaret amacıyla da olsa serbest geçişe açılması başta Kıbrıslı Rumlar olmak üzere herkesi şaşırtmışa benziyor. Gerçekten de kendisinden beklenmedik bir esneklikle harekete geçip bu kararın alınmasını ve derhal uygulanmasını mümkün kılan başta Denktaş olmak üzere Kuzey Kıbrıslı yöneticilerin 16 Nisan sonrası ortaya koydukları değişim ve politikadaki bu yeni yaklaşım herkesi şaşırtıyor. Oysa 16 Nisan'da çanlar Kıbrıs için çalıyordu.

Diplomatik bir karşı hamle olarak sınırların açılması gerçekten de bir yandan Denktaş'ı yeniden gündeme getirirken, öte yandan da Türkiye'nin de AB nezdindeki konumunu güçlendirmişe benziyor. Ancak şu anda yapılacak en büyük yanlışlardan birisi serbest geçiş kararı ile halklar arasında ortaya çıkan bahar havasına bakıp rehavete kapılmak. Çünkü Kıbrıs sorununun belli bir sona doğru sürüklendiği konusunda kimsenin kuşkusu

**Kuzey Kıbrıs,
serbest geçiş
uygulanması
ile tüm dünyayı
şaşırtmayı başarmıştır.
Geri adım atmadan,
amaçları belli bir
politika ile, AB makro
modeli çerçevesinde
yoluna devam etmesini
bilmeli, yine başta
Rumlar ve Yunanlılar
olmak üzere kalıcı bir
çözüm ve barış için tüm
dünyayı şaşırtmaya
devam etmelidir.**

olmasa gerekir. 16 Nisan'a kadar konuyu dar alanda paslaşmalar şeklinde götürenlerin, birden harekete geçip serbest geçişle elde ettikleri itibarı -bundan sonraki atacakları adımların inandırıcılığı açısından- korumak mecburiyetleri de var. Geçmiş bize, serbest geçişten sonra, barışçıl yönde daha dengeli ve kararlı başka adımlar atılmazsa, sorunun bundan sonra alacağı boyutların daha da dramatik haller alacağını herhalde öğretmiş olmalı.

Son dönemde yaşanan gelişmeler, bunun da bir göstergesi olarak ele alınmalı. Ancak son gelişmelerin Ada için yeni bir durum yarattığı ve sorunda yeni bir aşamaya geçilmek üzere olduğu oldukça açık bir konu. Her şeyden önce 16 Nisan sonrası dönemin, Kıbrıs sorununun taraflarında bir değişiklik yarattığı biliniyor. Nasıl ki, 1974'ten günümüze, Türkiye'de bazı çevreler kabul etseler de etmeseler de, konu bir yönü ile AB'yi ilgilendiriyor ise, 16 Nisan'dan sonra bu bağlantı "ilgi" ve hatta "ilişki" noktasını aşip tam bir "taraf" düzeyine yükselecek gibi

görünüyor. Bunun başka yansımaları dışında iki önemli ve doğrudan sonucu olacak. Birincisi, 16 Nisan'da atılan imza, Kıbrıslı Rumları Mayıs 2004'te birlikte AB politikalarının oluşturulmasında söz sahibi yapacak. Bunun ise anlamı açık: Yunanlılarla sırt sırta veren Rumlar, Türkiye-AB müzakerelerinde masanın karşı tarafında oturacaklar, gerektiğinde vetolarını kullanabilecek, gerektiğinde birçok kararı engelleyebilecekler. Eğer soruna bu arada bir çözüm ya da çözüme giden bir formül bulunulamazsa, Türkiye'nin, 2004 Sonbaharı'nda katılma müzakereleri için bir tarih alması da imkansız olmasa da ciddi şekilde zora girecek. İkincisi ve bundan daha da vahimi, bundan sonra Kıbrıs sorunu giderek tamamı ile AB'nin bir iç sorunu halini alacak, bu arada Türkler sadece Rumlarla değil, tüm Avrupa ile hem de birinci elden uğraşmak zorunda kalacaklar. Şimdilik Ankara ve Atina'yı bile ilgilendirmeyip sadece Kuzey'i ve Güney'i ilgilendiren pek çok konu, nüfusu 450 milyonu aşmış bir AB'liler topluluğu ile sayısı 25'e ulaşmış irili ufaklı AB üyesi bir grup devleti de doğrudan ilgilendirir olacak.

Bu durumda ise, Ankara yeni çözümler üretmek zorunda. İlk adım olarak da sorunun özüne inmek, ikinci adımda ise, eldeki mevcut imkanları bilmek gerekiyor. İlk adım olan sorunun özü ise birbirine bağlı iki noktada düğümleniyor: Tüm tarafları ele geçirmiş görünen güven bunalımı ve güvenlik sendromu. Bu tespitin yapıldığı noktada da işe, mutlaka, AB penceresinden bakarak başlamak gerekecek.

Güven bunalımını aşmak ve güvenlik sendromunu yenmek

Kim ne derse desin Kıbrıs sorununda konunun nirengi noktasını tüm tarafların, birbirlerine karşı duyduğu derin güven bunalımı oluşturuyor. Bu güne kadar ortaya konulan, 1960 Anayasası ve ona ekli uluslararası antlaşmalar ve sonra ortaya konulan tüm BM barış planları da dahil, bu bunalımı sona erdirecek mekanizmaları kurmak yerine, tam da aksi yönde sonuçlar doğuracak teklif ve yaklaşımlar içermiştir. Aslında, konuya taraf herkesin, 1950'li yıllarda bile, iki toplum arasındaki esas sorunun bir güven bunalımı sorunu olduğunu bildiği halde, önerdikleri formüller hep güvenlikçi bir bakış açısı ile ortaya konulduğu için, geçici olarak rahatlamalar sağlanmış olsa bile, soruna kökten ve sürekli bir çözüm sunamamışlardır.

Bu açıdan bakıldığında zaman ortaya atılan önerilerin sadece adil ve dengeli gözükmesi de sorunun çözümü açısından yeterli değildir. Bu bağlamda da kimin adına olursa olsun ve neyi hedeflerse hedeflesin, başkalarının garantörlüğü esasına dayalı bir güvenlikçi sistem önerisi baştan bir gü-

vensizlik varsayımına dayandığı için doğmadan ölmeye de mahkumdur. Bu yüzden de Kıbrıs'a örnek aranırken ortaya atılan Belçika modeli de, İsviçre modeli de, tamamen yanlış varsayımlar üzerine oturmakta ve yanlış başlangıçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de adaletin yanında denge ararken de yine bunu da bir dışsal faktörle irtibatlandırmak ve öneriyi bir dengesizlik varsayımı üzerine inşa ediyor olmak, önerinin ister istemez bir tarafın aleyhine hükümler içerdiğini de söylemek anlamına gelecektir.

Burada konuyu daha fazla uzatmadan not edelim: Kıbrıs'la ilgili çözüm önerilerinin, elbette başka unsurlar yanında, bir de söylem değişikliğine de ihtiyaç vardır. Yani, sorunun başlangıç noktasına güven artırıcı öneriler yerine, tarafların her şeyden önce birbirlerini olduğu gibi benimseme ve kabul etme ilkelerinin yerleştirilmesi gerekir. Sonrasında da öneriler paketinin içeriğini ortaya koyan ve bu paketin tümünü ifade edebilecek makro bir model üzerinde anlaşılmalıdır. Sorunun ayrıntılarına yönelen Belçika, İsviçre ya da Çek-o-Slovakya gibi mikro modeller konusu ise ikincil öneme sahiptir ve ayrıca ele alınmalıdır.

Makro model olarak AB

Kıbrıs sorununun çözümü konusunda da gözleri başka yönlere çevirmeye, makro modeli başka yerlerde aramaya gerek yoktur. Çünkü, insanlık tarihinin gördüğü en büyük barış ve güvenlik projesi olarak AB, bu açıdan taraflara oldukça önemli bir makro model sunmaktadır. Bu öyle bir modeldir ki, her şeyden önce soruyla ilgili tüm taraflar bu modeli çok yakından tanımaktadırlar. Hatta tanınmanın da ötesinde ya Yunanistan örneğinde olduğu gibi bu modelin bir parçasıdırlar ya da Türkiye örneğinde olduğu gibi bizzati bu modelin bir parçası olmak istiyorlar. Sadece Türkiye için değil yine tüm tarafların gözünde model olmanın ötesinde AB, özlenen yaşam standartlarının adresi, bizzati çağdaşlaşmanın öteki adıdır. Sorunun çözümü için işte tam da bu noktanın, başlangıç olarak hiç de azımsanmayacak bir değeri olsa gerek. Güven bunalımı yaşayan tarafların, kendilerinin de idealleri olarak kabul ettikleri ortak bir zemine çağırılması, bu anlamda herhalde hiç de fena bir öneri olmayacaktır.

Bunun yanında ikinci olarak, AB'nin Kıbrıs sorununun çözümü için bir model olarak ortaya konulması, bu örgütün doğuşundan bu güne geldiği çizgi incelendiği zaman, kalıcı ve sürekli bir barışın inşası açısından hem pratik, hem de teorik açıdan oldukça önemli imkanlar da sunmaktadır. Pratik açıdan; bu model, uygulamada işlenmiş ve başarılı olmuş bir modeldir. Teorik açıdan bakıldığında zaman da bu mo-

delin yaratılış nedenleriyle Kıbrıs sorununun kökenlerinin aynı olduğu görülecektir. Aynen Kıbrıs konusunda olduğu gibi, Avrupa'da bütünleşmeyi adeta zorunlu kılan nedenler de -Avrupa'yı savaştan savaşa sürükleyen ve kökenleri tarihin derinliklerine kadar uzanan- toplumların birbirlerine karşı taşıdıkları kin ve nefret duygularıdır. Ulusal çıkardan, ideolojik yapılara, dinsel ve kültürel farklılığa kadar pek çok faktörle de beslenen bu duygular, kıtadaki ulusları birbirlerine karşı kıskırtmış, rekabetin ötesinde ölümüne savaşlara sürükleyerek en son iki büyük dünya savaşı ile zirveye ulaşmış; maddi kayıplar bir tarafa, taraflar arasındaki çatışmalar milyonların hayatına mal olmuştur. Bu süreçte Avrupalı toplumlar arasında, Kıbrıslı Rumlarla Türklerinkinden hiç de geri kalmayacak ölçüde çok derin bir güven bunalımının, bir zamanlar yaşandığı da bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Rum kimliğinin oluşumunda Türklerin oynadığı "öteki" rolü ne kadar anlamlı ve önemliyse modern Alman kimliğinin oluşumunda Fransızların "öteki" olarak oynadığı rol de o kadar anlamlı ve önemlidir. Alman Birliği'nin en önemli itici faktörlerinden birisinin Fransızlara karşı duydukları kin ve nefret olduğu herhalde unutulacak bir konu olmasa gerekir.

Bu açıdan bakıldığında da Rumlarla Türkler arasındaki sorunları belki de çok fazla abartmaya gerek de yok. Osmanlı tarihi de dahil olmak üzere -sadece Ada'daki Rumlarla Türkler arasında da değil- Yunanistan'la Türkiye arasındaki tüm çatışmalar hesaba katılsa bile, bunların şimdi birer AB üyesi olan Avrupalı ulusların bir zamanlar kendi aralarındaki savaşların yanında neredeyse basit birer kavga olarak görülmesi çok da yanlış olmayacaktır. Bütün korkunçlukları, içerdikleri kan ve şiddete rağmen Bizans'tan bu yana, Rumlarla Türklerin aralarındaki kavgalar da asla ne bir Napolyon dönemiyle, ne de bir Hitler dönemiyle kıyaslanabilirler. Daha da garibi Almanlarla Fransızların savaşmadan geçirdikleri yıl sayısı henüz altmışa bile varmamışken -Yunanlılarla Türkler bir tarafa- sadece Kıbrıslı Türklerle Rumların, kayda değer bir toplumsal kargaşa dahi yaratmadan beraberce yaşadıkları tarih, neredeyse tam üç yüz küsur yılı aşmaktadır. Üstelik bu süre zarfında hem Rumlar, hem de Türkler kendilerine ait dinsel ve kültürel özelliklerini kaybetmeden, bizzatıhi kendi kimlikleriyle bir arada yaşamışlardır. Burada ayrıca Türk halkının karşıdaki iki toplum arasında önemli bir kültürel ayırım yaptığının da belirtilmesi gerekir: Türkler Yunanistan kimliği taşıyanlara Yunan derken, aynı dil ve dini paylaşan ama hem Türkiye, hem de Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşı olanlara ısrarlı ve bilinçli bir şekilde ta Bizans'tan günümüze "Rum" demeye devam etmektedir.

Buradaki ayırım gerçekten dikkat çekicidir. Çünkü Yunan imgesi negatif yönü ağır basan bir imge iken Rum imgesinin pozitif yönleri de mevcuttur. Türk toplumsal belleği açısından "Yunan" isminin çağrıştırdığı olumsuzluklara karşın, Rum sıfatının çağrıştırdığı şeyler gerçekten de dik-kate değer unsurlar içermektedir. Belki siyasal nedenlerle Yunanistanlılarla Kıbrıslılar arasında bir sınır çekilirken, aynı zamanda tarihsel ve kültürel nedenlerle bu sayede Türklerle Rumlar arasında bir bağın, bir birlikteliğin, bir tarihsel sürekliliğin de altı çizilmektedir. Yüzyıllarca Anadolu'ya "Diyar-ı Rum", ya da "Memleket-i Rum", Osmanlı'nın Avrupa kıtasındaki topraklarına da "Rumeli" dendiğini biliyoruz. Hatta bazı klasik Osmanlı tarihçilerinin "İklim-i Rum" tamamlaması ile tüm İmparatorluk coğrafyasını kastettikleri dönemler de olmuştur. Rumiliğin, "bir başka Osmanlı kimliği"ne işaret ettiğini de tarihsel belgeler şahitlik etmektedir. Hatta Mevlana'nın tam isminde yer alan Mevlana Celaleddin-i Rumi, "Abdalan-ı Rum" ve "Bacıyan-ı Rum" ibarelerinin de açıkça gösterdiği gibi "Rumluk" Osmanlı'yı bile önceleyen bir tarihe ve bu tarih içinde de illaki negatif bir vurguya sahip değildir.

Ancak neredeyse aynen AB üyesi ülkeler arasında olduğu gibi, ulusçuluğun yükselmesine paralel olarak önce Yunan, daha sonra da özellikle Kurtuluş Savaşı ile birlikte Rum sıfatları negatif bir içeriğe sahip olmaya başlamış bu tarihlerden sonra da Türklerle Yunan ve Rumlar arasında, benzerlikler ve ortak değerler yerine farklılıklar ön plana çıkarılmıştır. Hem Yunanistan, hem de Kıbrıslı Rumlar için ulus, ulusçuluk ve devlet kurmanın "öteki" olarak ana gerekçesi Türkiye ve Türkler olmuştur. Günümüze gelen çizgide başkaca nedenlerle de körüklenen toplumlararası kin ve nefret, birlikte yaşamının asgari koşulu olan güveni tamamen ortadan kaldırmıştır.

İşte tam da bu noktada AB modeli konu ile yakından ilgili görünmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında AB'nin temelleri atılırken her şeyden önce yaşlı kıtayı savaştan savaşa sürükleyen en temel neden olan Alman-Fransız rekabetini ortadan kaldıracak, Almanya'yı kontrol altında tutacak ve Avrupa'nın istikrarını bozan bir unsur olmaktan çıkarak bir formül bulunmaya çalışılmıştır. Bu, açıkça da anlaşıldığı gibi bir güvenlik toplumu oluşturma amacına dayanmaktadır. Ancak, bunu gerçekleştirebilmek için ortaya atılan ne siyasal, ne de güvenlik içerikli hiçbir formül tutmamış, hele hele büyük devlet-küçük devlet ayrımları da dahil olmak üzere, Avrupalı toplumlar arasında baştan eşitliği bozan, dolayısıyla da adil ve dengeli olmayan hiçbir öneri, basitçe bir öneri olmanın ötesine geçememiştir. Güven ve onunla

hiç ayrı düşmeyen samimiyet, konuşuldukça eskiyen ve eskidikçe yıpranan birer fenomen olsa gerektir. Avrupalı ulusların baştan güvenini sağlamayan bütün teşebbüsler ya akim kalmış ya da ölü doğmuşlardır. Bugünkü AB'yi oluşturan altı devletin hareket ve başarı noktası da burada aranmalıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası politikalarında İngiltere'yi her teşebbüsünde başarısız kılan faktör de bu olmalıdır: Güven zafiyeti ve samimiyetsizlik.

AB'ye giden yolda birkaç hayati ilke

AB'ye giden yolda güven tesis edilirken ortaya konulan yöntem ve buna ilişkin birkaç hayati nokta ve ilke dikkatimizi çekmektedir. Birincisi, kısaca eşitlik ve buna yaslanan adalet ve denge. İkincisi, ortak projenin siyasal ve güvenlik konularından uzak görünmesi. Üçüncüsü, ortaklığın ikili değil de çok taraflı projelere dayandırılması. Dördüncüsü, kin ve intikam duygularını hemen harekete geçirebilecek hesaplaşma mantığının işin içine sokulmaması. Açıktan ifade edilmese de önceki dönemin bir kenara itilip bir anlamda "rasyonel affedicilik" denilebilecek bir anlayışla hareket edilmesi. Buradaki "rasyonel affedicilik" kavramının, tarafların, önceki dönemin üzerine bir çizgi çekerken konuyu bilinçaltına itip bastırmadan, bunun tüm ilgili tarafların menfaatine olduğu bilinciyle hareket etmesi anlamına geldiğini de belirtmeliyiz. Beşincisi, tarafların hem kendilerini, hem muhataplarını, hem de aralarındaki sorunları olduğu gibi kabul edip mevcuttan hareketle ortak plan, program ve proje üretmesi. Özellikle son iki ilke Almanya ile Fransa arasında neredeyse yüzyıllardır süren mesela sınırlar, toprak, göç ve göçmen sorunları ile savaş zararları konularının iki toplumu bir araya getirirken hiç konuşulmamasını sağlamış, dolayısıyla projenin doğmadan ölmesine engel olup, hayata geçmesini ve başarılı olmasını mümkün kılmıştır. Peki konuşulan nedir? Konuşulan, sadece önlerindeki mevcut proje olmuş, tartışmalar da mevcut projenin tüm tarafların çıkarına uygun olup olmadığı merkezinde yürütülmüştür. Bir zamanlar kullanıldığı şekliyle de Ortak Pazar; ortak zemin, ortak çıkar ve ortak fayda üzerine inşa edilmiş,

başlangıçta bir tarafın karşı tarafa taviz verdiği ya da vermesi gerektiği izlenimi doğuracak her tür tekliften de uzak durulmuştur. Böylesi bir zemin, tarafların konuyu kendi toplumlarına daha rahat bir biçimde anlatabilmelerini ve toplumların da bu projeyi daha rahat bir biçimde kabullenebilmelerini sağlamıştır. Kamuoyunun hassas olduğu, hamaset kokan ve kitlelerin bilinç altını deşeyip insanları tarihsel düşmanlıklar yönünde harekete geçirebilecek konulardan uzak durulmuş, işbirliği daha çok teknik sayılabilecek konular üzerine inşa edilmiştir. Bu anlamda seçkinci davranıldığı doğrudur ama bu sayede de, en azından başlangıç itibari ile Avrupa'da bir birlik yaratmanın ne anlama geldiğini bilen, bu konuya ilişkin sorunları ve fırsatları anlayıp değerlendirebilen bir bilinçli toplulukla harekete geçmek mümkün olmuştur. Ancak her halükarda hesaba-kitaba sığmayan, tartışmalı, izafilik ve sübjektifliği ağır basan alanlardan işe başlanmamış; önerilen konuların, doğaları gereği objektiflik ve rasyonalite ilkelerinin olabildiğince uygulanabileceği alanlar olmasına dikkat edilmiştir. Mesela ulusların doğrudan egemenlik haklarını ilgilendiren sınır sorunları, siyasal ve askeri entegrasyon gibi konular, zamanı gelince tartışılmak üzere bir kenara bırakılmış; başka bir deyişle, federalist ve hatta konfederalist yaklaşımlardan ziyadesi ile kaçınılıp fonksiyonalist bir yaklaşım benimsenmiştir. Bunun aksi yak-

laşımlar içeren bir-kaç teşebbüs de zaten akim kalmıştır. AB'nin babası sayılan AKTÇ'nin kurulmasını ve işlemlerini mümkün kılan esas faktörler de bunlardır.

Aradan yıllar geçip de bugüne geldiği zaman görüyoruz ki, AB üyesi üyelerden hiç biri ne sınırlardan, ne topraklardan, ne de üye devletler arasında kendi vatandaşlarının göçlerinden ve göçmenlerinin sorunlarından söz etmiyor artık. Acı hatıralar toplumsal hafızadan tamamen silinmeye de kesinlikle geri plana itilmiş durumda. Önce kömür ve çelikten yola çıkan devletler, sonra mal, hizmet, sermaye ve emeğin önündeki tüm sınırları kaldırmasını becermişler; ortak politikalar yoluyla önce ekonomi, sonra sosyal politika ve standartlarda bir olmuş, en sonunda da yavaş da olsa siyasal ve güvenlik alanlarında birlik olmaya doğru yelken

açmış vaziyetler. Uğruna milyonlarca can verdikleri bayrakları ve karşı taraf geçmesin diye canlarını siper ettikleri sınırları, çoktan ikincil konular haline gelmiş. Ortak bayrakları var. Birkaç istisna dışında, ortak paraları var. Devam eden çalışmalar dikkate alınır, yakın bir gelecekte Avrupa vatandaşlığı ulusal kimliklerin önüne geçecek gibi görünüyor. Şimdilerde artık hiç kimse tek gümrük, tek pazar, tek sınırdan bile söz etmiyor. Tek Anayasa da yolda gözüküyor. Berlin'deki Alman, Paris'e gelip yerleşirken kimse ona engel olamıyor. Hatta neredeyse bir Fransız'ın sahip olduğu tüm haklara sahip olabiliyor. Sicilyalı, İsveç topraklarında kara doyarken, Finlandiyalı da Akdeniz'in kavurucu sıcaklığında bronzlaşıyor. İskoçyalı'ya artık Rodos'ta yabancı gözüyle bakılmıyor. Ortada ne güven bunalımı var, ne de güvenlik sendromu.

AB'yi tam üyeliğe zorlamak

Gerçekten de AB her alanda "bir" olmaya çalışırken kendine has bütünleşme yolunda inanılmaz bir mesafe katetmiş durumda. Belki bir açıdan bakıldığında da hala AB üyesi uluslardan mesela Fransızların Almanları, Almanların; Fransız, İtalyan Portekiz ve İspanyolları, İngilizlerin de hemen hiç birini pek de sevdiği söylenemez. Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra adım adım oluşturulan, 16 Nisan tarihinde atılan imzalarla 2004 Mayıs ayından sonra üye sayısını yirmi beşe çıkaracak olan AB, tüm bu ülkeleri çok da rahat bir biçimde şimdi artık aynı çatının altında toplayabiliyor. Aynı formülü Kıbrıs sorununun çözümü noktasında da uygulamak, Türkiye ile birlikte Kıbrıslı Türkleri de AB sınırları içine dahil etmek, herhalde imkansız olmasa gerek. Ancak bu noktada Almanlar ve Fransızlar için toprak, göç ve komünal haklar konusunu gündeme getirmek ne kadar absürdse, Kıbrıs konusunda da bu konuları gündeme getirmek ve bu konular üzerinde müzakerelerde bulunmak da o kadar absürd bir durum olarak görülmelidir.

Son Annan Planı'nın başarısız olması da bundan kaynaklanmaktadır. Bir de soruna ısrarlı bir biçimde hala Birleşmiş Milletler çatısı altında devam etmenin de hiçbir mantığının kalmadığını söylemek herhalde çok da yanlış bir ifade olmayacaktır. Kıbrıs sorununa çözüm bulunabilecek doğru adres AB, doğru model de AB çatısı olmalıdır. Buna rağmen sorunun BM'nin omuzları üzerine yıkılmasını da anlamak gerekir. Her şeyden önce böyle davranılmakla bir taraftan AB vicdanını rahatlatmaya çalışırken, öte taraftan sorunu tamamen bir iç politik malzeme olarak kullanan ABD de konuya çok rahatlıkla müdahil olabilmektedir. ABD'nin sorunla ilgisini NATO üyesi iki halk arasındaki düşmanlıkların gideril-

mesi olarak açıklamaksa tamamen bir retorikten ibarettir. Bu noktada BM ve onun dünya barışına katkısı konusunu da çok daha derinden irdelleyip Kıbrıs bağlamında oynayabileceği rolün ne olduğunu da elbette sorgulamamız gerekiyor.

16 Nisan ve sonrasında bile AB'nin, sorunu, hala BM çatısı altında çözülmesi gereken bir konu olarak algılar gözükmesi, artık hem hukuksal hem de etik açıdan yanlış bir politikanın gün yüzüne çıkışı olarak görülmelidir. Hukuksal açıdan bakıldığı zaman, AB'nin bir uluslararası anlaşma olarak Londra ve Zürih anlaşmalarını hiçe saydığı ortadadır. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın birlikte üye olmadıkları ya da müsaade etmedikleri bir uluslararası örgüte Kıbrıs Cumhuriyeti'nin üye olarak alınmış olması, açıkça uluslararası hukukun ihlali anlamına gelmektedir. Bunun böyle olduğunun birileri tarafından kabul edilmemesi hiçbir zaman o konunun öyle olmadığı anlamına gelmez. Bu açıdan AB'nin davranışı elbette gayri-meşru bir davranıştır. Çünkü açıkça ikiye bölünmüş bir Kıbrıs'ı üye olarak kabul etmekle AB, kendi ilkelerine de ihanet etmektedir. Özellikle 1999 Helsinki kararları incelenirse açıkça görülecektir ki, aday ülkelerin AB'ye üye olarak katılabilmeleri için ortaya konulan temel şartlardan biri sınır, diğeri de toplumsal sorunların hallidir. Kıbrıs örneğinde ne sınır sorunlarının, ne de toplumsal sorunların çözülmediği gayet açıktır. Bu haliyle bir taraftan uluslararası hukuku, diğer taraftan da kendi koyduğu ilkeleri hiçe sayarak pervasızca davranan bir AB'nin uzun vadede hangi hukuku ve hangi ilkeleri, kim ya da kimler için bir kenara koyacağı elbette merak konusu olacaktır. Kıbrıslı Türklere ve Türkiye'ye karşı bir defacık delinen hukuk ve etik değerler, mağdur edilen taraflarca uygun bir dille gündeme getirilecek olursa, bu nokta, AB'de de mutlaka yankı bulacaktır. Hukuku ve etik değerleri hiçe sayan, hesaplasmaya dayalı bir mantıkla ortaya konulan bir politikaya alet olmak yanında taraf da gözükmesi, AB'yi sorun çözen değil, sorun üreten bir uluslararası örgüt derecesine indirecektir. Bu bağlamda da, 'AB'nin BM'yi Rumlar ve Yunanlılarla birlikte basit bir araç, bir kötülük maskesi olarak kullandığı açıktır.

Olasılık hesapları

Daha önce de not ettiğimiz gibi, kötü niyetli ve hesaplasmaya dayalı hiçbir önerinin konu ile ilgili herhangi bir tarafı memnun etmesi, dolayısıyla da üzerinde anlaşılacak bir formül üretilmesi, mümkün değildir. Türk tarafına %29'dan daha fazla, Rum tarafına da kendi teklif ettikleri oranın üzerinde toprak verileceği vaat edilse bile, böyle bir anlaşmayı yapmak yine de mümkün olmayacaktır. Gü-

ney'den Kuzey'e, Kuzey'den Güney'e göç oranları tarafların istedikleri oranda olsa bile anlaşmak yine de mümkün gözükmemektedir. Garantörlük adı altında diyelim ki taraflara istedikleri ülkenin askerlerinden istedikleri kadar Ada'da asker bulundurmalarının kabul edildiği bildirilse bile, kalıcı bir barış anlaşması imzalamak, tekrar olacak ama ifade edelim, yine de mümkün olmayacaktır. Bu mantıkla bu gün adil ve dengeli görünen her şeyin yarın problem üretmeye başlaması kaçınılmaz gözükmemektedir. Mesela diyelim ki, Rum tarafından Türk tarafına Rumların istediği kadar göç etme koşulu kabul edildiğinde bu Rumların güvenliğini kim nasıl sağlayacaktır?... Ya da haritalar Annan Planı'nda olduğu şekliyle girintili-çukuntulu çizildiğinde Rumlarla çevrili Türk yerleşim birimlerinin güvenliği nasıl sağlanacaktır?... Mevcut sınırlardan vazgeçilip sınırlar yeniden anlaşılan oranlar üzerinden dümdüz çizilmeyle kalkılsa bu kimi memnun edecektir?.. Diyelim ki Türk tarafının Denktaş'ça savunulan tezleri kabul edildi ve AB üyesi de olundu. Peki, mal, hizmet, sermaye ve emeğin

man garantörlüğün herhangi bir şekilde sulandırılması; Rumlar açısından bakıldığı zaman da Kıbrıs'ta Türk askeri varlığı ya da Türkiye'nin herhangi bir sebeple müdahale ihtimali asla kabul edilebilir gibi görünmüyor. Peki bu noktada ısrar eden bir ülke olarak Türkiye'nin kendisinin de bir üyesi olduğu Avrupa Güvenlik ve Savunma Konsepti'ne dayalı sistem Avrupa'da ne anlama gelecek, hangi fonksiyonları icra edecek?... Güvenlik ve garantörlük konusundaki böyle bir talep son tahlilde Türkiye'nin kendisinin de üye olduğu bir kurumu kendi güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılama paradoksu yaratmayacak mı? Bu paradoks nasıl ve hangi yöntemlerle çözülecek?...

Bu tür soru ve sorunların elbette sonu da yoktur. Asıl olan güven bunalımını açacak ve güvenlik sendromunu yenecek ana çerçeveyi ortaya koymaktır. Bu ana çerçeve ortaya konulduktan sonra Kıbrıs'ın özgül şartlarını dikkate alan her tür mikro modelle çok rahat bir biçimde sorunun zaman içerisinde çözüldüğü de görülecektir. KKTC'nin serbest geçiş konusunda tek tarafı olarak uygulama-

Kıbrıs'la ilgili çözüm önerilerinin elbette başka unsurları yanında, bir de söylem değişikliğine ihtiyacı var. Yani sorunun başlangıç noktasına güven arttırıcı öneriler yerine, tarafların her şeyden önce birbirlerini olduğu gibi benimseme ve kabul etme ilkelerinin yerleştirilmesi gerekir.

serbestçe dolaşması ve yerleşmesi esasına dayanan, özünde kendi içindeki tüm sınırları kaldırma amacı taşıyan ve bunu da diğer tüm üyeler arasında neredeyse tamamı ile gerçekleştirmiş olan bir AB'de bu sınırlar nasıl korunacak, bu oranlar nasıl kontrol edilecek ve bu yeni düzen nasıl sürdürülebilir?... Sınır yoksa toprağın ve haritaların ne anlamı olacak?... Yine diyelim ki, her şey kabul edildikten birkaç yıl ya da yıllar sonra, karşı tarafa geçip yerleşmek, iş kurmak, toprak sahibi olmak isteyenlere yerel güçler engel olduğu zaman, iş AB düzeyinde bir davaya konu olduğunda ve işin AB mantığına ve hukuksal yapısına uygun olmadığı iddia edildiğinde, sorun nasıl halledilecek?... Diyelim ki kurucu anlaşmalarla buna engel olduk. Peki varsayalım ki, Rum tarafından değil de mesela Alman vatandaşı Türkler ve İngiliz vatandaşı Rumlar tarafından bu iş ve işlemler yapılmaya kalkıldığında, sorunlar nasıl aşılabilecek?... Garantörlük ve Ada'da konuşlandırılacak asker konusu ise tam bir muamma. Geçmişin zaman zaman vahşete dönüşen toplumsal ilişkiler lensleriyle ve Kıbrıslı Türkler açısından bakıldığı za-

maya koyduğu politika, bu konuda aslında oldukça çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer AB'yi makro bir model olarak kabul edersek, Kanada, Belçika, İsviçre ya da Çekoslovakya gibi mikro modelleri Kıbrıs'a daha rahat uygulama imkanları doğacaktır. Gerçekten de Kıbrıs'ta sorunun çözülmesi adına birbirleri ile bir arada yaşama iradesi ortaya koyamayan iki toplumu zorlayarak bir araya getirmek, illaki tek bir devlet ve tek bir toplum dayatmaya kalkmak da çok rasyonel bir çözüm önerisi olmayabilir. Bir arada yaşamayı uygun görmeyerek iki ayrı devlete bölünen Çekoslovakya örneğinde, AB'nin sırf bu bölünmeden dolayı ne Çeklere ne de Slovaklara hayır demediği de ortadadır. Kıbrıs örneği de elbette bu bağlamda savunulamaz değildir. Türkiye'nin 1974 müdahalesi ve ondan sonra ortaya çıkan Ada'daki bölünmenin gerekçesi, Çekler ve Slovakların gerekçelerinden asla daha az zaruri de sayılamaz. Ama bütün bunlar makro modelin taraflarca koşulsuz bir şekilde kabulü varsayımından sonra bir anlam ifade edecektir. Yoksa mikro model ne olursa olsun, elbette ayrıntılar mudaka olacak, ye-

ni zamanlar ve yeni ortamlar, yeni sorular ve yeni yeni sorunlar üretecektir. Bu bağlamda da, Rum tarafının serbest dolaşım, toprak, göç ve tazminat gibi eski defterlere dayalı hesaplardan kesinlikle uzak durması gerekmektedir. Öte yandan Rumlarla birlikte AB'ye üyeliği garanti altına alınmış Türk tarafının da, komünal eşitlik dışında, diğer konularda ısrarlı görünmesinin, AB çatısı altında, hiç bir anlamı yoktur.

AB'nin misyonu

Ancak burada AB'ye de çok büyük bir görev düşmektedir. Eğer Doğu Akdeniz'de gerçek bir barışın kurulmasını istiyorsa, AB ve bir üye ülke olarak da Yunanistan'ın bu güne kadar açıkça Rumlara destek veren tavırlarından vazgeçmeleri gerekmektedir. Kıbrıs sorunu AB çerçevesi içerisinde mevcut entegrasyon düzeyini hedefleyen bir biçimde, bir an önce AB müktesebatının benimsenmesi, ilke ve standartlarının uygulanması ile, ilave olarak başkaca hiçbir şarta gerek duyulmadan çözülebilecek bir sorundur. AB çevreleri samimiyetle bu konuyu adil ve dengeli bir biçimde çözme amacını taşımadıkları sürece de Kıbrıs sorunun çözülmesi asla mümkün olmayacaktır. Rumlara 16 Nisan'da üyelik antlaşması imzalatıldıktan sonra oldukça rahatlayan AB ve Yunanistan'ın bu konuyu bu çerçevede ele alma noktasında da, zamanları henüz bitmiş değildir. Kıbrıs konusuna kendi modelleri ile çözüm üretebilmeleri için önlerinde çok ciddi bir zaman dilimi de mevcuttur.

Tabii ki bu arada Türkiye'nin AB üyeliği de bu barış planının ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmelidir. AB'ye ve doayısıyla da AGSK'ya tam üye bir Türkiye ile Kıbrıslı Türklerin güvenlik endişesi de ortadan kaldırılmış, dolayısıyla Ada'daki Türk askeri varlığı sorunu da tartışma konusu olmaktan çıkarılmış olacaktır. Türkiye'nin üyeliği konusu Türkiye'nin Yunanistan'la sorunlarının çözümünde de hayati öneme sahip bir konu olsa gerektir. Bu konuda kilit role sahip Atina'nın Kıbrıslı Rumların AB üyesi yapılmasından sonra önünde iki seçenek olduğu açıktır. Bunlardan birisi ve en kolayı; Rumlarla birlikte hareket ederek Türkiye'nin AB üyeliğinin önünü kesmek. Bu yol, sorunları daha da müzmin hale getirecek bir yoldur. İkincisi, Türkiye'nin üyeliği için çalışmak. Bu zor bir yol gibi görünmekle birlikte, iki ülkenin de menfaatine bulundukları bölgede sürekli bir barışın inşasını mümkün kılacak en gerçekçi proje gibi görünmektedir.

Bundan sonra, hareketli, esnek ve sorun çözebilen bir yaklaşımla hem Kıbrıslı Türklerin, hem de Türkiye'nin AB üyeliği sorununu bizzat AB çatısı altında çözmek yönünde

adımlar süratle atılmalıdır. Bu doğrultuda da Türkiye, bir yandan AB'nin kendisine çizdiği yolda emin ve süratli bir şekilde hareket ederken, öte yandan da Kuzey Kıbrıs'ın da AB'ye hazırlanmasını sağlayıcı tedbirleri derhal alıp uygulamaya koymalıdır. Kuzey Kıbrıs'ın da ekonomiden, demokrasi ve insan haklarına kadar AB standartlarını tam olarak karşılayacak bir düzeye derhal çıkarılması gerekmektedir. Kuzey Kıbrıs'ta da en az Güney'deki kadar demokratik bir sistem işletilirken, bir takım yenilikler ve değişikliklerin de hayata geçirilmesi lazımdır. Bu bağlamda da Türkiye ve Kıbrıslı Türkler açısından Kıbrıs'ın savunulamayacak bir dava olmadığının bilinci ile hareket edilmelidir. Bunun diplomasi ve uluslararası hukuk yollarıyla gerçekleştirilmemesi için hiçbir neden de yoktur. Bu söylem üzerine, AB çatısı altında sorunu çözme talebi Türkiye'ye olağanüstü artı pozitif imkanlar da sunacaktır.

Sonuç yerine

Ancak burada ilk bakışta ayrıntı sayılabilecek ama projenin sağlıklı işlemesi için hayati öneme sahip birkaç noktanın mutlaka altını çizmek gerekir. Her şeyden önce yapılacak değişiklikler ve yeniliklerle AB'ye üyelik konusu arasında mutlak bir nedensellik bağı kurmaktan kaçınılması gerekir. Hele ki yapılacak işlerin AB istediği için ya da AB'ye şirinklik olsun diye yapıldığı şeklinde bir izlenimin doğmasına asla müsaade edilmemelidir. Bu sadece Türk kamuoyu için değil aynı zamanda AB açısından da önemli bir konu olsa gerektir. Brüksel bastırıldığı için harekete geçen bir Ankara görüntüsü, hem Kıbrıs sorununun çözümünün, hem de AB üyeliği konusunun sürüncemede bırakılması sonucunu doğuracaktır. Başka ülkelere öne sürülmeyen şartları içeren tavizler vererek AB üyeliğinin elde edileceğini düşünmek de olsa olsa tam bir safdillik olur. Bir talepten sonra ötekini de yerine getiren bir Türkiye'nin adaylık odasında ebediyen bekletilme gibi bir riski vardır. Tehdit etmeden ciddi davranmak ve herkesi de ciddiyete davet etmek gerekir. Tüm dünyanın, Kıbrıslılar da dahil tüm Türklerin çağdaşlaşmaya devam edeceklerini ama, üyelik için de AB kapısında sonsuza dek bekleyemeyeceklerini bilmesinde çok büyük bir fayda vardır. Bu arada masaya konulabilecek ara formülleri ne Kıbrıslı Türklerin ne de Ankara'nın kabul etmeyeceği de net bir şekilde ilan edilmelidir. 16 Nisan'dan sonra Türkiye'nin üyeliği ile Kıbrıslı Türklerin durumu konusu açıkça birbirine bağlanmalıdır. Kıbrıs sorununun çözümünün Türkiye'nin AB üyeliği konusunu da kapsadığı mutlaka dillendirilmelidir. Bu bağlamda da geçtiğimiz Aralık ayında yapılan Kopenhag Zirvesi döneminde bazı siya-

silerin de gündeme getirdiği Türkiye'nin AB üyeliği ile Kıbrıs sorunu arasında ayrılmaz bir bağ olduğu söylemi tekrar ve ciddiyetle gündeme getirilmelidir.

Doğayısıyla bu noktada da bir-kaç önemli hususun mutlaka altını çizmek gerekmektedir. Birincisi, diplomatik manevra hissi uyandıran tüm politikalar uzun vadede samimi-yetsizlik olarak ortaya çıkacak ve güven bunalımını derinleştirecektir. İkincisi, günü kurtarmaya dönük hiçbir diplomatik atak yine uzun vadede Türklerin elini güçlendirmeyecektir. Üçüncüsü, palyatif politikalar yerine, hedefi ve felsefi olan uzun vadeli çalışmalar ortaya konulmalıdır. Dördüncüsü, bizim makro model dediğimiz AB entegrasyon modeli iyice tetkik edilip, serbest geçişle başlatılan süreç, aşama aşama gidilerek neticede tam olarak AB ile entegrasyon şekline dönüşebilecek bir çizgiye oturtulmalıdır. Bu konuda AB'den ayrıca bir yol haritası falan istemeye de gerek yoktur. AKÇT'den AB'ye uzanan çizgide AB'liler ne yapmışsa, onları yapmak, uzun vadede mutlaka KKTC'nin ve Türkiye'nin lehine olacaktır. AB'nin siyasal, ekonomik ve sosyal kriterlerini yerine getirmek ve AB müktesebatını Kuzey Kıbrıs olarak tamamen benimsemiş olmak, Türkleri değil en çok Rumları ve Yunanlıları üzecektir. Bu bağlamda da, gerekli emniyet tedbirleri alınmak, provokasyon ihtimalleri çok iyi hesaplanmak, hedef ve amaçlar tüm dünyaya net bir şekilde duyurulmak suretiyle, serbest geçişten sonra derhal mal, hizmet, emek ve sermayenin serbestçe dolaşımı konuları gündeme getirilmeli, hatta bu konularda hemen uygulama imkanları araştırılmalıdır. Gümrük Birliği fiili bir durum olarak Kuzey Kıbrıs'ı da içine alacak şekilde uygulanmalı, Kuzey'in ekonomik politikalarında AB standartları esas alınmalıdır. Örnek olarak Kuzey Kıbrıs'ta Euro'ya derhal geçilebilir.

Kuzey Kıbrıs, serbest geçiş uygulaması ile tüm dünyayı şaşırtmayı başarmıştır. Geri adım atmadan felsefesi, ilkeleri, amaçları ve hedefleri belli bir politika ile AB makro modeli çerçevesinde yoluna devam etmesini bilmeli, yine başta Rumlar ve Yunanlılar olmak üzere kalıcı bir çözüm ve kalıcı bir barış için tüm dünyayı şaşırtmaya devam etmelidir. Ancak elbette Türkiye'nin sivil ya da resmi tüm ilgilileri de

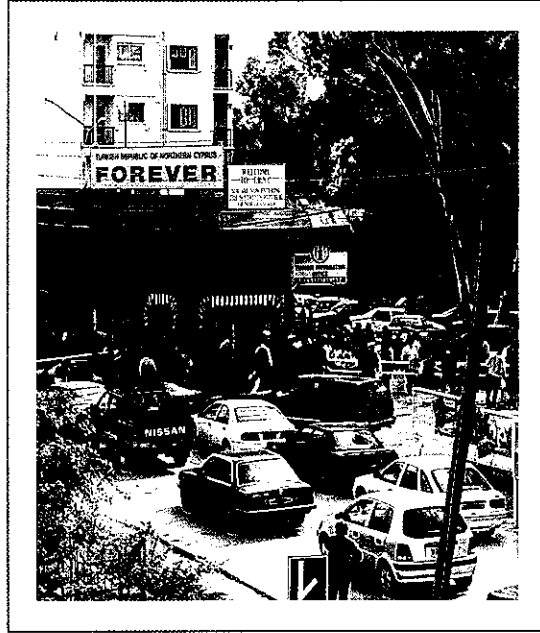
konuyu ciddiye almalı ve derhal harekete geçip bu konuda yapılabilecekleri ortaya koyan bilimsel çalışmaları destekleyerek, uygulamaya dönük bir değil birkaç alternatifi de içerecek, AB makro modeli esaslı politikalar üretmelidirler.

Doç. Dr. Şaban H. Çalış

Selçuk Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

Kaynakça

- 1- Bahçeli, T. (2000), Searching For A Cyprus Settlement: Considering Options For Creating Afederation, A Confederation, Or Two Independent States, Publius, 30 (1-2), pp. 203-216.
- 2- Baldacchino, G. (2002), "Jurisdictional Self-Reliance For Small Island Territories: Con-Sidering The Partition Of Cyprus", The Round Table, 365, pp. 349-360.
- 3- Barkey, H. And Gordon, P. H. (2002), "Avoiding A Cyprus Crisis, Policy Brief", Brookings Institution Online, 102, pp.1-6.
- 4- Bölükbaşıoğlu, Sûha (2001), Barışçı Çözümölülük, Ankara: İmge Yayınları.
- 5- Bölükbaşıoğlu, Sûha (1998), "The Cyprus Dispute and the U.N.: Peaceful Non-Settlement Between 1954-1996," The International Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 39, pp.411-434.
- 5- Dodd, C. H. (2001), Storm Clouds Over Cyprus: A Briefing, Huntingdon: Eothen.
- 6- Dodd, C. H. (Ed), (1999), Cyprus: The Need For New Perspectives, Huntingdon: Eothen.
- 7- Emerson, M. And Tocci, N. (2002), Cyprus As A Lighthouse Of The East Mediterranean: Shaping Re-Unification And EU Accession Together, Brussels: Centre For European Policy Studies.
- 8- İsmail, Sebahattin (1998), 150 Soruda Kıbrıs Sorunu, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- 9- Kyriacou, A. P. (2000), "A Viable Solution to The Cyprus Problem in The Context Of European Union Accession", The Cyprus Review, 12 (1), pp. 35-59.
- 10- Mendelson, M. (2001), Why Cyprus Entry into The European Union Would Be Illegal: Legal Opinion, Proceedings Of a Panel Discussion Held At The Turkish Embassy, 8 November 2001, London: Embassy Of The Republic Of Turkey.
- 11- Milne, David (2003), "One State Or Two?", Round Table, January, Issue 368, P145-163.
- 12- Olgun, E. M. (2001), "Confederation: The Last Chance For Establishing A New Partnership in Cyprus", Perceptions: Journal Of International Affairs, VI (1), pp. 21-38.
- 13- Özbaran, Salih (2002), "Bir Başka Osmanlı Kimliği", Toplumsal Tarih, Cilt 18, Sayı 1001, ss.10-19
- 14- Tocci, Nathalie (2002), "Cyprus And The European Union Accession Process: Inspiration For Peace Or Incentive For Crisis?", Turkish Studies, Autumn, Vol. 3 Issue 2, P104-139.
- 15- Türel, Oktar (ed.) (2002), Akdeniz'de Bir Ada KKTC'nin Varoluş Öyküsü, Ankara: İmge.
- 16- Uslu, Nasuh (2000), Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, Ankara: 21.

Coğrafya, tarih ve felsefeye farklı bakış

Misyonu doğrultusunda bilimsel rapor ve araştırmalar yoluyla kamuoyunu bilgilendirme faaliyetlerine devam eden TÜSİAD, bu kez eğitim alanına ilişkin üç farklı konuyu yöneticisi, öğretmeni ve öğrencisiyle milli eğitim camiasının dikkatine sunuyor.

Öncelikle 2001 yılında yayınlanan coğrafya kitabını, 2002 yılında coğrafyanın yeni versiyonuyla felsefe ve tarih kitapları izledi.

Coğrafya

Kitap, Hachette Yayınevi'nin eğitim dizisi içinde yer alan ve lise son sınıflara yönelik hazırlanan Géographie-Terminales adlı kitaptan yola çıkarak hazırlandı. Kitabın öncelikli hedefi önsözünde "uluslararası mal, hizmet, insan ve bilgi akımları ile iletişim ağlarının giderek karmaşık bir hale geldiği, küreselleşme ve yerleşme süreçlerinin ülkelerin siyasal sınırlarını zorladığı 21. yüzyılın eşiğinde disiplinlerarası bir mekan/coğrafya okumasından hareketle Türkiye'deki okul kitaplarına yönelik bir tartışma zemini yaratmak" olarak tanımlanıyor. Kitaptaki konular, gençleri bilgilенmenin yanı sıra sorgulamaya ve çözümlemeye itecek bir bakış açısıyla sunuluyor. Coğrafya 2002, dört ana bölümden oluşuyor. Birinci bölümü oluşturan "Dünya: Jeopolitik ve kültürel gezegen", "Dünya: Eşitsizlik ve farklı gelişme kutupları" başlıklı ikinci bölüm ve "Avrupa: Yeniden örgütlenmekte olan jeopolitik bir mekan" başlıklı üçüncü bölüm ve Hachette Yayınevi'nin yayınladığı lise son sınıflara yönelik kitaplarının ilgili bölümlerinin çevirisinden oluşuyor. Başlığı "Türkiye: Yeni bir

jeopolitik bölgesel güç" olan dördüncü bölüm ise, Türkiye'deki farklı üniversite, kurum ve kuruluşlarda görev yapan uzmanlar tarafından hazırlandı.

Türkiye bölümü ise ikiye ayrılıyor. Birinci bölümde, Anadolu'nun kültür ve yerleşme coğrafyası ele alınırken, ikinci bölümde fiziki, beşeri ve ekonomik coğrafya irdeleniyor. Birinci kısım, tarih öncesinden başlayarak Osmanlı döneminde yerleşim ve kentleşmeye kadar getiriliyor.

Türkiye coğrafyasında ise, fiziki konumun yanı sıra yükselen bir güç olarak ele alınan Türkiye'nin küreselleşmeyle birlikte değişen yüzüne, yeni komşuların ve dolayısıyla yeni olanakların varolmasına da yer veriliyor. Türkiye ekonomisi ise, kronik dengesizliklerin yanı sıra Türkiye'nin dünya ekonomisinin neresinde olduğunu da tartışıyor. Çevre sorunları, turizm coğrafyası, nüfus yapısı ve demografik özellikler, kent ve kentleşme, bölümün diğer başlıklarını oluşturuyor. "Bölgesel Kalkınma" isimli yeni bir bölüm eklenen Coğrafya 2002, Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Fusun Üstel'in koordinatörlüğünde gerçekleştirildi.

Felsefe

Kitap, Nathan Yayınevi'nin eğitim dizisi içinde yer alan ve lise son sınıflara yönelik hazırlanan Cours de Philosophie adlı kitaptan yola çıkarak hazırlandı. Galatasaray Üniversitesi felsefe bölümünden Prof. Dr. Tülin Bumin'in koordinatörlüğünde ve kitabın çeviri ve telif bölümlerinin oluşturulması aşamasından itibaren Ege Üniversitesi felsefe bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Arslan ile işbirliğinde hazırlanan Felsefe 2002, yaşamı, felsefeye biraz daha yaklaştırıyor.

Kitap "Batı felsefe geleneği: Öğreti ve kavramlar açısından yaklaşım" başlıklı I. kitap ve "Osmanlı ve Türk felsefe geleneği: Dönemsel yaklaşım" başlıklı II. kitaptan oluşuyor. I. kitap, tek bir yanıtı bulunmayan ve felsefe üzerine kafa yormuş herkesi zorlayan "felsefe nedir" sorusunu soruyor ve felsefe ve derin düşünme veya felsefi düşünme ve hayat arasındaki bağı çözümlemeyi amaçlıyor. Felsefenin ana öğretileri olarak tanımlanan bilim felsefesi, ontoloji, etik, siyaset felsefesi, estetik, din felsefesi, insan felsefesi gibi kuramlar ise bu

bölümün başlıklarını oluşturuyor. Ve herbiri ele alınırken yaşamı ve insanı anlamdıran her şeye ilişkin sorulacak sorulara kapı aralıyor.

Klasik dönem olarak adlandırılan II. kitapta ise, Yunan tarzında felsefe ve saf felsefe geleneğini irdeleyen klasik dönem, tanrıbilimsel düşünce geleneği, tasavvuf geleneği, siyasal bilgelik geleneği, tanzimat ve meşruyetler ele alınıyor. Cumhuriyet dönemi ise, felsefenin kurumsallaşmasının başlamasını ve milliyetçilik, solculuk, liberalizm gibi düşünce akımlarını ve sivil toplum hareketlerini ele alıyor.

Tarih

Kitap, Hachette Yayınevi'nin eğitim dizisi içinde yer alan ve lise son sınıflara yönelik hazırlanan Histoire-Terminales adlı kitaptan yola çıkarak hazırlandı. Kitap, önsözünde kendisini "yeni bir kitap" olarak tanımlıyor. Bu yenilik, "Türkiye'de yürürlükte olan ortaöğretim tarih müfredatını genişletmek" olarak tanımlanıyor. "Bunu da iki değişik düzlemde yapıyor. Hem kronolojik olarak genişletiyor ve bugüne kadar ortaöğretim öğrencilerinin hiç öğrenmedikleri bir dönemi anlatıyor hem de bakış açısını genişleterek bütün dünyanın bu dönemde nasıl geliştiğini açıklıyor... İkinci önemli yeniliği ise, adı ortaöğretimdeki tarih derslerinin en başında hep geçen, ama öğrencilerin hemen hemen hiç görmedikleri bir şeyi 'tarihsel belgeyi' öğrencilere veriyor... Tarih 2002'nin üçüncü önemli yeniliği ise, tarih öğrenimini ezbercilikten kurtaracak, öğrenciye analitik ve eleştirel bir yaklaşım kazandıracak ve giderek öğrencide daha fazla merak uyanmasını sağlayacak bir yöntem benimsemiş olmak."

Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Kuyaş'ın koordinatörlüğünde geniş bir akademisyen topluluğu tarafından hazırlanan kitap, İkinci Dünya Savaşı ile başlıyor ve 1945'ten sonra dünya ve Türkiye bölümleriyle devam ediyor.

Tarih 2002, yöntem açısından farklı bir biçim izliyor. Örneğin her bölüm, "her konuda", "unutmayalım", "sözlükte", "yazılı sınavlara hazırlık", "kompozisyon sayfaları", "belge incelemesi ve verilerle çalışma" gibi üst başlıklarla ayrılarak okuyucuların işlerini kolaylaştırılıyor.

istanbul uluslararası tasarım fuarları

tasarım
ikonlara!

www.adesignfair.com

art + decor

FUARCILIK
HİZMETLERİ

10-14 Eylül 2003
September 10-14, 2003

Lütfi Kırdar
Uluslararası Kongre ve Sergi Sarayı
Istanbul Convention and Exhibition Center

AYRINTILI BİLGİ
VE BAŞVURU

İkon Fuarçılık Hizmetleri Mete Cad. Yeni Apt. 16-11 Taksim 34437 İstanbul
Tel: 0212 244 71 71 Faks: 0212 244 71 81 info@adesignfair.com

Tomris Uyar'ın ardında bıraktıklarından...

Y A Z S U Y U *

I

Kaç yıl önceydi? Yedi

Bandırma ekspresi bugünkünün aynı. Bir değişiklik yok. İçerisi havasızdı yine. Sigara dumanları ortada dönenip duruyor. Kimi yolcular, bezgin bir yürekle denkleminin üstüne çökmüşlerdi. Her zamanki gibi. Kimileri, sahanlıkta durmuş, dışarıyı gözlüyorlardı. Nereden geldiklerini, nereye varacaklarını düşünüyorlardı. Hava değişimine gidiyordu askeri okul öğrencileri. Şakalaşıyor, istasyonda bıraktıkları falları tartışıyor, gülüşüyorlardı. Okuldan kurtulmanın sevinci mi baskındı yüreklerinde, gencecik yaşta çürüğe çıkma üzüntüsü mü; belli değildi. Herkesin duyguları karmaşıktı zaten. Vagonlara girenleri hemen etkisi altına alan bir kimsesizlik, sahihsizlik acısı baskındı yalnız.

Ama yaz günüydü ne de olsa. Haziran başlarıydı. Trene iki yandan usul usul vuran rüzgar, sağaltıcı ıhlamur kokusunu getiriyordu. Gözler hafifçe kapandığında, trenin sallantısı, bir çarpıp bir yiten gün ışığı dilimleri herkese iyi geliyordu.

Vagonda gürültüler kesilmişti. Açılan, buruşturulup atılan gazete kağıtlarının hışırtısı dinmişti. Köfte, yumurta, domates, peynir, yeşil biber yiyenler, öğle yemeğinden artanları ikindi kahvaltısı için ayırmış, çıkınlarını titizlikle sarıp sarmalamış, kağıtları buruşturup pencereden savurmuşlardı. Ucuz kolonya kokusu geliyordu. Yaşlılar, yerlerinde kıvrılmışlardı. Daha gençler, başlarını kollarına dayamış kestiriyorlardı.

Aydın, sahanlıkta duruyordu. Bir sigara yakmıştı; arkasında uzayıp giden yola bakıyordu. Gözleri yanı aralıktı. Arkadaki yol şeriti uzadıkça, evden ayrılmanın tedirginliği de azalıyor, birbaşnalığa alıştığını duyuyordu Aydın. Yepyeniydi düşleri. Eskiden, kendi adına düşlediği gelecek, nedense hep geçmişle bağlantılı olmuştu; baba eviyle. Oysa evden ayrılışının ilk basamağı sayılan bu tren yolculuğunda, geleceğe ilişkin düşleri, geçmişten kopuk, bağımsız uzanıyordu önünde. Konya yoktu, Denizli yoktu artık. Geriye dönmek yoktu. Emeginden, bileğinin gücünden başka hiçbir güvencesi yoktu. Önce İstanbul'da bahutını sinayacakları bir, sonra askerlik... Bilinmedik bir serüvene atılan bir delikanlının duyabileceği gizemli seslere bıraktı kendini, trenin sallantısına kulak verdi. Arasra sızıyordu içi, evet. Ortaokulu bitirebilseydi hiç değilse, adam olsaydı şöyle.

"Öbür oğullarıma hiç benzemezsin sen," derdi babası sık sık hem öfke hem de belli belirsiz bir gurur sezilirdi sesinde—"Hiç benzemezsin. Zaten küçüklüğünden belliydi senin köylük yerde edemeyeceğin."

Öküzleri dürtüyordu sözgelimi. Önce, işten kaytarmak için yalandan ağladığını sanmışlardı ama sonra inandılar. Hayvanların canını yakmayı içi götürmüyordu bu oğlanın. Duyulmuş şey değil. O yaştaki oğlanlar bayılırdı öküz dürtmeye. "İçli çocuk bu," dediler tanışları babasına. "Bu, doğuştan, filmlerde gördüğümüz şehir oğlanı. Bize benzemiyor. İyisi mi, sen okut bunu."

Ortaokuldayken, arkadaşlarının aşk mektuplarını Aydın yazardı. Manileri hep bol uyaklıydı....

Tam o sırada kızı gördü. İlerde, pencerenin yanında oturuyordu. Baş, camdan vuran ışıktaki pırıl pırıldı. Saçlarının her teli, ayrı ayrı yumuş, taranmıştı sanki. Taç yapraklarına gömülü duran bir papatya gibi aydınlıktı. Mavi kırmızı çiçekli, alçakgönüllü bir basma giysisi vardı üstünde. Yakası beyazdı. Giysisindeki çok renkliliğe son veren, böylece yüzünün içtenliğini, temizliğini büsbütün ortaya koyan beyaz bir yaka. Bir dergi tutuyordu elinde. Besbelli, kimseyle konuşmak zorunda kalmamak için almıştı dergiyi, okuduğu yoktu. Dalgın dalgın çeviriyordu sayfaları. Ay-

dın'ın gözleri uzun süre takıldı kaldı kıza. Bir ara gözgöze geldiler. Aydın, utançla gülümsedi. Kız da güldü.

Tren hızla ilerliyordu. Yolculuk sonlarına doğru kurulan telaşlı dostluklar pekiştiriliyordu. Yerler değişilmiş, herkes yeni edindiği arkadaşın yanına oturmuştu. Adresler verilip alınıyor, kartlar uzatılıyor, böreklerle kalan köfteler değiş tokuş ediliyordu. Sahanlığa girip çıkanlar, geçerken birbirlerinin omuzlarını tutuyorlardı çekinmeden. Vagona giren yabancılar, düşman bakışlarla süzülüyordu.

Bir ara bir el değdi Aydın'ın omzuna. Döndü baktı: o kızdı.

- Patladım sıkıntıdan, dedi kız gülerek. İki çift laf edecek kimse yok. Yanımdaki yerler boş, gelin oturun isterseniz.

Önüne geçti, yürüdü. Bacağı, sağ bacağı aksıyordu iyiden iyiye. Gerçekten aksıyor muydu, yoksa trenin sarsıntısı karşı koyabilmek için iki yana tutuna tutuna yürüyüşü mü yanıliyordu gözü?

Aydın, nedenini anlayamadığı bir sıkıntı duydu. Kızın yanına ilişti.

Kız, çantasındaki torbadan bir sigara böreği çıkardı, uzattı.

- Ben yapmadım ama, dedi gülerek. (O gülünce, Aydın'ın tedirginliği geçiverdi.) Sağolsun annem, son anda çantaya tıkıverir bunları. Hala çocuğum onların gözünde. Koskoca kız oldum, hala ağabey baskısı, baba baskısı... En küçük olmamın payı da var asıl...

Durdu, Aydın'ın gözlerinin içine bakarak ekledi:

-..... asıl, sakatlığım yüzünden.

Aydın, deminki tedirginliğinin garip bir korkuya dönüşüğünü duydu. Bu adsız duygulara, kızın topallığının yol açabileceğini düşününce utandı; yutkundu, gülümsedi:

- Öğrenci misiniz?

- Enstitüye gidiyorum. Çiçek-şapka bölümüne. Kendi entarimi dikecek kadar dikiş biliyorum tabii.

- Ben de İstanbul'a iş bulmaya, dedi Aydın. Kışın askere gideceğim, o da çıksın aradan.

Börekler bitmişti. Hemen bir el bezi çıkardı kız. Şaşılacak bir rahatlıkla Aydın'ın ağzının kıyısında kalan börek kırıntılarını sildi.

- Kışlar güç geçiyor, dedi. Yazışalım en iyisi. Şu, bir arkadaşımın adresi. Eve de yazabilirsiniz ya...

Kalkmak. Hemen kaçmak gerek. Gittmek. Kızın üstünde kurduğu bu garip egemenlikten hemen kurtulmak.

Yapamadı Aydın, onun uzatığı kağıda İstanbul'da ki

amcasının adresini yazdı.

Haziran başlarıydı.

II

"Derken yenge, mektuplar sıklaştı. İnsan askerdeyken, mektup kadri bilir. İki yıl mektuplaştık kızla. Hep düşünmüşümdür: aklımdan asıl geçenleri hiç yazamazsın mektuba. Karşındakinin beklediklerini, istediklerini yazarsın ki, mektupsuz kalmayasın. Kendi zararına hep, onun yararına. Bir sevgili düşlemişsindir yıllardır, boyuna ona yazarsın aslında. Kız da kafasındaki sevgiliden bilir senin mektubunu.

Dur, karıştırdım lafı. Nereden nereye. Ha, kararlıyım, onu anlatacaktım sana. Kırkağaç'a o yüzden gidiyorum. Mektupta yazamadıklarımı kızın yüzüne söyleyeceğim. Namuslucası bu. Kusura bakma, diyeceğim, yol yakından dönelim; çok uzadı bu mektup işi. Doğru dürüst tanımıyoruz bile birbirimizi. Trende güliştüğün her erkekle, her kızla evlenecek olsan...

O aralar, Kumkapı'da bir meyhanede garsonluk ediyordum, ne var ki elime geçen para bir evi geçindirmez. Gözüm de açılmış o iki yılda. Bir kere, okumadığımı yanmıyorum artık. Elin züppeleri baba parasıyla okumuş da adam mı olmuş, değil mi? Sonra biliyorum, yüksekokul aslanın ağzında. Yani liseyi bitirip memur olsaydım, en çok bugünkü ka-

Tomris Uyar'ı
4 Temmuz 2003 günü
kaybettik

dar kazanırdım zaten. Yani gerçekleri görmeye başlamışım. Kim kimin sırtına binmiş, kim kimin avantasından geçiniyor. Çiçek-şapka dersi gören bir taşra kızının benden neler isteyeceğini, neler umacağını bilmiyorum artık. Gelgelelim, rakkadanak kırmak da geçmiyor içimden. Allah'ın sakatı, yazık.

Kırkağaç'a vardığımda öğleydi. Lacivertlerimi çekmişim; tek yabancığım bu lacivertler ama ceket omuzuma asılı.

Gittim, kahveye oturdum. Biraz ötede, kırdı, yoldan uzak bir ceviz ağacı var. Onun altında buluşacağız kızla. Son mektupta öyle karalaştırdık. Bir saat de boş vaktim var daha. Nasıl geçecek?

Ansızın, o gün trende duyduğum korku bastırıyor. Yanlış mı yaptım buralara gelmekle? Küçük yer. Issız. Kızla görseler, bir şey sanırlar.

Kahvedeki delikanlılar, kötü kötü süzüyorlar beni. Yabancıladılar diyorum, ondan belki. Boyunbağımı düzelterip bir orta şekerli istiyorum. Derken gençten biri seğirtiyor yamına:

- Selamünaleyküm ahabp, diyor. Nereden böyle?

- Aleykümselem, diyorum, İstanbul'dan.

- Birini mi arıyordun? Yardım edelim.

- Yok, diyorum. Gezmeye geldim.

- Gel bir beş yapalım vaktin varsa.

Bu adamı gözüm mü bir yerden ısıyor, birine mi benzetiyorum, cı-karamıyorum.

Bir ara, tavladan kaldınıyor gözlerini, dik dik bakıyor:

- Biz de hayırlı bir iş için geldin sandık. İstanbul'dan birini bekliyoruz da. Seni lacivertli görünce... Her neyse.

Bir mars o, iki mars bir oyun ben. Kalkıp dışarı çıkıyorum. Sık sık arkama bakıyorum yürürken. Gelen yok.

III

Kız, ceviz ağacının altındaydı. Beyaz bir başörtü bağlamıştı başına. Aydın, uzun süre tanıyamadı onu. Yüzü, aklında kaldığı gibi değildi. Bacağı sakat olmasa, sanki başka biriydi. Ağlamaktan gözleri şişmişti.

- Son mektubunu ağabeyimler yakaladılar, diye girdi söze. Çabuk git buradan. Söyledim, aramızda bir şey yok, yalnızca mektuplaşıyoruz dedim; inanmadılar.

Aydın ceketini koluna aldı, şaşkınlık, çaresizlik içinde ağacın gölge yerine köktü. Kız, başörtüsünü çıkardı, onun altına serdi. Kolları çürük içindeydi ama yakınına yoktu sesinde. Yazgısını kabullenmiş gibiydi.

Sustular. Bu olay çıkmamış olsa, konuşacakları bir şey yoktu zaten. Mektupla konuşmaya alışkındılar.

Aydın'ın gölgeyi kolayıp her kımıldayışında, kız da kalkıyor, başörtüsünü onun altına seriyordu.

- Akşama seni yemeğe bekliyorlar, dedi sonunda. İstemiyorsan gelme sakın. Seni zorlamak aklımın ucundan geçmez.

Aydın ardından başörtüsüyle koşuşturan bu topal kızcağıza baktı:

- Neden gelmeyeymi? dedi kesin bir sesle. Nasılsa bir gece kalacağım Kırkağaç'ta. İznim var. Gelir anlatırım durumu seninkilere. Çekinecek ne var? Elimi bile değdirmedim ki sana.

O eski gündekine benzer bir yazal geçti kızın yüzünden:

- Seviyor musun beni hala?

Aydın, mektuplarda söylemeye alışmıştı nasılsa. Bir eksik, bir fazla ne farkedirdi?

- Seviyorum tabii, dedi.

IV

"Tam zengin sofrasıydı yenge. Hani bir kuş sütü eksik dediklerinden. Kız giyinmiş, süslenmiş, boyanmış. Beline bir çiçek de takmış. Öğlenki o ağlamaklı, zavallı kız nerde, bu nerde?

Kahvede tavl oynadığım delikanlı, ağabeyiymiş meğer, ordan benzetmişim. Kadehini kaldırıken güldü bana:

- Yamansın abi, dedi. Ağzından alamadık bir türlü. Güzel ama. Erkek

adam sır vermemeli. Aferin.

İçki şişeleri, yemekler birbirini izliyor. Bir gevşekliğe girmişim ki aklın durur. Çaresizim. Kısıtlanmışım.

Ansızın babaları karışıyor söze:

- Ne iş yapıyordun sen oğul?

- Garsonum Kumkapı'da, diye atılıyorum telaşla. (Nedense bu garsonluk dalgasını tutmayacaklarına güveniyorum)

- Sermaye vereyim sana, diyor. Kendi dükkanını aç. Benim küçük oğlan boşta. Al onu da yanına, adam et.

Sözlerin gidişini kavrayamıyorum. Boyuna alınmı oğuşturuyorum.

- Teşekkür ederim ama, diyorum, işimden hoşnutum şimdilik. Kimseye de borçlanmak istemem.

Kız ayağa kalkıyor ansızın, mutfağa anasına yardıma koşuyor.

- Açık konuşalım, kızımız kusurludur, diyor babası fısıldarcasına. Bunu borç kabul etme. Hem kızım seviyor seni.

Bir daha gelmeyecek bir an bu, biliyorum. Ya şimdi konuşurum, ya hiç. Bir daha ele geçmez. Doğru sözcükleri bulmaya çabalıyorum:

- Kusuru önemli değil, diyorum, iyi bir kız, yalnız ben hiç....

- Aferin oğlum, diye kesiyor sözümü, (sırtına vuruyor), ben de bunu beklerdim senin gibi onurlu bir delikanlıdan.

Kalkıyor.

Kızına sesleniyor.

İki altın halka çıkarıyor cebinden. Elimi yakalıyor.

Kıza bakıyorum; bir şey söylesin istiyorum. Çıt yok. Gülümsüyor.

Elimi öylece uzatıyorum. Olmaz böyle şey, diyorum kendi kendime, nasılsa gerçeği anlarlar sonunda.

İnanmazsın yenge. Nikah memurunun karşısına çıkana kadar hafife aldım işi. Bir şey çıkacaktı mutlaka. Böyle saçma iş olmazdı. Bak, beş yıl geçti aradan daha alımadım. Bir şey çıkacak diye bekliyorum. Bu beş yılda ailece yerleştiler benim eve. Sermayeden geçtik, bir de pirinç, zeytinyağı falan yolluyoruz Kırkağaç'taki akrabalara kendi cebimizden.

Çiçek-şapka yapmayı, entari dikmeyi hepten boşladı bizim hanım. Bir giydiğini bir daha giymiyor. "Masrafı biraz kassak... Bak bu garsonluğun yoktur garantisi. Şimdi iyi güzel ama bir gün çalışmazsam tamam" desem, hemen sakatlık konusu açılıyor. Çekiliyor bir köşeye, ağlıyor. Suratı hep bir karış zaten.

Hadi acıyorum yeni baştan."

Haziran başlıyordu. Yaz suyu çıkageldi. Bahar dallarını, dağılmış yapraklarını kendine kattı. Denizlerin ölü yerlerinde harelenen mazot birikintilerini, çöpleri silip süpürdü.

Taze bir solukla geldi yaz suyu: dönemeçleri rüzgarladı, suları burgaçladı, arıttı, dolaşır kıldı.

İlkin kendi başındaydı ama kısa sürede yayıldı, dağıldı kıyıyı sardı, etkiledi. Bir dahaki Haziran'a kadar görünmemecesine.

Önce balıkçılar ayırdettiler bu gelişi. Renkli ağlarını kıyıya serip onarmaya koyuldular. Sonra kıyadaki sıralar doldu; çocuklar bacaklarını denize soktular. Karşı kıyıyı saran buğu yer yer sıyrıldı.

Bir tankerin tok sesi köktü suyun dibine. Havaya, bir tren düdüğünden artakanan onulmazlık duygusunu bıraktı.

Acı, kısa sessizliklerle, nokta nokta belirlendi Aydın'ın genzinde. Sonra o noktalar teker teker yandı. Aydın eğildi; sinek pislikleri, içki lekeleri, balık kılçıklarından sıvışmış yağlarla dolu örtüyü çekti masanın üstünden, içeri gidip bir yenisini, temizini aldı, serdi. Çatal, bıçak, tabak getirdi, koydu. Çiçek getirdi bir bardağın içinde koydu.

Birbirlerini gerçekten seven, bir yemek süresince bile olsa gerçekten sevecek bir kadına bir erkek için hazırladı masayı. Durdu. Bekledi.

Temmuz 1973

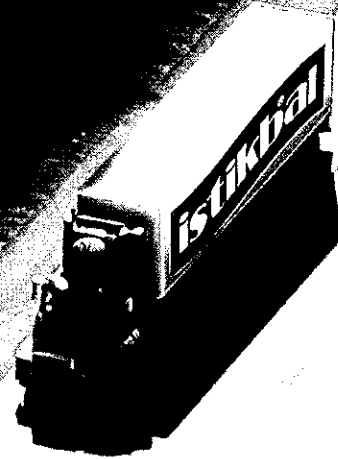
*Tomris Uyar, "Dizboyu Papatyalar",

Can Yayınları, 5. Basım 1996.

**İlk 500'de olmak için
neler yaptık?**

5 kıta
50 ülkeye ihracat
1200 bayi
9000 kişiye istihdam
350.000 m²'de üretim
Milyonlarca tüketici.

www.istikbal.com.tr